

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

Participation of temples and communities in the preservation of Khao
Thamorat's Buddhist art Si Thep Historical Park, Phetchabun

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

เมืองศิลปะศรีเทพ การพัฒนาพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มรดกทางวัฒนธรรม
Si Thep Art City Khao Thamorat, The creative tourism area
development cultural heritage

โดย

พระสุธีวีชิราภรณ์, ดร.

พระมหามนกมล กิตติญาโณ

วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766244

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๒ เรื่อง

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

Participation of temples and communities in the preservation of Khao
Thamorat's Buddhist art Si Thep Historical Park, Phetchabun

โดย

พระสุธีวชิราภรณ์, ดร.

พระมหามนทมล กิตติญาโณ

วิทยาลัยสงฆ์ฟอซุนผาเมือง เพชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766244

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Research Sub-Project 2

Participation of temples and communities in the preservation of Khao
Thamorat's Buddhist art Si Thep Historical Park, Phetchabun

BY

Phrasutheevachiraporn, Dr.
Phramaha Manakamon Kittiyano
Phokhunphamuang Buddhist College
B.E. 2566

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 800766244

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์
ผู้วิจัย:	พระสุธีวีราภรณ์, ดร., พระมหามนกรม กิตติญาโณ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ซึ่งได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ๓ กลุ่ม ได้แก่ ๑) ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชน ๒) ผู้นำชุมชน ๓) ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ใช้การวิจัยแบบผสมผสาน โดยการวิจัยเชิงเอกสารและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยวิธีเจาะจงจำนวนทั้งสิ้น ๓๗ รูป/คน นำเสนอผลการศึกษาโดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ถือเป็นหน้าที่ของวัดและชุมชนที่จะต้องทำตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยแนวทางในการอนุรักษ์นั้นสามารถทำได้ด้วยการดูแลรักษา รวมทั้งการให้ความรู้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์แก่ประชาชน การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มีลำดับขั้นตอน ดังนี้ ๑) ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์นั้น หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมจะต้องแจ้งแก่ผู้ดูแลเป็นสำคัญ ๒) ในการอนุรักษ์จะต้องดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น

๒) การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ สรุปได้ว่า จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นการอันสมควรที่ชาวบ้านใน

ชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอ ควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรนำพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาปรับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริม และอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่ให้

๓) เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ได้แก่ ๑) เสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้ความรู้การอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) การจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการ ดำเนินงาน และพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับลำดับและขั้นตอน และความเชื่อมโยง การจัดการที่ต้องดำเนินการไปตามลำดับหรือขั้นตอนจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งโดยต้องสร้างความพร้อมด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม และ ๓) การสร้างเครือข่ายจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มีอย่างจำกัด ส่วนเครือข่ายภาครัฐเป็นเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามบทบาทแต่ละด้าน

Research Title: Participation of temples and communities in the preservation of Khao Thamorat's Buddhist art Si Thep Historical Park, Phetchabun

Researchers: Phrasutheevachiraporn, Dr., Phramaha Manakamon Kittiyano

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Phokhunphamuang Buddhist College

Fiscal Year: B.E. 2566

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

ABSTRACT

The objectives of the study were: 1) To study the conservation of Buddhist arts at Khao Thamorat, Si Thep Historical Park, Phetchabun. 2) To study the participation of temples and communities in preserving Khao Thamorat, Sri Thep Historical Park, Phetchabun. and 3) To strengthen the Khao Thamorat conservation network Si Thep Historical Park, Phetchabun. The study was a qualitative research by collecting information from interviews. which conducted interviews with 3 target groups: 1) Representatives of religious leaders in the community. 2) Community leaders. 3) Leaders in culture and environment. Total 37 monks/persons. The results of the study are presented by descriptive analysis from the interviews.

Result of the study found that:

1) In preserving the Buddhist arts of Khao Thamorarat. It is considered the duty of the temple and community to follow the principles of Dharma and Vinaya. and according to the Sangha Act. Guidelines for conservation can be achieved by taking care of them as well as providing knowledge on preserving the Buddhist arts of Khao Thamorarat to the public. Cooperation in preserving the Buddhist arts of Khao Thamorat with relevant government agencies. Currently, there are guidelines for preserving Buddhist art at Khao Thamorat in the area of Si Thep Historical Park. There is a sequence of steps as follows: 1) In preserving the Buddhist arts of Khao Thamorat if anything is damaged or it is something that should be repaired, it is important to notify the administrator. 2) In conservation, important outstanding parts must be

maintained. When creating a new part, it must be in better harmony with the old one.

2) Participation of temples and communities in preserving Khao Thamorat Si Thep Historical Park, Phetchabun. In conclusion, it can be concluded that. From the current problem situation, it is appropriate that villagers in the community and various agencies should participate strongly and in the same direction. Either the municipality or the sub-district administrative organization as well as the Subdistrict Cultural Council and the District Cultural Council. The network should be expanded to preserve and develop the Buddhist arts of Khao Thamorarat Si Thep Historical Park has increased and bring those networks together in preserving the Buddhist arts of Khao Thamorat Si Thep Historical Park, Phetchabun Province next. In particular, Should bring the Buddhist arts of Khao Thamorarat Si Thep Historical Park become a historical and cultural capital and then use to serve local communities by developing, promoting, and preserving what is available.

3) Strengthen the Khao Thamorat conservation network Sri Thep Historical Park, Phetchabun includes: 1) Strengthen the network to provide knowledge on the conservation of Khao Thamorat Si Thep Historical Park, Phetchabun. 2) Management of conservation of Buddhist arts at Khao Thamorat Si Thep Historical Park. It is a process of involving people in management, operation and development as a continuous process. Promoting participation therefore requires attention to sequence and steps. and connections. Management that must be carried out in sequence or steps from one level to another by creating readiness in various areas appropriately and 3) Creating a network to manage the conservation of Buddhist arts at Khao Thamorat Si Thep Historical Park by setting guidelines for the network of temples and communities to perform duties with limited scope. Focus on process of working with boundaries and limited rules. As for the government network, it is a network supporting the participation of temples and communities in preserving Buddhist art at Khao Thamorat Si Thep Historical Park Phetchabun Province according to each role.

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีเนื่องจากได้รับความร่วมมือจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มตัวแทนของวัดในชุมชน เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ รองเจ้าคณะอำเภอศรีเทพ เจ้าคณะตำบลโคกสะอาด เจ้าอาวาส ผู้นำด้านพระสงฆ์ กำนันตำบลศรีเทพ กำนันตำบลโคกสะอาด ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลโคกสะอาด ผู้นำด้านวัฒนธรรมประกอบด้วย หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น ที่ได้เสียสละเวลาให้กับผู้วิจัยได้ขอสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยความเต็มใจ รวมทั้งคณะทีมผู้ช่วยนักวิจัยทุกท่าน ที่เสียสละเวลาลงพื้นที่เพื่อช่วยนักวิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลจนทำให้งานวิจัยนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยดี ทำให้งานวิจัยเล่มนี้สมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนงบประมาณการวิจัย ขอขอบคุณประธานและคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้กรุณาช่วยตรวจสอบเครื่องมือแบบสอบถามงานวิจัยและประชาชนทุกคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานวิจัยให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และนิสิต ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ ทุกท่านที่ได้กรุณาให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกแก่ผู้วิจัยในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัยในครั้งนี้

ประโยชน์อันพึงมีจากงานวิจัยเล่มนี้ขอขอบคุณบิดา มารดา ครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ปราชญ์บัณฑิตทั้งหลายและผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน ที่ได้อบรม สั่งสอน แนะนำ เป็นที่ปรึกษาให้ความรู้มาจนถึงปัจจุบันนี้

พระสุธีวชิราภรณ์, ดร.

และ พระมหามนกล กิตติญาโณ

๓๑ มีนาคม ๒๕๖๗

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฌ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามการวิจัย.....	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย.....	๖
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของเขากลมอร์ดัน.....	๘
๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์	๑๐
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	๓๕
๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม.....	๔๕
๒.๕ แนวคิดทฤษฎีในเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม.....	๖๑
๒.๖ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม.....	๖๙
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘๓
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๑
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๙๒
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๙๒
๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant).....	๙๓
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๙๖
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล	๙๗
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล	๙๗

๓.๖ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	๙๘
บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๙๙
๔.๑ การอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์	๙๙
๔.๒ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์	๑๐๘
๔.๓ เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์.....	๑๑๘
๔.๑ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์.....	๑๓๑
๔.๔ องค์กรความรู้จากการวิจัย.....	๑๓๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๑๓๙
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๓๙
๕.๒ อภิปรายผล	๑๔๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๔๖
บรรณานุกรม	๑๕๐
ภาคผนวก	๑๕๗
ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์งานวิจัย	๑๕๘
ภาคผนวก ข แบบสอบถามเพื่อการวิจัย.....	๑๙๔
ภาคผนวก ค ประมวลภาพการสัมภาษณ์งานวิจัย.....	๒๐๐
ภาคผนวก ง รายชื่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย.....	๒๐๔
ภาคผนวก จ ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย.....	๒๐๕
ภาคผนวก ฉ หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์.....	๒๐๗
ภาคผนวก ช ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ จากงานวิจัย.....	๒๑๑
ภาคผนวก ซ บทความวิจัย.....	๒๑๓
ประวัติผู้วิจัย.....	๒๓๑

สารบัญภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๒.๑	แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ.....	๑๐
๒.๒	พระวิษณุ ๔ กรที่เมืองศรีเทพ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร	๑๔
๒.๓	ภาพพระวิษณุบนแผ่นทองคำดุนูน.....	๑๔
๒.๔	ภาพพระวิษณุบนแผ่นทองคำดุนูน.....	๑๕
๒.๕	ภาพประติมากรรมพระกฤษณะโควรรธนะเมืองศรีเทพ.....	๓๖
๒.๘	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๙๑
๔.๑	ภาพองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๓๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

คำย่อ	พระวินัยปิฎก		ภาษา
	=	ชื่อคัมภีร์	
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

คำย่อ	พระสุตตันตปิฎก		ภาษา
	=	ชื่อคัมภีร์	
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	=	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อำเภอศรีเทพเป็นเมืองโบราณที่ใหญ่เมืองหนึ่ง สร้างขึ้นก่อนที่สมัยขอมมีอำนาจ เข้าใจว่าพวกอินเดียซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในแหลมอินโดจีนคงจะตั้งขึ้นก่อน และต่อมาเมื่อขอมมีอำนาจในราว พ.ศ. ๑๔๐๐ คงจะชิงเมืองนี้และซ่อมแซมตกแต่งให้แข็งแรงมั่นคงยิ่งขึ้น และขยายเขตเมืองออกไปอีก ซากเมืองและซากโบราณสถานทั้งของพวกอินเดียและพวกขอมยังปรากฏอยู่ อำเภอศรีเทพนี้อยู่ห่างจากจังหวัดเพชรบูรณ์ประมาณ ๑๒๒ กิโลเมตร ห่างจากอำเภอศรีเทพไปทางทิศตะวันออก ประมาณ ๙ กิโลเมตร การเดินทางสะดวกและสามารถ นำรถยนต์ส่วนตัวหรือรถบัสเข้าถึงตัวเมืองอำเภอศรีเทพ^๑

อำเภอศรีเทพมีพุทธศิลปกรรมที่สำคัญแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ในตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ บริเวณดังกล่าวปรากฏร่องรอยการอยู่อาศัยของผู้คนมาตั้งแต่ รวม ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว โดยมีการพบโครงกระดูกมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ต่อเนื่องมาถึงหลักฐานในวัฒนธรรมทวารวดีและขอมโบราณตามลำดับ แล้วถูกทิ้งร้างไปในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๘ - ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๙ อันเป็นช่วงเวลาก่อนที่สุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาจะเจริญขึ้นมาแทนที่ โดยนักโบราณคดีมีข้อสันนิษฐานว่า อาจเกิดจากโรคระบาดร้ายแรงหรือปัญหาภัยแล้ง ประการใดประการหนึ่งหรือทั้งสองประการ ไม่ว่าจะที่นี้จะร่วงโรยลงไปด้วยสาเหตุใด แต่ก็ได้ทิ้งร่องรอยความรุ่งเรืองไว้มากมายให้ได้ศึกษาอย่างเข้มข้น เมืองโบราณแห่งนี้มีแผนผังเป็นเมืองแฝด รูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมมุมมน ประกอบด้วย “เมืองใน” ซึ่งถูกสร้างขึ้นก่อนและ “เมืองนอก” อันเป็นพื้นที่ซึ่งสันนิษฐานกันว่าถูกขยายไปทางทิศตะวันออกในภายหลัง ภายในเมืองแฝดนี้ ปรากฏซากสถาปัตยกรรมหลายแห่งซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามประกาศในราชกิจจานุเบกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ อาทิ เขาค้างในปรางค์ศรีเทพ ปรางค์สองพี่น้อง รวมถึงโบราณสถานนอกเมืองอย่างปรางค์ฤๅษีและเขาค้างนอก อัน

---

^๑ ราชกิจจานุเบกษา, ๙๓, (๑๐๙ ก): (ฉบับพิเศษ), หน้า ๓๑-๓๔.

เป็นสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ที่สันนิษฐานว่าเป็น “มหาสถูป” ในวัฒนธรรมทวารวดีที่มีความสำคัญเคียงคู่กันกับเขาค้างใน นอกจากนี้ยังพบโบราณวัตถุมากมายที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นธรรมจักรขนาดใหญ่ตามความเชื่อในพุทธศาสนา รวมถึงเทวรูปและทับหลังจากหลักภาพเทพในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น ประติมากรรมพระสุริยเทพ และทับหลังหลังภาพอุมาเหศวร เป็นต้น ที่สำคัญยังมีจารึกหลายหลักที่จดจารถ้อยคำอันเน้นย้ำถึงการยอมรับนับถือศาสนาในแต่ละช่วงเวลา โดยมีความสอดคล้องกับวัตถุพยานอื่น ๆ ที่พบในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพอีกด้วย

อำเภอสรีเทพยังมีพุทธศิลปกรรมของเขาลมอรัตน์^๒ ตั้งอยู่ในเขตตำบลโคกสะอาด อำเภอสรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ห่างจากเมืองศรีเทพไปทางทิศตะวันตก ระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร เป็นศาสนสถานที่ได้ดัดแปลงจากถ้ำหินปูนธรรมชาติ ภายในถ้ำมีคูหาเดี่ยวหันหน้าไปทางด้านทิศเหนือ ขนาดความกว้างประมาณ ๔.๖ เมตร สูง ๑๓ เมตร และความยาวประมาณ ๒๐ เมตร บริเวณเกือกกลางคูหาไม้เสาหินปูนธรรมชาติซึ่งสามารถเดินวนได้โดยรอบ ปรากฏประติมากรรม สลักนูนต่ำรูปพระพุทธรูปประทับยืนอยู่บนฐานดอกบัว พระหัตถ์ทั้งสองข้างอยู่ในอิริยาบถแสดงธรรม และรูปพระโพธิสัตว์ ส่วนผนังถ้ำด้านในปรากฏภาพสลักรูปพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ สถูปเจดีย์ ธรรมจักร และพระโพธิสัตว์ รวมจำนวนทั้งหมด ๑๑ องค์ รูปพระโพธิสัตว์บางองค์มีลักษณะทางศิลปกรรมคล้ายกับประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ที่พบในเขตที่ราบสูงโคราช แถบอำเภอลำทะเมนชัย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ และบ้านโตนด อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีรูปแบบคล้ายกับศิลปะเขมรแบบกำพงพระ และคล้ายคลึงกับประติมากรรมรูปพระโพธิสัตว์ที่พบจากเมืองคูบัว จังหวัดราชบุรี ภาพประติมากรรมในโบราณสถานถ้ำเขาลมอรัตน์นี้เกี่ยวเนื่องกับคติความเชื่อในพุทธศาสนาแบบนิกายมหายาน กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

พุทธศิลปกรรม หรือ พุทธศิลป์ เป็นศิลปะที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหายาน หรือเถรวาท สิ่งที่ถือเป็นพุทธศิลป์ คือ ความงดงามทางด้านศิลปะ ในพระพุทธศาสนายังมีความชื่นชมยินดีกับความงามของธรรมชาติ ถือว่าเป็นเครื่องมือ ที่สำคัญในการสื่อถึงปรัชญาของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการเสริมสร้างความรู้สึก ความนึกคิด ความเข้าใจ และรู้จักการปล่อยวาง สามารถเป็นสื่อในการเข้าใจ เข้าถึงธรรมะที่ลึกซึ้งได้ พุทธศิลป์ เป็นคำผสมระหว่างคำว่า “พุทธ” ซึ่งหมายถึง ผู้รู้ ผู้มีปัญญา ผู้รู้ดีแล้ว ผู้เบิกบาน ท่านผู้รู้ร้อยสัจสี “ศิลปะ” หมายถึง ฝีมือ

^๒ <http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/srithep/srithep-๐๒/item/๒๖๙-srithep๐๓-๐๐๘>, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

ทำงานช่าง สล่า งานแสดง สิ่งของที่นำมาแสดง การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนในให้ประจักษ์ “ศิลปะ หรือ ศิลป์” เป็นการกระทำ หรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ สุนทรียภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิด และการสร้างสรรค์ ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึกในความงดงาม ความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะท้อนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รัก ไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็นต้น ดังนั้นพุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกกว่า ๕๕๐ เรื่อง จึงได้นำออกมาถ่ายทอดผ่านงานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปั้นดินเผา อีกทั้งยังมีการแกะสลักหิน ประเภทต่างๆ และแกะสลักไม้ ในเวลาต่อมา ได้มีการแผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วทั้งทวีปเอเชีย เป็นเรื่องราวที่เราสามารถศึกษาได้จากภาพตามฝาผนังของโบสถ์ วิหาร วัด กำแพง คู่มุ ปราสาท พระราชวัง ซึ่งสามารถยกระดับความคิด จนเป็นหนทางเกิดมรรคให้สำเร็จเป็นอริยบุคคลได้อย่างมากมาย^๓

การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักวิธีการ อย่างถูกวิธีอีกด้วย มิฉะนั้นความพยายามในการอนุรักษ์ก็จะเป็นการทำลาย หากพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลและไม่เห็นถึงความสำคัญหรือไม่เข้าใจในหลักการ อาจทำให้พุทธศิลปกรรมนี้เสื่อมสภาพลงเร็วกว่าเท่าที่ควร แต่หากพระสงฆ์และชุมชนให้ความสำคัญของปัญหาดังกล่าวก็จะช่วยกันรักษาและคอยให้ความรู้ชี้แนะกับชาวบ้านให้เห็นความสำคัญของพุทธศิลปกรรม และสร้างจิตสำนึกว่าพุทธศิลปกรรมเป็นสมบัติส่วนรวมของชาติ ที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ให้มีอายุยืนยาวเพื่อให้ชนรุ่นหลังรับรู้พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

การส่งเสริมการเรียนการสอนการศึกษาค้นคว้าทุกรูปแบบ ในประเทศไทยเกิดระบบการศึกษานอกโรงเรียนเป็นมหาวิทยาลัยชาวบ้าน เกิดลัทธิศาสนาคริสต์ศึกษาวัดวาอาราม เข้ามาเกี่ยวข้องกับด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ทำให้วัดที่มีโบราณสถานที่มีความสำคัญมีชื่อเสียง จึงกลายเป็นแหล่งที่คนสนใจ เป็นเหตุให้มีนักท่องเที่ยว นักศึกษา ครู อาจารย์ ได้แวะเวียนเข้าไปในวัด เพื่อศึกษาและเยี่ยมชมศิลปวัตถุที่สวยงามอยู่เสมอ วัดที่มีชื่อเสียงเรื่องโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่สำคัญในท้องถิ่นทุกแห่งถือว่าเป็นของดีของบ้านเมือง ถ้ารู้จักจัดการด้านการบริหารย่อมจะได้รับประโยชน์มากมายนานับประการ เช่นถ้าวัดรู้จักดูแลรักษาโบราณสถานไม่ให้ทรุดโทรม ก่อสร้างถาวรวัตถุอย่างเป็นระเบียบและมีศิลปะเป็นเอกลักษณ์ จัดการทำความสะอาดบริเวณวัดสะอาดอยู่เสมอ ปลูกต้นไม้สวยงามร่มรื่นเป็นระเบียบ จัดเจ้าหน้าที่คอยอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แต่ผู้เดินทางเข้ามาในวัด

^๓ <https://www.gotoknow.org/posts/๕๔๘๖๗๙>, (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

ก็จะเป็นการดึงดูดให้ผู้คนสนใจการอนุรักษ์โบราณสถานมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันมีกองทุนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและศิลปกรรม สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ทำหน้าที่ในการเสนอนโยบายและโครงการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม กำหนดแนวทางแผนปฏิบัติการมาตรฐานในการควบคุม ป้องกันและแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ รวมทั้งวางแผนการอนุรักษ์เฉพาะพื้นที่

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้เล็งเห็นความสำคัญจากประเด็นดังกล่าวจึงมีความสนใจ ที่จะศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ให้ทรงคุณค่า และคงอยู่ตลอดไปควบคู่กับการพัฒนาประเทศ ด้านอื่นๆ ต่อไป

๑.๒ คำถามการวิจัย

๑.๓.๑ แนวคิดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ นำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เป็นอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๑.๒.๓ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ และนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ ของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่ ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้เป็นการศึกษาในเชิงประยุกต์ โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการศึกษาในภาคสนามเพื่อวิเคราะห์การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ และนำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพต่อเขามอรัตน์ ในตำบลโคกสะอาด ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยแบ่งกลุ่มประชากรตัวอย่างออกเป็น ๓ กลุ่ม รวม ๓๖ รูป/คน ได้แก่

- ๑) ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชน จำนวน ๗ รูป/คน
- ๒) ผู้นำชุมชน จำนวน ๒๓ คน
- ๓) ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน ๗ คน

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเวลาโดยเริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ ถึง กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖ (ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖)

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เขามอรัตน์ หมายถึง ภูเขาขนาดใหญ่โดดเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองศรีเทพโดยห่างออกไปราว ๒๑ กิโลเมตร (ห่างออกไปในแนวตรง ๑๕ กิโลเมตร) อยู่ในพื้นที่ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ บนเขาแห่งนี้มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานของพระพุทธศาสนา

พุทธศิลป์ หมายถึง ศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามีทั้งสถาปัตยกรรมคือโบสถ์ วิหาร ประติมากรรมคือพระพุทธรูป จิตรกรรมคือภาพเขียนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

ประติมากรรม หมายถึง ผลงานศิลปะที่แสดงออกโดยกรรมวิธี การปั้น การแกะสลัก การหล่อ หรือการประกอบเข้าเป็นรูปทรง ๓ มิติ เป็นศิลปะสาขาหนึ่งในจำพวกวิจิตรศิลป์ เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ หินอ่อน โลหะเป็นต้น ให้เป็นรูป หรือลวดลายต่างๆ

ประติมากรรมหินทราย หมายถึง การนำหินทรายมาแกะสลักเป็นรูปทรงต่างๆ

โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ที่เป็นสิ่งก่อสร้างเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์และมีความสำคัญเป็นประโยชน์ในทางพุทธศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ที่อยู่ภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

การมีส่วนร่วม หมายถึง ผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของการความต้องการ และทิศทางของการเปลี่ยนแปลง และความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีความชัดเจน ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นแรก ของการที่มีคนมารวมกันได้ควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมด หรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้น องค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

การอนุรักษ์ หมายถึง รักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุดหรืออีกความหมายหนึ่ง หมายถึง การรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพเดิม หากมีการเปลี่ยนแปลงก็เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพธรรมชาติ หรือสภาวะแวดล้อม โดยที่ไม่ใช่คนไปทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเขาถมอรัตัน หมายถึง สถานที่ตั้งของอสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีอายุเก่าแก่และเป็นสถานที่ซึ่งให้เห็นความเจริญรุ่งเรือง และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในอดีตของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และควรได้รับการวางแผนปกป้องรักษาไว้ให้เป็นมรดกของชาติสืบไป

อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ หมายถึง เป็นโบราณสถานสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเพชรบูรณ์ อุทยานมีพื้นที่ครอบคลุมโบราณสถานในเมืองเก่าศรีเทพ ศรีเทพเป็นเมืองโบราณที่อยู่ในท้องที่อำเภอศรีเทพ เดิมมีชื่อว่า "เมืองอภัยสาส์" ถูกค้นพบเมื่อสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จไปตรวจราชการมณฑลเพชรบูรณ์ และได้ทรงเรียกเมืองนี้เสียใหม่ว่า “เมืองศรีเทพ” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗-๒๔๔๘ เมืองโบราณศรีเทพนี้มีลักษณะเป็นเมืองซ้อนเมืองขนาดใหญ่ ที่ตั้งของเมืองอยู่ในชุมชนที่สามารถติดต่อกับภาคอื่น ๆ ได้สะดวก ดังนั้นจึงได้รับอิทธิพลทางศิลปวัฒนธรรมจากอาณาจักรข้างเคียง มาผสมผสาน เช่น ศิลปะทวารวดี ศิลปะขอม เป็นต้น เมืองศรีเทพสร้างขึ้นในยุคของขอมเรืองอำนาจ ซึ่งคาดว่ามียุคไม่ต่ำกว่า ๒,๐๐๐ ปี

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากงานวิจัย

- ๑.๗.๑ ได้ทราบถึงแนวคิดการมีส่วนร่วม และการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมอรัตัน
- ๑.๗.๒ ได้ทราบผลการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมอรัตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
- ๑.๗.๓ นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๑.๗.๔ นำผลที่ได้จากการศึกษาไปเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เช่นการนำเสนอบทความการวิจัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มนักวิชาการ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในมิติที่หลากหลาย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของ เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร ตำรา หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- ๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของเขามอรัตน์
- ๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
- ๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม
- ๒.๕ แนวคิดทฤษฎีในการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม
- ๒.๖ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม
- ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของเขามอรัตน์

เขามอรัตน์เป็นภูเขาขนาดใหญ่โดดเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองศรีเทพโดยห่างออกไปราว ๒๑ กิโลเมตร (ห่างออกไปในแนวตรง ๑๕ กิโลเมตร) อยู่ในพื้นที่ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ บนเขาแห่งนี้มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งถูกดัดแปลงให้เป็นศาสนสถานของพระพุทธศาสนาภายในถ้ำมีแกนหินขนาดใหญ่สามารถเดินรอบแกนหินนี้ได้ที่แกนหินนี้มีภาพสลักปูนต่ำเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นประธานของศาสนสถานแห่งนี้ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างสูงราว ๒.๕๑ เมตร แต่พระหัตถ์และพระเศียรถูกสกัดออกไปสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปยืนปางปฐมเทศนาประทับยืนบนฐานกลีบบัวขนาดใหญ่กับมีพระพุทธรูปประทับยืนขนาดรองลงมาและพระพุทธรูปนั่งปางสมาธิถัดลึกเข้าไปภายในถ้ำรวมทั้งหมด ๑๑ องค์นอกจากภาพจำหลักรูปพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปแล้วยังมีภาพจำหลักเป็นรูปสลูบเจดีย์ และธรรมจักรอยู่ด้วยภาพจำหลักเหล่านี้สร้างขึ้นเนื่องในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ศิโยของประติมากรรมเหล่านี้ถูกลักลอบตัดออกไปแต่ต่อมาได้

ตามกลับมาได้และเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร^๔ และจากการสอบถามชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณนั้นทราบว่าเมื่อหลายสิบปีก่อนมีผู้พยายาม ระเบิดภายในถ้ำเพื่อหาทรัพย์สมบัติซึ่งจากการสำรวจอย่างละเอียดภายในถ้ำยังพบร่องรอยการสกัดเป็นหลุมขนาดเล็กตามผนังถ้ำเพื่อใช้ฝังระเบิดอยู่บ้างนอกจากนี้ยังพบว่ามีภาพสลักอีกหลายจุดที่ถูกทำลายไปแล้วบางบริเวณเหลือเฉพาะฐานกลีบบัวเพียงเล็กน้อย

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงภาพสลักที่เขาธมธรัตน์ว่าเป็นภาพสลักลงบนแกนหินที่แต่เดิมอาจมีหรือปูนปั้นประกอบภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นคติในศาสนาพุทธแบบมหายานภาพสลักเหล่านี้คล้ายคลึงกับศิลปะทวารวดีในแถบจังหวัดบุรีรัมย์เช่นที่อำเภอประโคนชัยอำเภอลำปลายมาศเป็นต้นโดยศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุลได้สรุปไว้ในเบื้องต้นว่าสำหรับพระพุทธรูปนั้นได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะทวารวดีแต่สำหรับพระโพธิสัตว์ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนคร^๕

สภาพทางภูมิศาสตร์บริเวณเมืองศรีเทพและหลักฐานทางโบราณคดีทำให้นักวิชาการเชื่อว่าเมืองศรีเทพเป็นจุดระหว่างเครือข่ายทางการค้าและทางวัฒนธรรมระหว่างเมืองโบราณในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาลุ่มน้ำลพบุรี-ป่าสักและบริเวณที่ราบสูงโคราชโดยสามารถเชื่อมโยงไปสู่เขมรและจำปาสักได้ทำให้เมืองศรีเทพได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่หลากหลายนอกจากวัฒนธรรมทวารวดีที่ได้แพร่มายังเมืองศรีเทพในช่วงยุคต้นประวัติศาสตร์ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นไปวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณได้แพร่เข้ามาแทนที่ซึ่งพบอาคารรูปแบบปราสาทขอมตามเส้นทางติดต่อระหว่างเมืองศรีเทพและเมืองอื่น ๆ หลายแห่งเช่นเมืองละโว้หรือลพบุรีทางตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองศรีเทพและปราศรัยขอมอำเภอลำสนธิจังหวัดลพบุรีทางตะวันออกของเมืองศรีเทพเป็นต้น

การรับอิทธิพลวัฒนธรรมขอมในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมหลายอย่างที่เมืองศรีเทพโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาเพราะหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่าวัฒนธรรมเขมรโบราณในช่วงเวลานั้นได้นำศาสนาฮินดูเข้ามาสู่เมืองศรีเทพอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ปรากฏเทวรูปฮินดูในเมืองศรีเทพมาก่อนแล้วในช่วงเวลาที่ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีและมีข้อน่าสังเกตว่าโบราณสถานประเภทปราสาทขอมที่สร้างภายในเมืองศรีเทพ

^๔ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๒๕.

^๕ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, “ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับถ้ำพระโพธิสัตว์อำเภอแก่งคอยจังหวัดสระบุรี” เมืองโบราณ, ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๗): ๕๘.

นั้นไม่ได้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามปกติแต่กลับหันหน้าไปทางทิศตะวันตกซึ่งอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นการหันหน้าเข้าหาเขาอมรรัตน์ซึ่งตั้งตระหง่านอยู่ในทิศทางนี้โดยสมมุติว่าเขาอมรรัตน์เป็นสัญลักษณ์ของเขาไกรลาสถึงแม้ว่าโบราณสถานบนตัวเขาก่อนหน้านี้จะเป็นแบบทวารวดีก็ตาม^๖

๒.๒ ประวัติและความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒.๒.๑ ประวัติและความเป็นมาของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

เมืองศรีเทพ ปัจจุบันตั้งอยู่ในเขตอำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตั้งเมืองตั้งอยู่ระหว่างบ้านบึงนาจานทางทิศตะวันตกกับบ้านศรีเทพน้อยทางทิศตะวันออกและบ้านสระปรือทางทิศเหนือ สภาพพื้นที่ปัจจุบันเป็นพื้นที่ ๆ ใช้ในการเกษตรกรรม^๗ ผังเมืองโบราณศรีเทพมีลักษณะผังเมืองขนาดใหญ่ เป็นรูปสี่เหลี่ยมมุมมนและมีระบบคูน้ำคันดินซ้อนเป็นรูปวงกลมอยู่ภายใน จึงทำให้ผังเมืองโบราณแห่งนี้มีลักษณะเป็นเมืองแฝด แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ คูน้ำคันดินที่ล้อมรอบทางด้านตะวันตก ซึ่งมีแผนผังเกือบวงกลมเรียกว่าเมืองใน ส่วนคูน้ำคันดินที่ต่อขยาย ออกมาทางด้านตะวันออกเป็นว่าเมืองนอก (๑)

แผนภาพที่ ๒.๑ แผนที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

^๖ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพการศึกษาค่านสถาปัตยกรรมเพื่อการอนุรักษ์สรุปลงการสำรวจและแนวความคิดเบื้องต้น”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๓๑): ๑๓.

^๗ กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗.

หลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๕ - ๗ เป็นต้นมาได้พบร่องรอยผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ ในระยะต่อมาเมื่อเข้าสู่ช่วงสมัยประวัติศาสตร์หรือช่วงทวารวดีได้มีการสร้างคูน้ำคันดินของในเมือง หลักจากนั้นเมื่อประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้น บางท่านสันนิษฐานว่าอยู่ในช่วงที่ได้รับวัฒนธรรมเขมร ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา จึงมีการสร้างเมืองออกไปทางทิศตะวันออก^๘

อย่างไรก็ดีการที่เมืองโบราณศรีเทพปรากฏและเป็นที่รู้จักนั้นเกิดขึ้นหลังจากที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จออกสำรวจเมืองเพชรบูรณ์ และทรงได้ค้นพบเมืองศรีเทพใน พ.ศ. ๒๔๔๘^๙ ซึ่งพระองค์ทรงเล่าถึงการเดินทางไปยังเมืองโบราณศรีเทพ โดยอ้างถึงทำเนียบเก่า บอกรายชื่อหัวเมืองว่า ปรากฏชื่อเมืองศรีเทพเมืองหนึ่ง แต่ตัวเมืองหาไม่มีและสมุดคำอีกเล่มหนึ่งเป็นต้นร่างให้คนเชิญตามไปบอกข่าวการสิ้นรัชกาลที่ ๒ ตามหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งปรากฏเมืองสระบุรี เมืองไชยบาดาล เมืองศรีเทพ เมืองเพชรบูรณ์ ก็ได้เค้าว่าเมืองศรีเทพเห็นจะอยู่ทางลำน้ำป่าสัก แต่อยู่ตรงไหนไม่รู้^{๑๐} จนพระองค์ได้ทราบว่ามีเมืองโบราณขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง มีชื่อว่าอภัยสาตี อยู่ใกล้กับเมืองวิเชียรบุรีและอยู่ในป่าแดง ซึ่งเป็นเมืองที่พระรูดงค์และชาวบ้านเรียกขานกันตามตำนานหรือนิทานพื้นบ้าน ครั้งพระองค์เสด็จเข้าไปสำรวจเมืองอภัยสาตี ทรงพบว่ามีโบราณสถานวัตถุอยู่มากมาย และทรงสันนิษฐานว่าเมืองโบราณแห่งนี้คงจะเป็นเมืองศรีเทพที่ปรากฏอยู่ในเอกสารดังกล่าว^{๑๑} ซึ่งก็อาจกล่าวได้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเรียกชื่อเมืองโบราณแห่งนี้ว่าเมืองศรีเทพเป็นพระองค์แรก ส่งผลให้มีการเรียกเมืองโบราณดังกล่าวว่าเมือง “ศรีเทพ” ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน ในครั้งนั้นพระองค์ได้พบศาสนสถานวัตถุและพบจารึก ๑ หลัก โดยปัจจุบันทั้งหมดถูกรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

^๘ กรมศิลปากร, *อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ*, หน้า ๓๗ - ๔๗.

^๙ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *นิทานโบราณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพฯ: บรรณาการ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๓ - ๑๔๗.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒ - ๑๔๓.

^{๑๑} สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงประทานความเห็นเกี่ยวกับเมืองศรีเทพเป็น ๒ นัย คือ ประการแรก เมืองโบราณนั้นจะขนานนามชื่อว่าการใดก็ตาม เป็นมูลของชื่อเก่าเมืองวิเชียรที่ เรียกว่า “เมืองศรีเทพ” เพราะยังเรียกเป็นชื่อตำบลมาถึงปัจจุบัน ประการที่สอง เมืองศรีเทพคงเป็นเมืองใหญ่มาก่อน แต่เกิดแห้งแล้งด้วยเหตุใดอย่างหนึ่ง จึงเป็นเมืองเล็กลง แล้วถูกเปลี่ยนชื่อเมืองเป็น “เมืองวิเชียรบุรี” สมัยรัชกาลที่ ๓ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *นิทานโบราณคดี*, หน้า ๑๔๕.

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ - ๒๔๘๑ นายตรีอมาตยกุล และ ดร.ควตริช เวลส์ (Dr. H. G. Quaritch Wales) ชาวอังกฤษ ได้เดินทางมายังเมืองศรีเทพ เพื่อทำการศึกษาและสำรวจโดยให้รายละเอียดเกี่ยวกับเมืองศรีเทพว่าเป็นเมืองแฝด คือมีเมืองเล็กและเมืองใหญ่ติดกันอยู่ และกล่าวอีกว่าจากการสำรวจเมืองใหญ่ไม่ปรากฏว่ามีโบราณสถานแต่อย่างใด มีแต่สระน้ำขนาดใหญ่อยู่กลางเมือง^{๑๒} อย่างไรก็ตาม ดร.ควตริช เวลส์ (Dr. H. G. Quaritch Wales) ได้ทำการศึกษาและพิมพ์บทความเกี่ยวกับเมืองโบราณศรีเทพและเสนอความคิดว่าเมืองศรีเทพเป็นเมืองของชาวอินเดีย ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของอาณาจักรพุนัน^{๑๓} ประกอบกับผังเมืองก็เป็นแบบอินเดียมาแต่เดิม นอกจากนี้ยังกล่าวถึงเรื่องเส้นทางการค้า ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าขายกับอาณาจักรพุนัน กล่าวคือ ระหว่างลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขงโดยผ่านศรีเทพและลุ่มน้ำมูล^{๑๔} นอกจากนี้เวลส์ยังเสนอว่า เมื่ออาณาจักรพุนันเสื่อมลงศรีเทพก็ร้างมาเป็นเวลา ๕๑๑ ปี จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เขมรจึงมีอำนาจเข้ามายึดดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำป่าสัก ก็ได้รับการบูรณะศรีเทพขึ้นมาใหม่อีกครั้ง^{๑๕}

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ได้นำนักศึกษาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ไปทำงานขุดค้นที่ตำบลพุเตย อำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งอยู่ไม่ห่างจากเมืองศรีเทพเท่าไรนัก และมีบางส่วนได้เดินทางป่าดงดิบขุดค้นทางโบราณคดียังเมืองศรีเทพจากการขุดค้นได้พบเศียรเทวรูปพระวิฆนสวหมวกทรงระบอบสลักจากศิลาทราย สูงประมาณ ๓๑ เซนติเมตร แต่มีได้พลองค์ด้วยแต่อย่างใด^{๑๖} อย่างไรก็ตามเมื่อนักกลับมาจึงพบว่า สามารถเข้ากันได้ดีกับองค์ที่นำมาเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครที่ได้จากเมืองศรีเทพในช่วงแรก นอกจากนี้ยังพบพระพุทธรูปศิลปะแบบทวารวดีที่ปรากฏจารึกคาถา “เย ธมมา” เป็นภาษาบาลี ทำให้พระองค์ตั้งข้อสันนิษฐานว่าเมืองศรีเทพคงอยู่ใต้อำนาจและถูกปกครองโดยอาณาจักรเจนละ (Chen-la) และ

^{๑๒} ตรี อมาตยกุล, *นิทานโบราณคดีและประวัติศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๗.

^{๑๓} H. G. Quaritch Wales, *The Exploration of Sri Deva, An ancient Indian city in Indochina*, (London: The india society, 1937), p. 26.

^{๑๔} Ibid., 29.

^{๑๕} Ibid., 39.

^{๑๖} ตรี อมาตยกุล, *นิทานโบราณคดีและประวัติศาสตร์*, หน้า ๓๗๘.

ทวารวดี ที่ผลิตกันมีอำนาจในเมืองศรีเทพ เนื่องจากพบหลักฐานพุทธศิลป์เขมรและทวารวดีอยู่ร่วมกัน^{๑๗}

ในระยะต่อมากรมศิลปากรได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีอีกหลายครั้ง ประกอบกับในปี พ.ศ. ๒๓๒๗ - ๒๕๔๙ ได้มีการจัดตั้งเมืองโบราณแห่งนี้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ดังนั้นจึงมีการจัดทำแผนแม่บทโดยมีหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาร่วมกันสำรวจศึกษาในประเด็นต่าง ๆ อย่างมากขึ้น ทำให้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ ของเมืองศรีเทพเพิ่มมากขึ้นด้วย โดยเฉพาะการศึกษารูปแบบศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ ของเมืองศรีเทพเพิ่มจากขึ้นด้วย โดยเฉพาะการศึกษารูปแบบศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมเขมร เป็นต้น

๒.๒.๒ ลักษณะพุทธศิลปกรรมของอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

๑. กลุ่มประติมากรรม

เมืองโบราณศรีเทพ เป็นแหล่งที่ค้นพบประติมากรรมเทวรูปศิลาเนื่องในศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมาก ซึ่งเทวรูปต่าง ๆ ที่พบในเมืองโบราณแห่งนี้มีลักษณะบางประการที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน แตกต่างไปจากเทวรูปที่พบในแหล่งอื่น ๆ ทั้งในประเทศไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเรียกรูปแบบที่พบในลักษณะนี้ว่า “สกุลช่างศรีเทพ”

นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมเนื่องในพุทธศาสนา ทั้งพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์อีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันประติมากรรมเทวรูปที่พบที่เมืองศรีเทพ พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ส่วนหนึ่งถูกเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร อีกส่วนหนึ่งอยู่ในการครอบครองส่วนบุคคลและพิพิธภัณฑสถานต่างประเทศ

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นักวิชาการหลายท่านได้กำการศึกษาและกำหนดอายุประติมากรรมสกุลช่างศรีเทพไว้ค่อนข้างมาก โดยในส่วนนี้เพื่อความเข้าใจในภาพรวมของการศึกษาประติมากรรมเทวรูปที่เมืองศรีเทพ ผู้วิจัยจึงขอแบ่งการศึกษาที่ผ่านมาของเทวรูปที่เมืองศรีเทพออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มพระวิษณุ-พระกฤษณะ กลุ่มประติมากรรมเทวรูปพระสุริยะ กลุ่มพระพุทธรูปและกลุ่มพระโพธิสัตว์ตามลำดับ โดยเรียกชื่อประติมากรรมองค์ต่าง ๆ ตามด้วยหมายเลขตามที่ได้ไล่เรียงไว้ ดังต่อไปนี้

๑. เทวรูปประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์ มี ๔ กร สวมหมวกทรงกระบอก นุ่งสมพตสัน บางแบบเนื้อ โดยพระกรทั้ง ๔ ที่แนกออกจากลำตัวหักหายไป จึงไม่สามารถกล่าวได้ว่าของที่ถืออยู่ใน

^{๑๗} สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: มติชน, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙ - ๗๑.

พระหัตถ์ทั้ง ๔ มีสิ่งมดบัง (๒) กระนั้นลักษณะของภาพพระวิษณุบนแผ่นทอง ดุนนูน ซึ่งปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑน์ออร์ตัน ไชมอน ประเทศสหรัฐอเมริกา (๓) ก็ช่วยกำหนดว่าเทวรูปองค์นี้น่าจะเป็นพระวิษณุ เนื่องจากภาพในแผ่นทองปรากฏเป็นเทวรูป ๔ กร สวมหมวกทรงประบอก พระหัตถ์ทั้ง ๔ ถือ จักร สังข์ คทา และดอกบัว อีกทั้งยังแสดงอาการยืนตรีภังค์ (เอียงสะโพก) ลักษณะเดียวกับเทวรูปองค์ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร เว้นแต่ลักษณะของผ้านุ่ง เครื่องประดับและผ้าที่คาดพระโสณีที่คาดเฉียงผูกเป็นปมมีชายห้อยที่ปรากฏทางด้านซ้าย ที่ไม่ปรากฏบนเทวรูปองค์นี้ อย่างไรก็ตามก็ดีจากลักษณะโดยรวมจึงกล่าวได้ว่าเทวรูปองค์นี้เป็นเทวรูปพระวิษณุ

แผนภาพที่ ๒.๒ พระวิษณุ ๔ กรที่เมืองศรีเทพ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

แผนภาพที่ ๒.๓ ภาพพระวิษณุบนแผ่นทองคำดุนนูน

เทวรูปประทับยืนตรีภังค์ มี ๔ กร กรทั้ง ๔ หักหายไป สวมหมวกทรงกระบอกกลม เทวรูปองค์นี้ชำรุดมาก โดยลำตัวฝั่งซ้ายหักหายไปทั้งส่วน แต่จากลักษณะโดยรวมใกล้เคียงกับเทวรูปพระวิษณุองค์ที่ ๑ (ดู ๒) ฉะนั้นเทวรูปองค์นี้คงจะเป็นพระวิษณุเช่นเดียวกัน (๓)

แผนภาพที่ ๒.๔ ภาพพระวิษณุบนแผ่นทองคำดุนูน

เทวรูปประทับยืนแบบตรีภังค์ สวมหมวกทรงกระบอกแปดเหลี่ยม นุ่งผ้าสมพต สั้นบาง แขนเนื้อไม้ ๒ กร พระกรทั้ง ๒ หักหายไป (๖) แต่การที่ลักษณะไหล่ซ้ายยกนิ้วขึ้นเกือบชิด พระเศียรเทียบได้กับเทวรูปพระกฤษณะโควรัธนาทากวัดเกาะ ศิลปะแบบพมندا ยกเว้นการสวมหมวกกระบอก ไม่ปรากฏในพระกฤษณะที่วัดเกาะ ประเทศกัมพูชา

แผนภาพที่ ๒.๕ ภาพประติมากรรมพระกฤษณะโควรรธนะเมืองศรีเทพ

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล มีความเห็นว่าประติมากรรมองค์นี้น่าจะหมายถึง พระวิษณุ เนื่องจากลักษณะท่าทางในการยืนและหมวดทรงกระบอกที่สวมมีลักษณะเดียวกันกับเทวรูปพระวิษณุที่พบในแหล่งเดียวกัน^{๑๘}

อย่างไรก็ดี ศาสตราจารย์ ดร.พิริยะ ไกรฤกษ์ กำหนดเทวรูปองค์นี้ให้เป็นเทวรูปพระกฤษณะโควรรธนะ โดยเทียบเคียงเรื่องการวางท่าทางกับเทวรูปพระกฤษณะจากวัดเกาะ ประเทศกัมพูชา ในศิลปะแบบพนมดง ซึ่งประเด็นในการสวมหมวดทรงกระบอกนั้นท่านได้ตั้งข้อคิดเห็นว่าอาจเป็นการแสดงให้เห็นถึงว่าเป็นอวตารหนึ่งของพระวิษณุ^{๑๙}

๒.๒.๓ โบราณสถานสำคัญของเมืองศรีเทพศรีเทพ

เป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่และมีอายุอยู่ยาวนานถึงประมาณ ๗๑๑ ปีทำให้พบซากโบราณสถานมากกว่า ๑๑๑ แห่งกระจายอยู่ภายในเมืองเช่นโบราณสถานเขาค้างในโบราณสถานปราสาทศรีเทพและโบราณสถานปราสาทสองพี่น้องเป็นต้นและนอกเมืองศรีเทพทางทิศเหนือเช่นโบราณสถานเขาค้างนอกและโบราณสถานปราสาทฤๅษีนอกจากนี้ยังมีโบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กับ

^{๑๘} จิตรปรีดี อุณหะสุวรรณ, “เทวรูปจากเมืองศรีเทพ”, สารนิพนธ์ปริญญา สาขาวิชาโบราณคดี, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๑.

^{๑๙} Piriya Krairiksh, *The scared image sculptures from Thailand*, (Koln: Museum der Stadt Koln, 1979-1981), pp. 118.

เมืองศรีเทพแต่มีที่ตั้งอยู่ห่างไกลออกไปจากเมืองศรีเทพในรัศมี ๒๑ กิโลเมตร ได้แก่ โบราณสถานถ้ำเขาอมอรัตน์และโบราณสถานเขาค้างเภาแก้วเป็นต้น

โบราณสถานที่มีความสัมพันธ์กับเมืองศรีเทพเหล่านี้ส่วนใหญ่ก่อสร้างฐานด้วยศิลาแลง เนื่องจากเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในบริเวณนี้ทั้งภายในเมืองศรีเทพเองและพื้นที่ใกล้เคียงส่วนตัวอาคารมักก่อสร้างด้วยอิฐมีเครื่องประดับตกแต่งที่ทำด้วยหินทรายและปูนปั้นโบราณสถานที่พบทุกแห่งเป็นศาสนสถานหรืออาคารที่ก่อสร้างขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ในทางศาสนาสามารถแบ่งตามรูปแบบศิลปะได้ ๒ สมัยคือศิลปะทวารวดีที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ เป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธและศิลปะเขมรโบราณหรือศิลปะลพบุรีที่มีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ซึ่งพบว่าเป็นศาสนสถานทั้งในศาสนาพุทธและฮินดูโดยมีโบราณสถานสำคัญดังนี้

๑. ศาสนสถานศิลปะทวารวดี ได้แก่
  - โบราณสถานเขาค้างใน
  - โบราณสถานเขาค้างนอก
  - โบราณสถานถ้ำเขาอมอรัตน์
๒. ศาสนสถานศิลปะเขมรโบราณหรือลพบุรี ได้แก่
  - โบราณสถานปราสาทศรีเทพ
  - โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง
  - โบราณสถานปราสาทฤๅษี

๑. ศาสนสถานศิลปะทวารวดี

วัฒนธรรมทวารวดีเป็นวัฒนธรรมแห่งลุ่มน้ำเจ้าพระยามีศูนย์กลางบริเวณภาคกลางของประเทศไทยแถบจังหวัดนครปฐมหรือจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งยังไม่เป็นข้อยุติถือเป็นวัฒนธรรมภายใต้ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีพื้นฐานมาจากอารยธรรมอินเดียที่ได้รับการถ่ายทอดจากอินเดียโดยตรงหรืออาจผ่านมาทางศรีลังกาได้อีกทางหนึ่งวัฒนธรรมทวารวดีเจริญอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๑ หรือ ๑๒-๑๖ แพร่ไปยังเกือบทั้งภูมิภาคของดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันเช่นภูพระบาทจังหวัดอุดรธานีเมืองฟ้าแดดสงยางจังหวัดกาฬสินธุ์เมืองโบราณยะรังจังหวัดปัตตานีและเมืองหริภุญชัยจังหวัดลำพูนเป็นต้น ได้แก่

๑) โบราณสถานเขาค้างใน

โบราณสถานเขาค้างในเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธเชื่อว่าสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ตั้งอยู่เกือบกึ่งกลางใจเมืองศรีเทพส่วนในจากขนาดและตำแหน่งที่ตั้งของโบราณสถานแห่งนี้ทำให้กล่าวได้ว่าเขาค้างในเป็นศาสนสถานสำคัญประจำเมืองศรีเทพในช่วงที่เมืองนี้เจริญอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทวารวดี

ชาวบ้านที่อยู่ใกล้เคียงเมืองศรีเทพเรียกโบราณสถานแห่งนี้ว่า “เขาค้างใน” เนื่องจากสภาพก่อนการขุดค้นโบราณสถานแห่งนี้มีดินและต้นไม้ปกคลุมคล้ายกับเป็นภูเขาส่วนคำว่า “ค้าง” มาจากความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่เก็บสิ่งของมีค่าหรือเป็นคลังอาวุธในสมัยโบราณ ส่วนคำว่า “ใน” มาจากการที่มีซากโบราณสถานลักษณะเดียวกันนี้อีกองค์หนึ่งตั้งอยู่ค้ำานนอกเมืองทางทิศเหนือจึงเรียกโบราณสถานแห่งนี้ซึ่งอยู่ในเมืองว่า “เขาค้างใน” และเรียกโบราณสถานอีกองค์หนึ่งว่า “เขาค้างนอก”

โบราณสถานเขาค้างในประกอบด้วยอาคารหลายหลังปัจจุบันเหลือเฉพาะส่วนฐานส่วนใหญ่ก่อด้วยศิลาแลงสถาปัตยกรรมประธานเป็นสลุบเจดีย์ขนาดใหญ่ปัจจุบันส่วนฐานขนาดกว้าง ๒๔ เมตรยาว ๔๔ เมตรสูงประมาณ ๑๒ เมตรแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่มีบันไดทางขึ้นทางทิศตะวันออกด้านบนฐานอาคารแห่งนี้ปัจจุบันยังมีร่องรอยปูนฉาบพื้นอยู่ทางด้านหน้า (ทางทิศตะวันออก) ส่วนด้านหลังมีหลุมลักลอบขุดขนาดใหญ่เชื่อว่าฐานอาคารขนาดใหญ่แห่งนี้น่าจะรองรับอาคารประธานประเภทสลุบเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานสิ่งเคารพตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกด้านหน้าเป็นลานกว้างเพื่อประกอบพิธีกรรมหรือเป็นลานบูชาที่ริมขอบลานทางด้านขวามีร่องรอยของฐานสิ่งก่อสร้างทำด้วยอิฐซึ่งอาจเป็นฐานของสลุบหรือวิหารขนาดเล็กเหลืออยู่ ๑ แห่งแต่ขอบลานทางด้านซ้ายไม่ปรากฏอาจจะเคยมีอยู่แต่พังทลายไป^{๒๐}

ส่วนฐานอาคารเท่าที่เหลืออยู่นี้หากเปรียบเทียบกับโบราณสถานในรูปแบบศิลปะทวารวดีแล้วมีลักษณะคล้ายคลึงกับโบราณสถานหมายเลข ๑๔ วัดโขลงสุวรรณคีรีเมืองคูบัวจังหวัดราชบุรีที่มีการประดับผนังเป็นแบบช่วงเสาเว้นเป็นระยะ ๆ ฉาบปูนและประดับลวดลายปูนปั้นเป็นแถวยาวในแต่ละชั้นเช่นแถวลายก้านขดแถวช่องสี่เหลี่ยมตามแนวยาวที่มีรูปคนกระสังหิ้งควายและช้างทำท่าแบกประดับเรียงเป็นแถวและยังพบลายประดับอื่น ๆ ตามแบบศิลปะทวารวดีเช่นลายกรอบสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เรียงกันเป็นแถวลักษณะการเจาะช่องมีประติมากรรมรูปคนกระสังหิ้งควายโบราณสถานดังกล่าวมีปรากฏที่โบราณสถานหลายแห่งในสมัยทวารวดีเช่นโบราณสถานวัดโขลงสุวรรณคีรีเมืองคูบัวจังหวัดราชบุรีโบราณสถานวัดนครโกษาจังหวัดลพบุรีโบราณสถานในเมืองโบราณโคกไม้เดนจังหวัดนครสวรรค์โบราณสถานในเมืองอุทองจังหวัดสุพรรณบุรีและโบราณสถานทีเจดีย์จุลประโทนเมืองนครปฐม เป็นต้น^{๒๑} นอกจากนี้สถาปัตยกรรมประธานแล้วภายในบริเวณซึ่งล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลงยังมีสิ่งก่อสร้างขนาดเล็กได้แก่วิหารเจดีย์รายและอาคารประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อยู่โดยรอบ

^{๒๐} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๘๓.

^{๒๑} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๘๔.

จากการศึกษารูปแบบทางศิลปะของลวดลายปูนปั้นที่ตกแต่งโบราณสถานแห่งนี้ โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นโบราณสถานเช่นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์สำริดและหลักฐานทาง โบราณคดีอื่น ๆ ทำให้เชื่อว่าเขาค้างในถูกสร้างขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ซึ่งคงจะเป็นระยะ เดียวกับการก่อตั้งเมืองศรีเทพโดยในระยะแรกอาจจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนาแบบ หินยานหรือเถรวาทตามที่นิยมนับถือกันในสังคมวัฒนธรรมทวารวดีในระยะแรกต่อมาในราวพุทธ ศตวรรษที่ ๑๔ จึงได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นพุทธศาสนamahayanaซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับเมืองที่ เจริญอยู่ภายใต้วัฒนธรรมทวารวดีในช่วงสมัยนั้น

โบราณสถานเขาค้างในยังคงอยู่เป็นศาสนสถานของชุมชนเรื่อยมาจนกระทั่งเมืองศรีเทพ ปรากฏอิทธิพลวัฒนธรรมขอมหรือเขมรโบราณซึ่งนับถือศาสนาฮินดูอย่างเด่นชัดแล้วในราวพุทธ ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ดังที่ได้มีการค้นพบพระพุทธรูปที่เขาค้างในซึ่งมีลักษณะอิทธิพลเขมรสมัยบาปวน และนครวัดอาจเป็นไปได้ว่าโบราณสถานเขาค้างในคงจะมีบทบาทต่อชุมชนควบคู่มากับเมืองศรีเทพ ตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งถูกทิ้งร้างไปพร้อม ๆ กันในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘

๒) โบราณสถานเขาค้างนอก

เขาค้างนอกตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเมืองศรีเทพโดยห่างออกมาประมาณ ๒ กิโลเมตรใน พื้นที่บ้านสระปรือตำบลศรีเทพอำเภอศรีเทพแต่เดิมโบราณสถานแห่งนี้มีลักษณะเป็นเนินดินขนาดใหญ่ มีต้นไม้ปกคลุมอยู่ทั่วไปอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพได้ดำเนินการขุดค้นโบราณสถานแห่งนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ พบว่าเป็นสถูปเจดีย์ขนาดใหญ่ที่สุดในวัฒนธรรมทวารวดีและมีสภาพของฐานที่สมบูรณ์ ที่สุดจึงเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งของประเทศไทย

องค์สถูปประธานของโบราณสถานเขาค้างนอกประกอบด้วยส่วนฐานมีผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง-ยาวด้านละ ๖๔ เมตรก่อด้วยศิลาแลงไม่ฉาบปูนและไม่มีลวดลายปูนปั้นประดับมี ลักษณะเป็นฐานสองชั้นซ้อนลดหลั่นประดับด้วยชุกุลวงบัวเรียงง่ายที่แสดงให้เห็นลักษณะของศิลปะ ทวารวดีที่มุ่มแต่ละชั้นน่าจะประดับด้วยเจดีย์ประจำมุมโดยรอบฐานแต่ละชั้นมีการยกกระเปาะหรือยก เก็จเป็นระยะเรียงรายโดยตกแต่งด้วยรูปอาคารจำลองนับเป็นลักษณะพิเศษและเด่นชัดสามารถ นำมาใช้ในการสันนิษฐานรูปแบบและกำหนดอายุโบราณสถานแห่งนี้ได้^{๒๒} ฐานอาคารมีบันไดทั้ง ๔ ทิศ ที่บริเวณกึ่งกลางของแต่ละด้านลักษณะบันไดมีผนังสูงซึ่งสามารถศึกษารูปแบบที่สมบูรณ์ได้ จากบันได ทางทิศเหนือหลักฐานจากการขุดค้นพบว่าในระยะท้ายสุดใช้บันไดทางทิศตะวันตกเป็นทางขึ้นไปสู่องค์ สถูปเจดีย์ที่อยู่ด้านบนส่วนบันไดด้านอื่นถูกก่อปิดทับเป็นผนังสูงซึ่งอาจมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่

^{๒๒} สันติ เล็กสุขุม, “รูปแบบสันนิษฐาน: เจดีย์เขาค้างนอก อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพชรบูรณ์”, ศิลปากร, ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๒): ๒๕.

ด้านหน้าผนังดังกล่าวลักษณะของฐานอาคารแห่งนี้มีการทำซุ้มอาคารจำลองขนาดลดหลั่นกันไปในแต่ละด้าน ส่วนองค์เจดีย์ที่อยู่บนฐานข้างต้นมีสภาพปรักหักพังเหลือเพียงฐานสี่เหลี่ยมก่อด้วยอิฐมีหลุมเสาอยู่โดยรอบคล้ายกับเป็นเสาหลังคาคลุมลานล้อมรอบองค์เจดีย์ลักษณะเจดีย์อิฐของค์นี้น่าจะเป็นทรงสี่เหลี่ยมตั้งที่เทียบเคียงได้จากลักษณะของรูปอาคารจำลองที่ประดับที่ฐานศิลาแลงแต่ส่วนยอดจะเป็นรูปทรงโกลนนั้นยังไม่สามารถบ่งชี้ได้อย่างชัดเจน

จากการขุดค้นที่บริเวณข้างฐานด้านทิศตะวันตกขององค์เจดีย์อิฐได้พบพระพุทธรูปศิลา ศิลปะทวารวดีประทับยืนแสดงปางแสดงธรรม (วิตรรกะมุทรา) ทั้ง ๒ พระหัตถ์ขนาดพระพุทธรูปสูงประมาณ ๖๑ เซนติเมตรพระเศียรมีขมวดพระเกศาขดเป็นรูปก้นหอยและมีประภามณฑลอยู่ด้านหลังพระเศียรพระพุทธรูปองค์นี้น่าจะถูกเคลื่อนย้ายไปจากที่เดิมและนำไปตั้งไว้บริเวณข้างฐานเจดีย์ในระดับพื้นภายในซุ้มที่ก่อขึ้นสมัยหลังเพราะพระพุทธรูปมีสภาพชำรุดที่พระบาทและมีร่องรอยการซ่อมแซมที่นิ้วพระหัตถ์ด้านซ้ายโดยแต่เดิมเป็นการแสดงวิตรรกะมุทราที่มีนิ้วตั้งขึ้น ๓ นิ้วแต่นิ้วเหล่านี้จะหักหายไปจึงได้คัดแปลงซ่อมแซมให้เป็นการงอนิ้วทั้ง ๓ ลงมาซึ่งแท้จริงแล้วในศิลปะทวารวดีได้มีการสร้างพระพุทธรูปแสดงปางวิตรรกะแบบงอนิ้วเช่นกันดังเช่นพระพุทธรูปยืนพบที่จังหวัดนครปฐมปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์และพระพุทธรูปพบที่เขาสมอคอนปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครแต่พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้แสดงปางวิตรรกะแบบงอนิ้วทั้ง ๒ พระหัตถ์ (ยังไม่เคยพบพระพุทธรูปแสดงปางวิตรรกะแบบตั้งนิ้วข้างหนึ่งและงอนิ้วข้างหนึ่ง) ดังนั้นพระพุทธรูปที่พบที่โบราณสถานเขาค้างนอกจึงมีลักษณะผิดปกติของการแสดงวิตรรกะมุทราแบบงอนิ้วที่พระหัตถ์ค้ำซ้ายเพียงด้านเดียวแต่เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าช่างผู้ทำการคัดแปลงแก้ไขพระพุทธรูปองค์ดังกล่าวได้เคยพบเห็นลักษณะการทำวิตรรกะแบบงอนิ้วมาก่อนแล้วซึ่งเชื่อว่าการแสดงปางเช่นนี้น่าจะมีพัฒนาการมาจากมุทราของพระพุทธรูปในศิลปะอินเดียสมัยอมราวดีตอนปลาย-ศรีลังกาสมัยอนูราธปุระ^{๒๓} แบบที่เรียกว่าภูกุมุทราซึ่งหมายถึงการหันฝ่าพระหัตถ์ออกด้านนอกโดยมีนิ้วโป้งชี้ขึ้นส่วนอีกสี่นิ้วงอเป็นวงกลมหรือวงแหวนโดยอาจใช้ประโยชน์เพื่อการจับชายจีวรหรือใช้เพื่อถือสิ่งของ^{๒๔}

^{๒๓} เชษฐ ติงสัญชสี, “การวิเคราะห์การแสดงวิตรรกะมุทราสองพระหัตถ์ของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดี”, ๒๕๔๔ หน้า ๕๔-๕๕, อ้างใน บัณฑิต ถ้วชัยชาญ และคณะ, “การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”, รายงานการวิจัย, (๒๕๕๑).

^{๒๔} บัณฑิต ถ้วชัยชาญ และคณะ, “การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลังกาทวีปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”, รายงานการวิจัย, (๒๕๕๓), หน้า ๑๗๑.

นอกจากองค์สถาปัตยกรรมที่กล่าวมาแล้วยังสำรวจพบซากโบราณสถานที่อยู่ใต้วงค์ประกอบรวมของโบราณสถานเขาค้างนอกอาจเป็นโคปุระหรือโบราณสถานบริวารโดยมีตำแหน่งอยู่กึ่งกลางด้านทั้ง ๔ ทิศจำนวนประมาณ ๒-๓ องค์เรียงกันในแต่ละด้านโดยห่างออกไปแต่ละองค์เป็นระยะประมาณ ๒๕ เมตรซึ่งต้องทำการขุดค้นเพิ่มเติมต่อไปในอนาคต

ดร.สันติ เล็กสุขุม ศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรเชื่อว่าโบราณสถานเขาค้างนอกน่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๒ และได้สันนิษฐานรูปแบบขององค์สถาปัตยกรรมไว้ว่า ".....ฐานก่อศิลาแลงเป็นสองงานซ้อนลดหลั่นระดับผนังของฐานด้วยรูปปราสาทจำลองใหญ่ย่อมเรียงรายผนังของบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้านของฐานทั้งสองคงเคยมีหลังคามากกว่าเปิดโล่งและเคยมีเจดีย์ขนาดเล็กประดับเหนือสันหลังคาอนึ่งย่อมเคยมีเจดีย์ขนาดเล็กประดับมุมทั้งสี่ของฐานซ้อนลดหลั่นด้วยเจดีย์ขนาดเล็กเหล่านี้รวมเรียกว่าเจดีย์บริวารโดยมีเจดีย์ประธานซึ่งเด่นอยู่กลางล้อมด้วยระเบียงคดรูปทรงและรูปแบบ" ครอบธาตุ "ของเจดีย์ประธานคงเป็นแม่แบบของเจดีย์บริวารคือรูปภาชนะทรงหม้อน้ำ....."^{๒๕}

ข้อสันนิษฐานดังกล่าวถึงแม้จะมีนักวิชาการมีความเห็นแย้งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของหลังคาบันไดทางขึ้นซึ่งบางท่านเชื่อว่าอาจไม่มีหลังคาเมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะที่ปรากฏที่อาคารจำลองตกแต่งรอบฐานและรูปทรงของเจดีย์อิฐบนฐานศิลาแลงซึ่งยังไม่สามารถหาข้อยุติได้อย่างไรก็ตามสามารถใช้เป็นแนวทางเพื่อสันนิษฐานรูปแบบที่แท้จริงของโบราณสถานแห่งนี้ต่อไปได้ในอนาคต

๒. ศาสนสถานศิลปะเขมรโบราณหรือลพบุรี ได้แก่

๑) โบราณสถานปราสาทศรีเทพ

ปราสาทศรีเทพเป็นศาสนสถานแบบปราสาทในศิลปะขอมตั้งอยู่ทางด้านหลังในแนวแกนเดียวกับปราสาทสองพี่น้ององค์ปราสาทประธานเป็นปราสาทอิฐขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงซึ่งตั้งอยู่บนฐานที่ยกพื้นสูงขึ้นมาจากระดับผิวดินเดิม (ฐานไพที) โดยการก่อศิลาแลงเป็นกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสสูงขึ้นมาจากพื้นดินเดิมราว ๑ เมตรแล้วถมอัดดินลงไปเป็นกรอบศิลาแลงประดับระดับให้เรียบเป็นลานกว้างรองรับปราสาท องค์ปราสาทปราสาทประกอบด้วยฐานศิลาแลงแบบฐานบัวลูกฟัก ๒ ชั้นมีมุขทั้ง ๔ ด้านส่วนเรือนธาตุและเครื่องบนก่อด้วยอิฐที่ผ่นขัดจนเรียบสนิทและไม่สอปูนองค์ปราสาทหรือปราสาทมีความสูงเท่าที่เหลืออยู่ประมาณ ๑๓ เมตรไม่พบการก่อมุขยื่นออกมาทางด้านหน้าปราสาทพบเพียงร่องรอยหลุมเสากลมขนาดใหญ่จำนวน ๕ หลุมเรียงอยู่ที่ฐานศิลาแลงชั้นล่างสุดบริเวณด้านหน้า

^{๒๕} สันติ เล็กสุขุม, "รูปแบบสันนิษฐาน: เจดีย์เขาค้างนอกอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพชรบูรณ์", ศิลปากร, ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๖ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๕๒): ๓๑.

ทางขึ้นและพบชิ้นส่วนซากไม้เสียบยื่นออกมาจากองค์ปราสาทด้านหน้ารวมทั้งพบกระเบื้องมุงหลังคาชนิดกระเบื้องโค้งหรือกระเบื้องกาบกล้วยที่เรียกว่ากาบจำนวนมากซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของหลังคาเครื่องไม้มุงกระเบื้องที่เคยคลุมอยู่บริเวณด้านหน้าปราสาทซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันตก ลักษณะแผนผังของปราสาทศรีเทพนี้เป็นสถาปัตยกรรมในช่วงสมัยบาปวนตอนปลายดังที่พบหลายแห่งในประเทศไทยเช่นปราสาทบ้านพลวงจังหวัดสุรินทร์และ พระธาตุนารายณ์เจงเวง จังหวัดสกลนคร เป็นต้น^{๒๖}

ภายในผนังเรือนธาตุของปราสาทศรีเทพและปราสาทสองพี่น้องด้วยเช่นกันมีลักษณะพิเศษจากโบราณสถานแบบปราสาทขอมในสมัยเดียวกันคือมีการก่ออิฐเป็นซุ้มจรณะนำที่กึ่งกลางผนังทั้ง ๕ ด้านซึ่งเป็นลักษณะที่พบเฉพาะในสถาปัตยกรรมเขมรโบราณและจามในระยะต้นเท่านั้นสถาปัตยกรรมเขมรสมัยพระนครหลวงไม่เคยทำซุ้มจรณะนำภายในเช่นนี้เลย ด้านหน้าของปราสาทประธานทั้งด้านซ้ายและขวามีฐานอาคารศิลาแลงหลังเล็ก ๆ จำนวน ๒ หลังอาคารทั้งสองหลังนี้คงจะมีหลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้องเช่นเดียวกันเนื่องจากพบร่องรอยหลุมเสาบนฐานอาคารด้านหน้าของโคปุระหรือประตูทางเข้ามีฐานอาคารและทางเดินยกพื้นรูปกากบาทที่ปลายสุดพบโกลนพญานาคแผ่พังพานตกอยู่ในบริเวณนั้นแต่เดิมคงจะเป็นเศียรของพญานาคปูนปั้นที่มีโกลนศิลาแลงอยู่ภายในแผ่พังพานอยู่บริเวณปลาย ๒ ข้างของทางเดินที่เรียกว่าสะพานนาครโดยมีลำตัวพญานาคทอดยาวเป็นราวสะพานตามความนิยมในศิลปะเขมรด้านซ้ายของสะพานนาครมีทางเดินปศุลาแลงสู่ฐานอาคารรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ทอดยาวขนานกับสะพานนาครถัดมาทางทิศตะวันออกใกล้กับฐานไฟที่มีอาคารรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็กก่อด้วยศิลาแลงอีก ๑ หลังขณะขุดค้นโบราณสถานได้พบประติมากรรมหินทรายรูปเทพซัมภละหรือกุเวรซึ่งเป็นเทพแห่งความมั่งคั่งอยู่ใกล้ ๆ กับอาคารหลังนี้ส่วนทางด้านหน้าโคปุระก็ได้พบประติมากรรมหินทรายเช่นเดียวกันเป็นประติมากรรมรูปทวารบาลซึ่งน่าจะเป็นทวารบาลคู่เดียวกันกับทวารบาลจากเมืองศรีเทพที่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครซึ่งกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘^{๒๗} สันนิษฐานว่าปราสาทศรีเทพน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เป็นศิลปะแบบบาปวนก่อนนครวัดเนื่องจากได้พบทับหลังที่สามารถกำหนดอายุได้ในช่วงสมัยดังกล่าวโดยมีจุดประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูแต่ต่อมาได้มีการเตรียมการก่อสร้างหรือซ่อมแซมศาสนสถานแต่ยังไม่แล้วเสร็จโดยพบโกลนหินรูปกليبขนุนที่ใช้ประดับบนชั้นหลังคาปราสาทถูกสลักทั้งค้ำไว้ใกล้ฐานปราสาทโดยยังไม่ได้สลักภาพลงไปซึ่งอาจจะแสดงให้เห็นถึงการพยายามซ่อม

^{๒๖} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมเพื่อการอนุรักษ์สรุปผลการสำรวจและแนวความคิดเบื้องต้น”, : ๑๒.

^{๒๗} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๑๙.

แปลงแก้ไขศาสนสถานโดยปรับเปลี่ยนจากศาสนสถานในศาสนาฮินดูเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธแบบมหายานซึ่งเป็นความนิยมในช่วงรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ในช่วงต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แต่ยังไม่ทันสำเร็จ

นอกจากโบราณสถานที่ยังปรากฏอยู่บนผิวดินแล้วในปัจุบันประมาณ พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้มีการบูรณะปราสาทศรีเทพและมีการขุดตรวจทางโบราณคดีบริเวณโดยรอบฐานปราสาทเพื่อหาข้อมูลเพิ่มเติมในการบูรณะได้พบข้อมูลหลักฐานใหม่ที่ชี้ให้เห็นว่าก่อนที่จะมีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมรุ่นหลังสุดดังที่ปรากฏในปัจจุบันนั้นได้มีการก่อสร้างสถาปัตยกรรมรุ่นเก่ากว่ามาก่อนแล้วโดยสถาปัตยกรรมในรุ่นนั้นถูกสร้างซ้อนทับอยู่ข้างใต้อย่างน้อย ๒-๓ รุ่นโดยมีการใช้พื้นที่ในบริเวณเดียวกันนี้ตั้งแต่ในช่วงที่ศรีเทพอยู่ภายใต้อิทธิพลวัฒนธรรมทวารวดี

ร่องรอยสิ่งก่อสร้างในพื้นที่เดียวกันนี้พบว่ามีารซ่อมแซมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอในห้วงเวลาหลายศตวรรษ ได้แก่ อาคารขนาดใหญ่ (หมายเลข ๑.๑) ฐานก่อด้วยศิลาแลงอยู่ในตำแหน่งเดียวกันกับปราสาทศรีเทพด้านหน้าอาคารหลังนี้มีฐานอาคารศิลาแลงผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า (หมายเลข ๕) และสระน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสลักษณะสอบแคบลงสู่กันบ่อ (หมายเลข ๗) ก่อด้วยศิลาแลงขนาดกว้างยาวด้านละ ๖ เมตรลึกประมาณ ๕ เมตรและพบซากอาคารอื่นอีกหลายแห่ง

ต่อมาได้รู้ชื่ออาคารหมายเลข ๑.๑ และสร้างปราสาทศรีเทพไว้แทนที่โดยในระยะต้น (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗) ได้มีการถมปรับพื้นที่โดยรอบปราสาทศรีเทพให้สูงขึ้นประมาณ ๕๑ เซนติเมตรและปรับรูปแบบอาคารหมายเลข ๖ ซึ่งอยู่ด้านหน้าปราสาทศรีเทพให้เป็นอาคารที่มีปีกยื่นออกทั้งทางด้านซ้ายและขวามีการต่อเติมทางเดินด้านหน้าอาคารหมายเลข ๕ (คืออาคารหมายเลข ๖) และต่อเติมขอบสระให้สูงขึ้นตามระดับดินที่ถมใหม่รวมทั้งได้ก่อสร้างอาคาร (อาจเป็นบรณาลัย) หลังที่อยู่ทางทิศเหนือ (หมายเลข ๒) และหลังที่อยู่ทางทิศใต้ (หมายเลข ๓)

ในระยะสุดท้ายได้ปรับปรุงอีกครั้งโดยถมดินสูงขึ้นอีกราว ๓๑ เซนติเมตรกลับทับอาคารประกอบทั้งหลายที่อยู่ด้านหน้าองค์ปราสาทประธานรวมทั้งสระน้ำแต่ยังคงเหลือเฉพาะอาคารบรณาลัยทั้ง ๒ หลังที่ได้ก่อฐานใหม่ที่ปลงบนตำแหน่งเดิมและได้ก่อสร้างทางเดินเชื่อมต่อจากซุ้มประตูทางเข้าด้านหน้าทับอยู่บนอาคารหมายเลข ๕ เดิมซึ่งเชื่อว่าการปรับปรุงครั้งหลังสุดนี้น่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนอาคารหลังนี้จากเทวสถานในศาสนาฮินดูให้เป็นวัดในคติพระพุทธศาสนาแบบมหายานในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ดังที่ได้พบหลักฐานหลายอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภายในเมืองศรีเทพในครั้งนั้นเช่นชิ้นส่วนประดับสถาปัตยกรรมที่ยังคงทำไม่แล้วเสร็จเป็นต้น^{๒๘}

^{๒๘} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๑๖.

๒) โบราณสถานปราสาทสองพี่น้อง

เป็นศาสนสถานขนาดใหญ่ในกลุ่มศาสนสถานกลางเมืองเช่นเดียวกับโบราณสถานเขาค้าง ในสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาฮินดูในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ หันหน้าไปทางทิศตะวันตกเช่นเดียวกับ ปราสาทศรีเทพรูปแบบการก่อสร้างเป็นสถาปัตยกรรมแบบเขมรโบราณหรือลพบุรีชื่อปราสาทสองพี่น้องเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกเช่นเดียวกันเนื่องจากมีปราสาท ๒ องค์ตั้งอยู่เคียงข้างกันองค์หนึ่งมีขนาดใหญ่กว่ามากอีกองค์หนึ่งมีขนาดเล็กกว่าจึงเรียกว่าปราสาทสองพี่น้อง

ปราสาทปราสาทองค์ใหญ่ตั้งอยู่บนฐานปัทม์ก่อด้วยศิลาแลงซ้อนกัน ๓ ชั้นองค์เรือนธาตุก่อด้วยอิฐไม่สอปูนแต่พบร่องรอยการฉาบปูนที่ภายนอกมีมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ทิศค้ำยันทิศตะวันตกทำมุขยื่นออกมาเป็นห้องยาวเชื่อมต่อกับมณฑปด้านหน้าเป็นช่องทางเข้าสู่ภายในปราสาทได้ลักษณะเช่นนี้ปรากฏในปราสาทแบบบาปวนเชื่อมต่อกันครบถ้วนทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออีก ๓ ด้านเป็นมุขสั้นติดกับตัวปราสาททำเป็นช่องประตูหลอกส่วนชั้นหลังคาปัจจุบันพังทลายจนไม่เห็นรูปทรงแต่คงมีลักษณะเช่นเดียวกันกับปราสาทขอมองค์อื่น ๆ ในสมัยเดียวกันคือประกอบด้วยชั้นเชิงบาตรซึ่งโดยปกติแล้วมักจะมีจำนวน ๕ ชั้นซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปบนยอดสุดนักประคับด้วยกลศคือหมอน้ำคักดีสิทธิ์ปักด้วยตรีศูลหรือปัญญาศูลหล่อด้วยโลหะบนชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นประดับด้วยกลีบขนุนเรียงรายเป็นระยะในแต่ละด้านและที่มุมหลักทั้งสี่ของชั้นเชิงบาตรแต่ละชั้นประดับกลีบขนุนรูปสามเหลี่ยมซึ่งเรียกว่านาคบัลลังก์หลังคาปราสาทจึงมีลักษณะสอบเข้าคล้ายรูปพุ่มอย่างเช่นหลังคาปราสาทหินพิมาย และปราสาทพนมรุ้ง ลักษณะแผนผังของปราสาทอยู่ในรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมด้านนอกทั้ง ๔ ด้าน องค์ปราสาทค่อนข้างสูงเท่าที่เหลืออยู่สูงประมาณ ๗ เมตรผนังห้องภายในทั้งสามด้านคือด้านทิศเหนือ ตะวันออกและทิศใต้เจาะเป็นช่องซุ้มจรณะนำยอดซุ้มเป็นรูปสามเหลี่ยมเช่นเดียวกับ ปราสาทศรีเทพ อาจจะใช้เป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพหรือเครื่องบูชาหรือเครื่องให้แสงสว่างอย่างใดอย่างหนึ่งภายใน ปราสาทมีแท่นศิลาแลงสำหรับประดิษฐานรูปเคารพโดยตรงกลางแท่นเจาะเป็นรูเพื่อใช้เสียบยึดเตี๋ยฐานรูปเคารพให้มั่นคง^{๒๙}

มุขปราสาทด้านหน้ายาวประมาณ ๑๑ เมตรฐานก่อด้วยศิลาแลงเป็นชุดของฐานปัทม์เช่นเดียวกันผนังมุขปราสาทก่อด้วยอิฐจากการขุดค้นโบราณสถานได้พบลูกมะหวดและกรอบหน้าต่างทำด้วยหินทรายตกอยู่ใต้ผนังมุขปราสาทด้านทิศใต้จึงสันนิษฐานว่าผนังด้านทิศใต้และน่าจะรวมถึงผนังด้านทิศเหนือด้วยคงจะเจาะผนังเป็นช่องหน้าต่างและมีซี่กรงลูกมะหวดประดับสำหรับหลังคามุขปราสาทซึ่งสูญหายไปหมดแล้วนั้นคงจะก่อด้วยอิฐซ้อนเหลื่อมเข้าหากันเป็นรูปโค้งเลียนแบบเครื่องไม้

^{๒๙} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “การกำหนดอายุปราสาทที่เมืองศรีเทพ”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๔ (เมษายน-พฤษภาคม ๒๕๒๒): ๙๔.

มีหน้าบันชั้นลดเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมเขมรโดยทั่วไป^{๓๐} ที่ด้านข้างของมุขปราสาทด้านหน้านี้พบทับหลังชิ้นหนึ่งที่มีรูปแบบศิลปะเขมรในช่วงบาปวนก่อนครวัดกล่าวคือมีองค์ประกอบโดยรวมตามแบบศิลปะบาปวนใช้รูปประธานเป็นพระอิศวรอุ้มพระอุมาทรงโค (ปางอุมาเหศวร) อยู่บนแท่นบัลลังก์ได้แท่นลงไปเป็นรูปหน้ากาลตัวตมือจับเศียรพญานันตนาคราชที่ใช้เป็นต้นลายของลายก่อนมาลัยแต่ลักษณะเศียรนาครเป็นอิทธิพลศิลปะนครวัด

ด้านหน้าติดกับมุขปราสาทออกมานั้นมีฐานอาคารรูปกากบาทก่อด้วยศิลาแลงซึ่งอาจเป็นมณฑปด้านหน้าปราสาทซึ่งมักจะพบเสมอในสถาปัตยกรรมเขมรมณฑปนี้คงมีผนังก่อด้วยอิฐและหลังคาทำอิฐเป็นรูปโค้งเลียนแบบหลังคาเครื่องไม้เช่นเดียวกับมุขปราสาทมีช่องหน้าต่างประดับลูกมะหวดเช่นเดียวกันและมีช่องประตูทางเข้าและหน้าบันประกอบโดยรอบทางด้านทิศเหนือใต้และตะวันตกโดยปกติมณฑปนี้สร้างขึ้นเพื่อให้ทับหลังประดับโบราณสถานปรangkสองพี่น้องประชาชนทั่วไปได้เข้าไปภายในเพื่อประกอบ A decorative stone (intel from Prang Song Phi Nong monumen พิธีกรรมทางศาสนาส่วนองค์ปรangkหรือปราสาทซึ่งเรียกว่า "วิมาน" นั้นเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์หรือรูปเคารพเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สงวนไว้เฉพาะแต่พราหมณ์หรือนักบวชที่สามารถเข้าไปประกอบพิธีกรรมภายในครรรคฤหะคือห้องภายในปราสาทได้เพียงพวกเดียวภายในมณฑปนั้นถ้าเป็นลัทธิไศวนิกายก็อาจจะเป็นที่ตั้งรูปโคเนนทิหมอบซึ่งมีความหมายถึงพาหนะของพระศิวะหรือพระอิศวรก็ได้

ทางด้านทิศใต้ของปราสาทประธานมีปราสาทขนาดเล็กอีก ๑ องค์แต่เดิมเหลือเพียงส่วนของเรือนธาตุช่วงล่างต่อมาได้ซ่อมแซมบูรณะต่อเติมขึ้นไปจากเดิมอีกเล็กน้อยเพื่อติดตั้งทับหลังที่ตกอยู่ในบริเวณเดียวกัน ฐานชั้นล่างสุดของปราสาทหรือปรangkองค์เล็กเป็นฐานปัทมก่อด้วยศิลาแลงเชื่อมต่อกับฐานเดียวกันกับฐานชั้นแรกขององค์ใหญ่ถัดขึ้นมาเป็นส่วนขององค์ปรangkก่อด้วยอิฐลักษณะการก่ออิฐเป็นแบบเดียวกับปรangkองค์ใหญ่แผนผังภายนอกขององค์ปรangkก็เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมเช่นเดียวกันทางด้านหน้าคือทางด้านทิศตะวันตกมีประตูทางเข้าสู่ครรรคฤหะหรือห้องภายในองค์ปรangkส่วนอีก ๓ ค้านคือด้านทิศเหนือทิศตะวันออกและทิศใต้ได้ทำเป็นประตูหลอกรูปทรงส่วนบนขององค์ปรangkคงจะมีลักษณะเช่นเดียวกับปรangkองค์ใหญ่^{๓๑} นอกจากปรangk ๒ องค์และฐานมณฑปด้านหน้าปรangkแล้วยังพบทางเดินและอาคารเล็ก ๆ อีกหลายหลังซึ่งคงจะใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา

^{๓๐} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, "การกำหนดอายุปรangkที่เมืองศรีเทพ", : ๕๔.

^{๓๑} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๑๑.

จากการขุดค้นโบราณสถานได้พบหลักฐานชิ้นส่วนประกอบสถาปัตยกรรมที่สำคัญหลายส่วนที่สามารถบอกอายุสมัยการก่อสร้างได้เช่นทับหลังและเสาประดับกรอบประตูซึ่งกำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และจากเรื่องราวที่ปรากฏบนทับหลังซึ่งสลักเรื่องราวเกี่ยวกับพระศิวะประกอบกับได้พบชิ้นส่วนศิวิลิ่งฐานโยนและโคนนทีในบริเวณโบราณสถานจึงสันนิษฐานว่าเมื่อแรกสร้างโบราณสถานแห่งนี้คงจะเป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายซึ่งสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ แต่ทว่าศิวิลิ่งฐานโยนและโคนนทีที่พบนั้นปรากฏว่าถูกฝังไว้ในพื้นดินในระดับใต้ฐานอาคารจึงสันนิษฐานว่าเทวสถานแห่งนี้คงจะถูกเปลี่ยนแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนาตามกระแสความนิยมที่แพร่มาจากเขมรในรัชสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๗๒๔-๑๗๖๑ และโบราณสถานแห่งนี้ก็คงจะถูกทิ้งร้างไปพร้อม ๆ กับเมืองศรีเทพในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้

นอกจากหลักฐานดังกล่าวแล้วยังมีหลักฐานอีกชิ้นหนึ่งที่น่าสนใจและอาจก่อให้เกิดความสับสนในการตีความทางประวัติศาสตร์ได้นั้นคือการค้นพบเทวรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพที่บริเวณทางเดินรูปกากบาทซึ่งเป็นทางเดินเข้าด้านหน้าโบราณสถานแห่งนี้เทวรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพนี้กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ซึ่งเป็นอายุที่มีความเก่าแก่กว่าตัวโบราณสถานมากจึงอาจเป็นไปได้ว่าเทวรูปองค์นี้อาจจะถูกเคลื่อนย้ายมาในสมัยหลังเช่นเดียวกับอัมจันทร์ศิลารูปครึ่งวงกลมซึ่งสลักเป็นรูปดอกบัวครึ่งวงกลมที่อยู่ด้านหน้าประตูทางเข้าสู่ห้องครรภคฤหะของปราสาทองค์ใหญ่ซึ่งเป็นลักษณะของอัมจันทร์ศิลาที่นิยมกันอยู่ในสมัยทวารวดีจึงอาจเป็นไปได้ว่าอาจจะมีการเคลื่อนย้ายมาในสมัยหลังเช่นเดียวกันแต่ถ้าเป็นรูปเคารพที่อยู่ที่นี่มาแต่เดิมก็อาจเป็นไปได้เช่นกันว่าอาจจะมีโบราณสถานที่มีอายุรุ่นเดียวกับรูปเคารพดังกล่าวถูกโบราณสถานรุ่นหลังสร้างซ้อนทับอยู่ข้างใต้

๓) โบราณสถานปราสาทฤๅษี

นักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าปราสาทฤๅษีเป็นปราสาทแบบเขมรหรือปราสาทที่เก่าที่สุดที่เมืองศรีเทพตั้งอยู่นอกเมืองออกไปทางทิศเหนือในเขตวัดป่าสระแก้ว บ้านนาหน้าโครม ตำบลนาสนุนอำเภอศรีเทพ โบราณสถานหลังนี้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกซึ่งแตกต่างจากโบราณสถานในศิลปะเขมรหรือลพบุรีที่อยู่ภายในเมืองศรีเทพที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก โบราณสถานแห่งนี้กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๘๑ ตอนที่ ๒๙ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ หน้า ๘๕๙^{๓๒} อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพได้ดำเนินการขุดค้นโบราณสถานแห่งนี้ในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ โดยสภาพก่อนการขุดค้นโบราณสถานมีเพียงองค์ปราสาทประธานเพียงหลังเดียว

^{๓๒} อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีปราสาทฤๅษี”, หน้า ๘.

แต่ภายหลังจากขุดค้นโบราณสถานทั้งบริเวณพบปราสาทหมายเลข ๒ และอาคารประกอบต่าง ๆ ของโบราณสถานกลุ่มนี้

ปราสาทหมายเลข ๑

มีลักษณะเป็นปราสาทแบบเขมรก่อด้วยอิฐตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงโดยงานศิลาแลงนี้มีลักษณะเดี่ยวแตกต่างจากฐานปราสาทศรีเทพและปราสาทสองพี่น้องอย่างชัดเจนฐานนี้มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง-ยาวด้านละประมาณ ๗.๕๑ เมตรส่วนตัวปราสาทที่ก่อด้วยอิฐที่ตั้งอยู่บนฐานนั้นมีแผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสเพิ่มมุมไม่มีสี่เหลี่ยมขนาดกว้าง-ยาวด้านละ ๔.๑๑ เมตรเมื่อพิจารณาองค์ประกอบของปราสาทจากส่วนล่างขึ้นสู่ส่วนบนจะประกอบด้วยชั้นบัวเชิงเรือนธาตุบัวรัดเกล้าชั้นบัวหางและเรือนชั้นลดชั้นที่ ๑ ตามลำดับส่วนที่อยู่ต่อเนื่องขึ้นไปได้รับการต่อเติมเปลี่ยนแปลงไปแล้วน่าจะประกอบด้วยเรือนชั้นลดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปอีกประมาณ ๕ ชั้นรับส่วนยอดปราสาทที่น่าจะเป็นรูปทรงวงกลมผ่าครึ่งแกะสลักด้วยศิลาทรายสีเทาที่จากการขุดค้นได้พบอยู่บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทหลังนี้^{๓๓}

องค์ปราสาทมีช่องประตูเข้าออกอยู่ทางด้านตะวันออกอีกสามค้ำนทำเป็นประตูหลอกที่มีลักษณะเลียนแบบบานประตูจริงเช่นเดียวกับปราสาทโดยทั่วไปเหนือกรอบประตูทั้งสี่ค้ำนมีกรอบหน้าบันลักษณะเป็นวงโค้งสูงคล้ายคลึงกับลักษณะศิลปะขอมแบบสมโบร์ไพรกุกในราว พ.ศ. ๑๑๕๑-๑๒๑๑ ส่วนเสาแปดเหลี่ยมประดับกรอบประตูไม่มีการสลักลวดลายใด ๆ และติดตั้งอยู่เฉพาะช่องประตูด้านหน้า (ทิศตะวันออก) ซึ่งจากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะพบว่าเสาประดับกรอบประตูแปดเหลี่ยมนี้เป็นรูปแบบที่เริ่มมีขึ้นในศิลปะขอมแบบกULEN ราว พ.ศ. ๑๓๗๑-๑๔๒๑ นอกจากนี้จากการศึกษาลักษณะรูปทรงโดยรวมของปราสาทที่สร้างด้วยอิฐบนฐานเดี่ยวมีลักษณะคล้ายคลึงกับปราสาทเขาน้อยหลังกลางจังหวัดสระแก้วซึ่งสันนิษฐานว่าเริ่มสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในระหว่างการขุดค้นโบราณสถานได้พบชิ้นส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมทำจากหินทรายมีปริมาณน้อยกว่าที่พบจากปราสาทหมายเลข ๒ สันนิษฐานว่าเป็นวัสดุประดับส่วนมุมตามเรือนชั้นที่ลดหลั่นกันขึ้นไปของปราสาทมีลักษณะบางประการที่เหมือนกับงานประดับในศิลปะขอมที่นิยมประดับตกแต่งส่วนเรือนธาตุและส่วนยอดด้วยการใช้วัสดุที่เป็นหินทรายแม้ว่าตัวปราสาทสร้างด้วยอิฐก็ตาม^{๓๔}

ลักษณะอาคารก่อสร้างฐานด้วยศิลาแลงซึ่งมีลักษณะเดี่ยวกว่าปราสาทศรีเทพและปราสาทสองพี่น้องตัวเรือนธาตุก่อด้วยอิฐมีประตูทางเข้าด้านหน้าทางทิศตะวันออกผนังอีก ๒ ค้ำนทำเป็นประตูหลอกพื้นที่เหนือกรอบประตูและหน้าบันมีลักษณะแคบมากแตกต่างจากอาคารศิลปะเขมร

^{๓๓} อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดีปราสาทฤๅษี”, หน้า ๑๓๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

โดยทั่วไปโดยสร้างเป็นวงโค้งกลมไว้ถ้าพิจารณาในภาพรวมทั้งหมดจะมีส่วนละม้ายกับแบบสถาปัตยกรรมของจามอยู่บางส่วนแผนผังจะย่อไม้สี่สองธรรมดา บัวหัวเสาใช้เชิงแบบบัวคว่ำ-บัวหงายถึงแม้ว่าบัวคว่ำจะไม่ค่อยชัดเจนนักก็ตามแต่ก็เห็นการเพิ่มส่วนขององค์ประกอบทั้งส่วนบน-ล่างของบัวหัวเสา^{๓๕} ส่วนชั้นหลังคาลดหลั่นกันขึ้นไปแต่พังทลายเป็นส่วนใหญ่

มีกลุ่มโบราณสถานอยู่ทางด้านหน้าปราสาทประธานเชื่อว่าเป็นอาคารประเภทโคปุระและบรรณาลัยก่อด้วยศิลาแลงอาคารทั้งหมดในกลุ่มนี้ล้อมรอบด้วยกำแพงศิลาแลง พบโบราณวัตถุในศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกายหลายชิ้นเช่นฐานโยนิซึ่งพบด้านข้างองค์ปราสาทประธานทางทิศเหนือคือลึงค์และชิ้นส่วนโคนนทิพบบริเวณด้านหน้าอาคารประธานในส่วนที่เชื่อว่าเป็นโคปุระ

ปราสาทหมายเลข ๒

นอกจากปราสาทหมายเลข ๑ ยังมีปราสาทก่ออิฐที่มีขนาดเล็กกว่าเล็กน้อยตั้งอยู่ทางทิศใต้โดยมีกำแพงแก้วล้อมรอบแยกส่วนออกมาจากปราสาทหมายเลข ๑ จากการศึกษาเทคนิคการก่อสร้างในการเตรียมพื้นฐานรากของอาคารพบว่ามีเทคนิคที่แตกต่างจากการเตรียมฐานรากของปราสาทฤๅษีและยังได้พบจารึกอักษรขอมอายุราวพุทธศตวรรษที่ที่ปราสาทหลังนี้ด้วยปราสาทหลังนี้มีสภาพพังทลายมากเหลือเฉพาะส่วนฐานมีลักษณะเป็นปราสาทอิฐเพิ่มมุมไม้สี่เหลี่ยมกว้าง-ยาวด้านละประมาณ ๔ เมตรตั้งอยู่บนฐานเตี้ยที่ก่อด้วยศิลาแลงในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง-ยาวด้านละประมาณ ๕.๒๑ เมตรสามารถทำการศึกษได้เฉพาะส่วนของบัวเชิงที่อยู่ด้านทิศใต้เท่านั้นมีลักษณะของการขัดเกลาอิจจนเรียบสนิทและตกแต่งเป็นส่วนของลวดบัวและเส้นลวดต่าง ๆ ประดับส่วนบัวเชิงบนฐานเตี้ยที่สร้างด้วยศิลาแลงเหมือนกับเทคนิคที่พบในงานก่อเรียงและตกแต่งอิฐที่พบจากปราสาทเมืองต่ำจังหวัดบุรีรัมย์ปราสาทศรีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์และปราสาททองอำเภอบ้านกรวดจังหวัดบุรีรัมย์^{๓๖}

สำหรับลักษณะรูปทรงสันนิษฐานน่าจะเหมือนกับตัวปราสาทหมายเลข ๑ เนื่องจากในระหว่างการขุดค้นโบราณสถานยังได้พบชิ้นส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมประดับส่วนมุมทำด้วยหินทรายมีขนาดแตกต่างกันตามส่วนของเรือนธาตุชั้นลดที่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไปและพบเป็นจำนวนมากที่พบจากปราสาทหมายเลข ๑ ประเด็นที่น่าสังเกตคือจำนวนของชิ้นส่วนองค์ประกอบสถาปัตยกรรมประดับส่วนมุมที่ทำด้วยหินทรายนี้นั้นมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับจำนวนเพิ่มมุมของ

^{๓๕} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมเพื่อการอนุรักษ์สรุปผลการสำรวจและแนวความคิดเบื้องต้น”, หน้า ๑๓๓.

^{๓๖} อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี ปราสาทฤๅษี (ST '18: PRS)”, (๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓, เอกสารยังไม่ตีพิมพ์.

ปราสาททั้งสองหลังรวมกันอาจแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนย้ายชิ้นส่วนเหล่านั้นออกไปยังบริเวณพื้นที่ส่วนอื่นในภายหลังส่วนรูปแบบรายละเอียดในการทำส่วนองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ชั้นของบัวเชิงที่ปรากฏหลักฐานนั้น มีความแตกต่างกันออกไป อาจแสดงให้เห็นถึงการก่อสร้างในระยะเวลาที่ต่างกัน จากปราสาทหมายเลข ๑^{๓๗}

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมของปราสาทฤๅษีและจารึกที่พบบริเวณปราสาทอีกหลังหนึ่งสันนิษฐานได้ว่าโบราณสถานปราสาทฤๅษีน่าจะสร้างในช่วงศิลปะเขมรแบบแปรรูปจนถึงเกลี้ยงหรือระหว่างช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ จนถึงช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๖^{๓๘}

๔) ประติมากรรมในกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่า

โบราณสถานและโบราณวัตถุเกี่ยวเนื่องกับศาสนาที่พบในเมืองศรีเทพแสดงให้เห็นว่าศาสนาพุทธและศาสนาฮินดูผลัดกันรุ่งเรืองที่เมืองโบราณแห่งนี้จึงเชื่อได้ว่าชาวเมืองศรีเทพในสมัยนั้นคงสร้างประติมากรรมรูปเคารพที่เกี่ยวข้องกับสองศาสนานี้ ได้แก่ พระพุทธรูปและเทวรูปไว้เป็นจำนวนมากจากคำบอกเล่าของชาวบ้านในท้องถิ่นที่เคยเห็นเมืองศรีเทพเมื่อราว ๕๑ ปีที่แล้วเล่าว่าเคยพบเทวรูปสลักจากศิลาอยู่ตามไต้ต้นไม้และเนินดินเป็นจำนวนมากจนกระทั่งในบางครั้งสามารถนำมาตั้งเรียงกันในหนองน้ำเป็นขอบบ่อชั่วคราวเพื่อวิดน้ำจับปลาได้แต่เป็นที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งที่เทวรูปเหล่านั้นได้ถูกเคลื่อนย้ายและนำเข้าสู่วงการค้าขายโบราณวัตถุโดยฝีมือของชาวบ้านเองกลุ่มคนลักลอบขุดหาโบราณวัตถุที่เคลื่อนย้ายมาจากพื้นที่อื่นชาวต่างชาติและพ่อค้าโบราณวัตถุจากกรุงเทพมหานครเมืองศรีเทพจึงถูกลักลอบขุดทำลายตั้งแต่ว.ศ. ๒๕๑๑ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อยเป็นต้นมาโดยมีการลักลอบขุดอย่างหนักในช่วงระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๔-๒๕๑๕ ในปัจจุบันประติมากรรมรูปเคารพขนาดใหญ่จากเมืองศรีเทพที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากรมีเพียงเทวรูปที่ถูกนำไปเก็บรักษาไว้ที่พระนครในคราวที่สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้เสด็จมาสำรวจเมืองศรีเทพใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และที่พบจากการขุดค้นในสมัยหลังนอกจากนี้ยังมีประติมากรรมรูปเคารพอีกจำนวนหนึ่งที่อยู่ในความครอบครองของพิพิธภัณฑสถานในต่างประเทศซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถหาหลักฐานบ่งชี้ได้ว่าโบราณวัตถุเหล่านั้นเคยอยู่ที่เมืองศรีเทพมาก่อนและถูกนำออกนอกประเทศไปเมื่อใด

ประติมากรรมรูปเคารพขนาดใหญ่ที่สลักจากศิลาที่พบในเมืองศรีเทพแสดงให้เห็นว่าช่างฝีมือชาวศรีเทพมีความสามารถสูงในการประสมประสานรูปแบบศิลปกรรมที่ถ่ายทอดมาจาก

^{๓๗} อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, “รายงานการปฏิบัติงานทางโบราณคดี ปราสาทฤๅษี (ST '18: PRS)”, หน้า ๑๓๔.

^{๓๘} อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, การกำหนดอายุปราสาทที่เมืองศรีเทพ, หน้า ๑๑.

ภายนอกให้เข้ากันได้ดีและมีเอกลักษณ์ในลักษณะของศิลปกรรมสกุลช่างศรีเทพประติมากรรมกลุ่มนี้เห็นได้ชัดเจนว่ามีลักษณะที่บ่งบอกถึงการได้รับอิทธิพลจากภายนอกเช่นอินเดียและเขมรโบราณแต่ได้สร้างสรรค์จนมีลักษณะเฉพาะที่ไม่สามารถจัดอยู่ในรูปแบบศิลปะแบบใดแบบหนึ่งได้ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศดิสกุลจึงจัดประติมากรรมกลุ่มนี้ให้อยู่ในกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ที่มีกพบในเมืองท่าการค้าหรือเมืองโบราณที่เจริญอยู่ในช่วงต้นสมัยประวัติศาสตร์ที่มีการติดต่อกับชุมชนภายนอกได้โดยสะดวกทั้งในบริเวณชายฝั่งทะเลทางภาคใต้ของไทยเมืองโบราณในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงใต้

ศาสตราจารย์บวส เซอริเย่ มีความเห็นว่าบรรดางานประติมากรรมของสกุลช่างศรีเทพนั้นได้รวมเอาแบบศิลปะของทวารวดีศรีวิชัยและเขมรโบราณหรือลพบุรีเข้าด้วยกันซึ่งเป็นแนวทางให้แปลงเป็นสกุลช่างลพบุรีในภายหลังอย่างไรก็ตามยังไม่อาจชี้ได้อย่างชัดเจนว่าศิลปกรรมสกุลช่างใดให้อิทธิพลที่แท้จริงแก่ศิลปกรรมสกุลช่างศรีเทพเพราะศิลปกรรมสกุลช่างต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนรับอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียจึงมีความคล้ายคลึงกันในหลายประเด็นสิ่งที่ปรากฏอย่างชัดเจนที่บ่งบอกให้เห็นถึงความสามารถของศิลปินในสกุลช่างศรีเทพคือการเนรมิตรูปสลักหินที่มีลักษณะอ่อนช้อยยืนลอยตัวอย่างมีอาการเคลื่อนไหวและมีลักษณะพิเศษบางอย่างที่จะพบในประติมากรรมสำริดเท่านั้น ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างประติมากรรมศิลปะในลักษณะนี้ไม่มีสกุลช่างใดจะทำได้ดีกว่าสกุลช่างศรีเทพและคงจะเป็นรูปประติมากรรมที่บรรลุถึงขั้นสุดยอดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความงดงามกว่าเทวรูปรุ่นเก่าที่พบ ณ แหลummลายูหรือแม้แต่ที่คงศรีมหาโพธิ์ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศไทยเอง^{๓๙}

ในเอกสารนี้จะได้นำเสนอประติมากรรมรูปเคารพที่อยู่ในกลุ่มเทวรูปรุ่นเก่าซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย^{๔๐} ได้แก่ พระวิษณุพระกฤษณะโควรรณะและพระสุริยเทพเนื่องจากประติมากรรมกลุ่มนี้เป็นผลงานชิ้นเอกที่ชี้ให้เห็นถึงการมีฝีมือช่างชั้นสูงของช่างชาวเมืองศรีเทพโบราณที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีเอกลักษณ์ไม่แพ้สกุลช่างอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาเดียวกันและยังแสดงให้เห็นถึงการติดต่อและรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภายนอกของเมืองศรีเทพซึ่งหลักฐานกลุ่มนี้มีส่วนช่วยสนับสนุนเมืองศรีเทพในฐานะเมืองสำคัญที่อยู่ระหว่างเส้นทางการค้าและแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและเทคโนโลยีของบรรดาเมืองโบราณในระยะต้นสมัยประวัติศาสตร์ของดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบัน

^{๓๙} อนุวิทย์ เจริญศุกกุล, การกำหนดอายุปราสาทที่เมืองศรีเทพ, หน้า ๘๗.

^{๔๐} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, “โบราณวัตถุที่ถูกลักลอบจากเมืองศรีเทพ”, เมืองโบราณ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๒): หน้า ๔๑.

๔.๑) พระวิษณุ

พระวิษณุที่พบจากเมืองศรีเทพปัจจุบันเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครจำนวน ๒ องค์ดังนี้

(๑) **พระวิษณุ** ประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์มี ๕ กรสวมหมวกทรงกระบอกทรงผ้าสมพต (ผ้าโจงกระเบนสั้น) สลักอย่างคร่าว ๆ เป็นเส้นบางไม่มีริ้วพระกรทั้ง ๔ ของเทวรูปหักหายไปจึงไม่สามารถทราบได้ว่าถือวัตถุใด ในมือซึ่งเป็นสัญลักษณ์ขององค์เทพแต่อย่างไรก็ตามจากลักษณะการสวมหมวกทรงกระบอกหรือกิริยามงกุฏประกอบกับการเปรียบเทียบกับลักษณะภาพพระวิษณุบนแผ่นทองคุณซึ่งปัจจุบันจัดแสดงไว้ที่พิพิธภัณฑสถานนอร์ตันไซมอนสหรัฐอเมริกาโดยมีคำอธิบายว่าพบที่เมืองศรีเทพในแผ่นทองคุณเป็นภาพเทวรูป ๔ กรสวมหมวกทรงกระบอกนุ่งผ้าสมพตในมือถือจักรสังข์คทาและดอกบัวอันเป็นสัญลักษณ์ของพระวิษณุรวมทั้งการจัดวางทำยืนแบบตรีภังค์ (เอียงกาย) ในลักษณะเดียวกันจึงอาจกล่าวได้ว่าเทวรูปองค์นี้คือพระวิษณุ^{๔๑} โดยลักษณะของพระวิษณุองค์นี้มีความใกล้เคียงกับศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครคือศิลปะพนมดงรักที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒^{๔๒}

(๒) **พระวิษณุ** ประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์ แต่พระวรกายส่วนล่างได้หักหายไปคงเหลือเฉพาะพระบาท ๒ ข้างติดอยู่กับฐานมี ๔ กรซึ่งหักหายไป ๒ กรโดยเหลือ ๒ กรทางขวาที่ไม่สมบูรณ์สวมหมวกทรงกระบอกเทวรูปองค์นี้ชำรุดมากแต่จากลักษณะของเทวรูปใกล้เคียงกับพระวิษณุหมายเลข ๑ จึงสันนิษฐานว่าเป็นพระวิษณุเช่นเดียวกัน^{๔๓}

ลักษณะของพระวิษณุทั้ง ๒ องค์นี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปะกับศิลปะพนมดงรัก (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒) ซึ่งเป็นศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครคือมีลักษณะทางกายภาพที่ใกล้เคียงกับธรรมเนียมชาตริวมถึงการทำสันคัมที่บริเวณพระขงฆ์และการนุ่งผ้าสั้นนอกจากนี้ยังปรากฏอิทธิพลศิลปะคุปตะของอินเดีย (ราวพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๓) คือการประทับยืนตรีภังค์แต่ในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการมีลักษณะเฉพาะตัวคือไม่มีเครื่องยึดส่วนต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความแข็งแรงขององค์ประติมากรรมลอยตัวดังที่มักพบในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครที่หมวกไม่มีการประดับลวดลายตามแบบศิลปะคุปตะจึงสันนิษฐานว่าพระวิษณุกลุ่มนี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒^{๔๔}

^{๔๑} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, ๒๕๕๑, หน้า ๑๔๖.

^{๔๒} งามพรรณ เทพทา, “การศึกษาร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ ณ เมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘”, ๒๕๕๒, หน้า ๑๖๖.

^{๔๓} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๔๗.

^{๔๔} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๔๖-๑๔๗.

๔.๒) พระกษณะโควรรธนะ

พระกษณะโควรรธนะศิลาขนาดใกล้เคียงบุคคลจริงที่พบจากเมืองศรีเทพมีจำนวน ๒ องค์ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครดังนี้

(๑) พระกษณะโควรรธนะ เป็นเทวรูปประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์พระเศวตขมวดเป็นวงคล้ายกันหอยยาวประพระอังสามี ๒ กรกรทั้ง ๒ หักหายไปแต่จากลักษณะไหล่ซ้ายที่ยกสูงขึ้นเกือบชิดศีรษะแสดงว่ากรข้างซ้ายจะต้องยกสูงขึ้นด้วยซึ่งลักษณะนี้เทียบได้กับประติมากรรมรูปพระกษณะโควรรธนะศิลปะเขมรแบบพนมดากพที่วัดเกาะประเทศกัมพูชาซึ่งมีจารึกยืนยันเรียกว่า "กษณะโควรรธนะสวามิน" นอกจากนั้นลักษณะการนุ่งผ้าสั้นและไม่มีเครื่องประดับตกแต่งร่างกายท่อนบนก็ยังคงเป็นไปในทำนองเดียวกันซึ่งสันนิษฐานได้ว่าเทวรูปองค์นี้คือพระกษณะโควรรธนะจากลักษณะโดยทั่วไปนอกจากจะเทียบได้กับศิลปะเขมรก่อนเมืองพระนครแล้วยังอาจเทียบได้กับศิลปะอินเดียแบบคุปตะได้เช่นกัน^{๔๕}

(๒) พระกษณะโควรรธนะ เป็นเทวรูปประทับยืนเอียงกายแบบตรีภังค์สวมหมวกทรงกระบอกแปดเหลี่ยมพระเศวตที่ยาวออกมาจากหมวกที่ด้านหลังมีลักษณะดักเป็นเส้นคล้ายกับประติมากรรมรูปพระวิษณุบางองค์ในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครนุ่งผ้าสมพตมี ๒ กรกรทั้งสอง หักหายไปไหล่ซ้ายยกขึ้นเหมือนกับพระกษณะโควรรธนะหมายเลข ๑ เทวรูปองค์นี้มีลักษณะท่าทางการยืนและไหล่ซ้ายที่ยกขึ้นเหมือนกับพระกษณะโควรรธนะจากวัดเกาะประเทศกัมพูชาดังกล่าวแล้วข้างต้นแต่จากลักษณะท่าทางที่ยืนและหมวกที่สวมเป็นหมวกทรงกระบอกเช่นเดียวกับเทวรูปพระวิษณุหมายเลข ๑ และ ๒ ที่พบในกลุ่มเดียวกันศาสตราจารย์หม่อมเทสุภัทรดิศดิสกุลจึงสันนิษฐานว่าเป็นเทวรูปพระวิษณุในขณะที่นักวิชาการบางท่านเช่นคร.พิริยะไกรฤกษ์มีความเห็นว่าน่าจะเป็นเทวรูปพระกษณะโควรรธนะส่วนหมวกทรงกระบอกที่สวมอยู่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของพระวิษณุนั้นอธิบายได้ว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าพระกษณะโควรรธนะเป็นอวตารปางหนึ่งของพระวิษณุ

จากลักษณะโดยรวมของพระกษณะโควรรธนะกลุ่มนี้พบว่า มีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกับประติมากรรมในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครเช่นลักษณะการดักพระเศวตเป็นเส้นการนุ่งสมพตสั้นหรือการมีพระเศวตยาวขมวดเป็นวงคล้ายกันหอยซึ่งลักษณะพระเศวตแบบนี้พบในรูปเคารพสมัยคุปตะสกุลช่างมธราด้วยเช่นกันแต่มีลักษณะที่แตกต่างจากประติมากรรมในศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครในแง่เทคนิคการสร้างเพราะประติมากรรมที่พบในเมืองศรีเทพมีลักษณะการ

^{๔๕} งามพรรณ เทพทา, การศึกษาร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ ณ เมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๘, หน้า ๑๔๘.

สลักแบบลอยตัวอย่างแท้จริงซึ่งแตกต่างจากที่พบในเขมรอย่างชัดเจนจากการศึกษารูปแบบพระกฤษณะโควรรณะทำให้สันนิษฐานว่าน่าจะมีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒

๔.๓) พระสุริยเทพ

การบูชาพระสุริยเทพที่เมืองศรีเทพนั้นยังเป็นที่ต้องศึกษากันต่อไปว่าลัทธินี้แพร่มายังเมืองศรีเทพได้อย่างไรนักวิชาการส่วนใหญ่เชื่อว่าคงได้รับอิทธิพลมาจากเขมรก่อนเมืองพระนครหรือเจนละเนื่องจากพบพระสุริยเทพที่พนมบาเกิลปะไพรงเมงซึ่งคงได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียอีกทอดหนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเมืองศรีเทพเป็นเมืองโบราณเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีการบูชาพระสุริยเทพอย่างชัดเจนโดยพบเทวรูปพระสุริยเทพที่ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครจำนวน ๓ องค์อีกองค์หนึ่งจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานนอร์ตันไซมอนสหรัฐอเมริกาและยังพบว่ามีประติมากรรมศิลาอีกองค์หนึ่งซึ่งมีสภาพชำรุดมากสันนิษฐานว่าเป็นพระสุริยเทพเก็บรักษาอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์จังหวัดลพบุรี

(๑) พระสุริยเทพ ลักษณะเป็นประติมากรรมลอยตัวรูปบุรุษมีหนวดเคราพระพักตร์อวบอ้วนสวมตุ้มหูประดับตรงสวมเสื้อคลุมยาวเหนือเข้าบางแนบเนื้อคอยกก้านขึ้นระดับอกแต่กรทั้งสองหักหายไปสวมหมวกทรงกระบอกแปดเหลี่ยมด้านหน้าหมวกมีเครื่องประดับเพชรพลอยรูปไข่อยู่ตรงกลางมีรัศมีขีดเป็นวงแหวนอยู่รอบ ๆ คล้ายดอกไม้ด้านหลังพระเศียรมีแผ่นรัศมีหรือประภามณฑลรูปกลมที่พระศอกมีรองคอประดับลวดลายในกรงศอกมีลายวงซดแผ่กระจายออกจากรูปเหลี่ยมต่อจากลายวงซดมีลายเส้นตรงสามเส้นคั่นลายเกลียวเชือกพระกรที่หักหายไปนั้นคงจะถือดอกบัวระดับพระอุระ (อก) จากรูปลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้เทียบได้กับเทวรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพที่พนมบาเกิลปะไพรงเมง (อายุราว พ.ศ. ๑๑๘๕-๑๒๕๑)^{๔๖}

(๒) พระสุริยเทพ เป็นเทวรูปประดับยืนตรงสวมหมวกทรงกระบอกซึ่งด้านหน้านูนออกมาเล็กน้อยมีลวดลายประดับอยู่สามคั่นสวมตุ้มหูมีแผ่นประภามณฑลอยู่ด้านหลังเทวรูปองค์นี้อยู่ในสภาพที่ชำรุดมากแต่จากลักษณะทั่วไปใกล้เคียงกับพระสุริยเทพหมายเลข ๑ จึงน่าจะเป็นเทวรูปพระอาทิตย์หรือสุริยเทพเช่นเดียวกัน

(๓) พระพระสุริยเทพ เป็นประติมากรรมรูปชายมีหนวดเคราซึ่งลักษณะของการมีเครานี้น่าจะเป็นอิทธิพลของชาวอิหร่านหรือเปอร์เซีย^{๔๗} ใบหน้าอวบอ้วนประดับยืนตรงสวมเสื้อคลุมบางแนบเนื้อยาวจนถึงพระขานูที่น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากอินโด-ซีเชียน จากอินเดียเหนือสวมหมวก

^{๔๖} กรมศิลปากร, อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ, หน้า ๑๕๑.

^{๔๗} งามพรรณ เทพทา, การศึกษาร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ ณ เมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๘, หน้า ๑๙๑.

ทรงกระบอกตรงมีลวดลายประดับอยู่ ๓ ด้านสวมตุ้มหุ้มแผ่นประภามณฑลอยู่ด้านหลังสวมกรงคอ เป็นลายดอกไม้อยู่ตรงกลางสองข้างเป็นลายก้านขดบริเวณอุทรมาลัยนูนโค้งลงมาเบื้องล่างข้างซำรอด หายไปลายเส้นนูนคล้ายเส้นเชือกนี้แต่เดิมคงจะเป็นส่วนของก้านบัวซึ่งพระกรทั้งสองข้างที่หักหายไป นั้นคงจะถือดอกบัวอยู่ในระดับอกเทวรูปองค์นี้พบจากการขุดค้นโบราณสถานบริเวณทางเดินรูป กากบาททางเข้าด้านหน้าโบราณสถานปราสาทสองพี่น้องเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕

นอกจากนี้ยังมีพระสุริยเทพศิลาจากเมืองศรีเทพบางองค์ที่จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถาน ต่างประเทศด้วยได้แก่เทวรูปพระสุริยเทพซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับองค์ที่เก็บรักษาไว้ในประเทศไทย เป็นประติมากรรมที่มีใบหน้าสลักแสดงอาการยิ้มอย่างงดงามสวมหมวกแปดเหลี่ยมมียอดสูงขึ้นไปเป็น ชั้น ๆ แบบเดียวกับประติมากรรมรูปพระนารายณ์หลายองค์ซึ่งค้นพบที่เมืองศรีเทพสวมหมวกซึ่งมี ขอบอยู่เบื้องล่างและมีลวดลายคล้ายลายใบไม้ประดับอยู่สามด้านตรงกลางมีขนาดใหญ่ที่สุดสวมตุ้มหุ รูปกลมมีลายดอกไม้หกกลีบสลักอยู่ภายในมีประภามณฑลอยู่เบื้องหลังและมีผมสยายเป็นลวดลายอยู่ เบื้องหลังเศียรบนประภามณฑลนั้นด้วยเข้าใจว่าเศียรคงจะถูกลักลอบออกไปก่อนเพราะปรากฏรูปอยู่ ในหนังสือชื่อ "ประติมากรรมขอมสมัยโบราณ (Ancient Cambodian Sculpture)" ของนายเชอร์มัน ลี (Sherman E. Lee) ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑสถานแห่งเมืองคลีฟแลนด์ (Cleveland) สหรัฐอเมริกาซึ่ง ตีพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ในการแสดงประติมากรรมขอมที่พิพิธภัณฑสถานเอเชียเฮาส์ (Asia House Gallery) ในนครนิวยอร์กในหนังสือเล่มนี้นายลีได้เขียนไว้ว่าประติมากรรมชิ้นนี้เป็นชิ้นที่มีลักษณะของ ตนเองที่สุดและงามที่สุดชิ้นหนึ่งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์สมัยโบราณเขาได้กำหนดอายุไว้ระหว่างพุทธ ศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ และได้บอกด้วยว่ามาจากเมืองศรีเทพภายในประเทศไทยเป็นของนายและนางเบน เฮลเลอร์ (Ben Heller) ซึ่งพำนักอยู่ที่นครนิวยอร์กในหนังสือเล่มนี้นายลียังกล่าวว่าเป็นเศียรของพระสุ ริยเทพอีกรูปหนึ่งซึ่งค้นพบจากเมืองศรีเทพและปัจจุบันรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร นั้นเอง^{๔๔} ด้วยเหตุนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่าเศียรได้ถูกลักลอบนำออกไปก่อนต่อมาส่วนองค์จึงได้ถูก ลักลอบนำออกไปภายหลังและพิพิธภัณฑสถานนอร์ตันไซมอนได้ซื้อไว้ทั้งสองชิ้นในปัจจุบันจึงได้นำมา ต่อกันและรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งนั้นจากองค์จะเห็นว่าเทวรูปองค์นี้ยืนด้วยอาการตรึงค (เอียงคน) และนุ่งผ้าโจงกระเบนสั้นแบบพระวิษณุที่เมืองศรีเทพไม่ได้สวมเสื้อคลุมยาวแบบพระสุริย เทพในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนครหรือยืนตรงแบบเทวรูปพระสุริยเทพองค์นั้นด้วยร่องรอยการ แตกที่บ่าก็อาจแสดงว่าเดิมมี ๔ กร ถ้าเทวรูปองค์นี้แต่เดิมมี ๔ กรจริงก็คงเป็นรูปพระวิษณุอย่าง แน่นนอนและไม่ได้ถือดอกบัว ๒ ดอกแบบเทวรูปพระสุริยเทพ

^{๔๔} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า, "โบราณวัตถุที่ถูกลักลอบจากเมืองศรีเทพ", เมือง โบราณ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (ตุลาคม-พฤศจิกายน ๒๕๒๒): หน้า ๔๒-๔๓.

พระสุริยเทพที่พบจากเมืองศรีเทพนี้หากวิเคราะห์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะจะเห็นว่าลักษณะหลายประการของพระสุริยเทพน่าจะมีอิทธิพลมาจากศิลปะอินเดียแบบคุปตะเช่นมีพระพักตร์อิมเอบมีพระเศียรยาวม้วนเป็นขมวดปรกพระอังสากการสลักเป็นองค์ลอยตัวประทับยืนสมดังค์ (ยืนตรง) สวมหมวกทรงกระบอกมีการประดับลายใบไม้ที่บริเวณด้านหน้าและด้านข้างหมวกทั้ง ๒ ด้านคล้ายกับลายกนกผักกูดใส่กุ่มทลทรงกลมขนาดใหญ่บนผ้าบางแนบพระวรกายสวมเสื้อคลุมยาวถึงบริเวณต้นพระขงษ์ส่วนลวดลายที่ประดับกรองศอนั้นมีความคล้ายคลึงกับสายรัดพระองค์ของพระโพธิสัตว์จากราชเคียบในศิลปะไพรกเมงในประเทศกัมพูชา^{๔๙} เมื่อเปรียบเทียบกับพระสุริยเทพองค์อื่น ๆ ที่พบในกัมพูชา เช่น พระสุริยเทพที่พนมบาเกศิลปะไพรกเมงมีลักษณะคล้ายกับพระสุริยเทพที่เมืองศรีเทพด้วยเช่นกันคือสวมหมวกทรงกระบอกแปดเหลี่ยมและสวมเสื้อคลุมยาวลงมาถึงพระขานู นอกจากนี้ลวดลายที่ประดับเครื่องประดับเช่นศิราภรณ์และกรองศอยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับศิลปะทวารวดีด้วยจึงน่าจะเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นโดยช่างชาวพื้นเมืองและมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓^{๕๐}

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรมและหลายวัตถุประสงค์ ความแตกต่างเช่นนี้มีผลให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วนและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป นอกจากนี้ข้อบ่งชี้เนื้อหาของการมีส่วนร่วมยังมีได้กระจำงชัดอีกด้วย อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ดังต่อไปนี้

ดีเลน (Dulen) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ การแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกันได้ จิตสำนึกและประสานงานกัน โดยการร่วมมือกับบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออกโดยผ่านกลุ่ม

^{๔๙} สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ม.ร.ว., ปราสาทหินและทับหลัง, ๒๕๔๒, หน้า ๔๑๑, อ้างใน งามพรรณ เทพทา, การศึกษาร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ ณ เมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔, หน้า ๑๘๘.

^{๕๐} วรลักษณ์ ผ่องสุขสวัสดิ์, คติเรื่องพระสุริยเทพในงานศิลปกรรมที่พบในประเทศไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙, ๒๕๔๙, หน้า ๔๓, อ้างใน งามพรรณ เทพทา, การศึกษาร่องรอยการนับถือศาสนาพราหมณ์ ณ เมืองโบราณศรีเทพในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๔, หน้า ๑๙๑.

ตัวแทน ในการกำหนดและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจากบริการต่าง ๆ^{๕๑}

เฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff) ได้กล่าวว่าการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปแล้วหมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจแต่เพียงอย่างเดียว ยังใช้การจัดสินใจในควบคู่ไปกับการดำเนินงานด้วยและการตัดสินใจในยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์และการประเมินผลในกิจกรรมพัฒนาด้วย ซึ่งจะเห็นว่า การตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องกันโดยตรงกับการดำเนินงาน ทั้งยังเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และการประเมินผลด้วยเหมือนกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงานและผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดใหญ่ที่มีการประเมินผล ซึ่งต่างก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจแล้วทั้งสิ้นนั่นเอง นอกจากนี้ก็มีผลสะท้อนกลับจากการประเมินผลและการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย^{๕๒}

นงเยาว์ หลีพันธุ์ สรุปได้ว่า การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการพัฒนาชุมชน ที่มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นและพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมชุมชน ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง^{๕๓}

อุดม แยมชื่นพงศ์ สรุปได้ว่า ความหมายของการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการทำงานของคณะกรรมการสภาตำบลกับประชาชน กลุ่มประชาชน เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้ง

^{๕๑} Delen, Corazan Alma G, People Participation, (Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977), pp. 231-236.

^{๕๒} Cohen, J.L. & Arato, A, Civil Society and political theory, (M.I.T. Press, U.S.A, 1997), pp. 7-9.

^{๕๓} นงเยาว์ หลีพันธุ์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กในจังหวัดจันทบุรี”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๔๗), หน้า ๒๔.

องค์กรของรัฐบาลและเอกชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อมในการอนุรักษ์แหล่งน้ำแม่น้ำท่าจีนใน ๕ ลักษณะ คือ ร่วมศึกษาปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามและร่วมบำรุงรักษา^{๕๔}

สุเมธ ทรายแก้ว ได้ให้ความหมายกรณีการมีส่วนร่วมว่า การที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคน เข้ามาการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ร่วมมือและรับผิดชอบในกิจกรรมการพัฒนาที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมใน ขั้นตอนต่าง ๆ ของการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ โดยมีกลุ่มหรือองค์กรรองรับ ประชาชนที่เข้าร่วม มีการ พัฒนาภูมิปัญญาและการรับรู้ สามารถคิดวิเคราะห์และตัดสินใจเพื่อกำหนดการดำเนินชีวิตได้ด้วย ตนเอง^{๕๕}

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นการร่วมมือ ร่วมปฏิบัติและร่วม รับผิดชอบด้วยกัน ไม่ว่าจะ เป็นของปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการเพื่อบรรลุเป้าหมายที่กำหนด เป็นการเปิดโอกาสให้ ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมกันรับผิดชอบในเรื่อง ต่าง ๆ ด้วยตนเอง^{๕๖}

พร พูนขวัญ ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้าร่วมรับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็น ประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่าน กลุ่มคนหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์^{๕๗}

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ประชาชนทั้งที่เป็นบุคคลหรือกลุ่มคนร่วมมือกัน รับผิดชอบและร่วมเสียสละในการกรำทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาและอนุรักษ์สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ

^{๕๔} อุดม แยมชื่นพงษ์, “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์แหล่งน้ำท่าจีนศึกษา เฉพาะกรณีแม่น้ำท่าจีน เขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗.

^{๕๕} สุเมธ ทรายแก้ว, “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาเฉพาะรายกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์สังคม ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๕.

^{๕๖} สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวของรัฐไทย” **วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๕๗} เอื้ออมพร พูนขวัญ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมองค์ พระปฐมเจดีย์” **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

สังคม เช่น ร่วมค้นหาสาเหตุของปัญหา ร่วมหาวิธีเพื่อแก้ไขปัญหาร่วมปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดและร่วมในการติดตามประเมินผลและบำรุงรักษาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยส่วนร่วม

๒.๓.๒ รูปแบบการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ^{๕๘} ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมได้ ดังต่อไปนี้

- ๑) การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง เป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหาในกลุ่มของตนเอง โดยไม่ต้องการความช่วยเหลือจากภายนอก มีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย
- ๒) การมีส่วนร่วมแบบชักนำ เป็นการเข้าร่วมโดยไม่ต้องการความเห็นชอบหรือการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบโดยทั่วไปในประเทศที่กำลังพัฒนาการมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาลภายใต้การดำเนินงานจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้ดำเนินการได้รับผลทันที แต่ไม่ได้รับผลระยะยาวและมีผลเสียคือ ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน

ถวิลวดี บุรีกุล^{๕๙} ได้สรุปรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๓ ด้าน ดังนี้

- ๑) ต้องมีวัตถุประสงค์หรือจุดหมายที่ชัดเจน การให้ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมหนึ่ง ๆ จะต้องมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจนว่าเป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจดีกว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
- ๒) ต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่ามีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่าควรเข้าร่วมหรือไม่
- ๓) ต้องมีบุคคลหรือกลุ่มเป้าหมาย การให้ประชาชนมีส่วนร่วมจะต้องระบุกลุ่มเป้าหมายอย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปกลุ่มเป้าหมายมักถูกจำกัดโดยกิจกรรมและวัตถุประสงค์ของการมีส่วนร่วมอยู่แล้วโดยพื้นฐาน

^{๕๘} United Nation, Popular Participation in Decision Making for Development, (New York: United Nations Publication, 1998) อ้างถึงใน สิริพัฒน์ สาภกิจตร, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อการตัดสินใจมีส่วนร่วมของประชาชนในการสนับสนุน การบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ วารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑.

^{๕๙} ถวิล บุรีกุล, การมีส่วนร่วม แนวคิด ทฤษฎีและกระบวนการ, หน้า ๔.

เมื่อพิจารณาจากความเห็นที่องค์การระหว่างประเทศนักวิชาการและผู้ที่ทำวิจัยได้กล่าวถึงรูปแบบของการมีส่วนร่วมข้างต้นแล้วเห็นว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นแบ่งออกเป็น การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงสมัครใจและร่วมเข้าไปแก้ปัญหาตนเอง การเข้าไปมีส่วนร่วม โดยมีบุคคลอื่นมาชักจูงบังคับ แล้วจึงจะเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรงหรือผ่านองค์กรผู้แทนหรือกรรมการกลุ่มหรือชุมชน

๒.๓.๓ ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร่วมกันเข้ามาแก้ปัญหาของชุมชน มีดังนี้

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีการกำหนดความต้องการและจัดลำดับความสำคัญ
- ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ
- ๓) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์
- ๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน^{๖๐}

ไพรัตน์ เตชะรินทร์^{๖๑} กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และนโยบายพัฒนาที่กำหนดไว้ ๗ ประการ คือ

- ๑) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์การ
- ๒) ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาขององค์การหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กรหรือสนองความต้องการ
- ๓) ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อกำจัดหรือแก้ไขและสนองความต้องการขององค์การ
- ๔) ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
- ๕) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- ๖) ร่วมการลงทุนโครงการชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและหน่วยงาน

^{๖๐} ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม, (ขอนแก่น: โครงการจัดตั้งมูลนิธิเสริมสร้างความเข้มแข็ง ชมรมนักวิชาการสาธารณสุขภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๙ - ๑๖๓.

^{๖๑} ไพรัตน์ เตชะรินทร์, ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดีแอนด์เอส, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

๗) ร่วมปฏิบัติตามนโยบายแผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำให้ทั้งภาครัฐและเอกชนให้เกิดประโยชน์ตลอดไป

อศิน ระพีพัฒน์^{๖๒} ได้แบ่งขั้นตอนในการเข้ามาร่วมของประชาชนในการแก้ปัญหาชุมชนออกเป็น ๔ ขั้นตอนดังนี้ คือ

๑. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
๒. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
๓. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
๔. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

ดังนั้น สรุปได้ว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วม เริ่มตั้งแต่การเข้ามาร่วมคิดค้นหาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง วิเคราะห์สภาพปัญหาร่วมกัน หาวิธีการแก้ไขปัญหา เข้าร่วมแก้ไข ปัญหาที่ตามโครงการที่กำหนดได้ และติดตามประเมินผลงานที่เกิดขึ้น แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

๒.๓.๔ กระบวนการมีส่วนร่วม

นักวิชาการและผู้ที่เคยทำการศึกษาวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วม ได้กล่าวถึงกระบวนการของการมีส่วนร่วม ดังนี้

Who and Uncef^{๖๓} ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินการกิจกรรมได้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

- ๑) การวางแผน ประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมายกำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตาม ประเมินผลและการตัดสินใจด้วยตนเอง
- ๒) การดำเนินงาน ประชาชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการบริหารการใช้ ทรัพยากรและความรับผิดชอบต่อในการควบคุมจัดสรรการเงิน
- ๓) การใช้ประโยชน์ ประชาชนต้องนำเอาหลักใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ซึ่งเป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเองและการควบคุมทางสังคม

^{๖๒} อศิน ระพีพัฒน์, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษา นโยบายสาธารณสุข, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒๑.

^{๖๓} WHO and UNICEF, Report of the international conference on primary health care, (New York: N.P.Press, 1978), p. 41.

๔) การได้รับประโยชน์ ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นที่ฐานที่เท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นผลประโยชน์ส่วนตัว หรือสังคมหรือในรูปวัตถุก็ได้

อรรถย ก๊กผล^{๖๔} เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเงื่อนไขแห่งความสำเร็จ ปัจจัยแห่งความสำเร็จที่ควรยึดถือไว้ในการออกแบบหรือบริหารจัดการโครงการและมีส่วนร่วมของประชาชน ประกอบด้วย 4S คือ

๑) Starting Early กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดำเนินการก่อนการตัดสินใจ ที่ผ่านมามีความล้มเหลวของการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดจากภาครัฐ เริ่มกระบวนการการมีส่วนร่วมล่าช้า หลังมีการตัดสินใจเรียบร้อยแล้วหรือมีข้อผูกมัดอื่น ๆ จนเปลี่ยนแปลงไม่ได้หรือหลังจากเกิดความขัดแย้งขึ้น อย่างไรก็ตาม การจัดทำให้มีการรับฟังความคิดเห็นก่อนการตัดสินใจมิได้หมายความว่าก่อนการตัดสินใจไม่กี่วัน ควรให้มีเวลาเพียงพอในการรับฟังความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง เพื่อให้การตัดสินใจสะท้อนความคิดเห็นของชุมชน

๒) Stakeholders ผู้ที่ได้รับผลกระทบหรือผู้ที่มีส่วนได้เสียทุกฝ่ายไม่ว่าโดยตรงหรือทางอ้อม ถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรมีโอกาสเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม สำหรับกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงอาจต้องได้รับฟังข้อมูลหรือปรึกษาเป็นกลุ่ม ๆ หน่วยงานที่รับผิดชอบต้องให้ความสำคัญในการระบุผู้มีส่วนได้เสียส่วนเสีย ระวังไม่ให้เกิดการผิดกลุ่มเป้าหมาย ต้องตระหนักว่าประชาชนแต่ละกลุ่มได้รับผลกระทบจากประเด็นการตัดสินใจไม่เท่ากัน บ่อยครั้งที่เรามักคิดว่าประชาชนเป็นกลุ่มเดียวกัน ในความจริงผู้ที่ได้รับผลกระทบมีหลากหลายกลุ่ม การบริหาร การจัดการมีส่วนร่วมต้องมั่นใจว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่สำคัญทุกกลุ่มมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วม และแต่ละกลุ่มอาจมีรูปแบบการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกัน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เข้ามามีส่วนร่วม เช่น กำหนดเวลาการรับฟังความคิดเห็นที่ชาวบ้านมาร่วมได้หรือการใช้ภาษาท้องถิ่นรวมทั้งการอำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านในการเดินทางไปร่วม การพยายามเข้าหากลุ่มที่ด้อยโอกาสในสังคม เช่น คนยากจน ผู้หญิงคนชราและเด็ก

๓) Sincerity การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีความละเอียดอ่อนและความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมและประชาชนถือว่ามี ความสำคัญในการบริหารการมีส่วนร่วมให้ประสบความสำเร็จ หน่วยงานของรัฐเป็นเจ้าของโครงการ หรือมีอำนาจอนุมัติการจัดกระบวนการอย่างจริงจัง เปิดเผย ซื่อสัตย์ปราศจากอคติให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีการ

^{๖๔} อรรถย ก๊กผล, การบริหารปกครองสาธารณะ : การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต, ๒๕๕๖), หน้า ๙๘ - ๑๑๑.

สื่อสารสองทางตลอดเวลา โดยเฉพาะให้ข้อมูลที่ถูกต้องเพียงพอ ตอบสนองต่อความสงสัยของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งแจ้งความก้าวหน้าหรือเปลี่ยนแปลงของโครงการอย่างต่อเนื่อง และอธิบายกระบวนการได้อย่างชัดเจน ลดปัญหาข้อสงสัยที่อาจก่อให้เกิดข่าวลือให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระยะเริ่มต้น ขณะเดียวกันตั้งใจรับฟังข้อมูลและความคิดเห็นและนำไปเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นพื้นฐานของความน่าเชื่อถือและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน อันนำมาสู่ความร่วมมือร่วมใจและการสื่อสารที่ดีขึ้น

๔) Suitability การเลือกเทคนิคหรือรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนต้องพิจารณาจากประเภทและขนาดของโครงการ โดยคำนึงถึงความเหมาะสม ความหลากหลายและลักษณะที่แตกต่างกันของทีและกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดจนความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมสังคม และค่านิยม ระดับความสนใจของชุมชนในประเด็นหรือโครงการความสามารถหรือความพร้อมรวมทั้งรวมทั้งข้อจำกัดของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดกระบวนการมีส่วนร่วม เช่น ด้านระยะเวลา บุคลากรและงบประมาณ ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมอยู่ที่ความสามารถในการวิเคราะห์สถานการณ์และเลือกกระบวนการมีส่วนร่วมที่เหมาะสม การมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ต้องประกอบด้วยกระบวนการย่อยหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ นอกจากนั้นยังต้องตระหนักว่าการให้ข้อมูลข่าวสารและข้อเท็จจริงเป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ของการปรึกษาหารือที่มีประสิทธิภาพ

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่มีวิธีที่ดีที่สุด จำเป็นต้องปรับตามสถานการณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแปรหลากหลาย เช่น ประเด็นสาธารณะที่ต้องนำสู่กระบวนการมีส่วนร่วม เทคนิคการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ควรเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วม รวมทั้งปทัสถาน วัฒนธรรม ชุมชน และบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง มีผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนทั้งสิ้น

๒.๓.๕ การประยุกต์ใช้เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ได้เสนอหลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ทำให้เกิดความสำเร็จ ๕ ประการ ดังนี้^{๖๕}

๑) ภาวะผู้นำที่จะสร้างความเชื่อมั่น ศรัทธาและความร่วมมือร่วมใจในการทำงานที่มีความสอดคล้องกัน ซึ่งต้องมีวิสัยทัศน์ในเชิงกลยุทธ์ความซื่อสัตย์สุจริตและเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

^{๖๕} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, “แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการ พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๕๕”, หน้า ๒๓.

๒) การสร้างค่านิยมในการทำงานกันอย่างเหนียวแน่น จึงจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นมิตรภาพอย่างแท้จริง

๓) การพัฒนาปรับปรุงการทำงานอย่างสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดการปรับกระบวนการทำงานอย่างต่อเนื่อง

๔) การจัดทำฐานข้อมูลสมาชิกเครือข่ายเพื่อใช้ในการติดต่อประสานงานและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน

๕) การสร้างช่องทางในการติดต่อสื่อสารและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน

การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๒ ประเด็น คือ

๑) การจัดกระบวนการเรียนรู้สามารถทำได้ดังนี้

๑.๑ จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของประชาชนเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องระเบียบต่าง ๆ

๑.๒ จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูล ประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาภายในชุมชนและระหว่างองค์กรต่าง ๆ กับประชาชน

๑.๓ จัดอบรมทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาทักษะ

๑.๔ ลงมือปฏิบัติจริง

๑.๕ สรุบบทเรียนและถ่ายทอดประสบการณ์ที่จะนำไปสู่การปรับปรุง กระบวนการทำงานที่เหมาะสม

๒.๓.๖ เงื่อนไขการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคมน้องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทหลัก ตามสิทธิหน้าที่ ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ วางแผน การร่วมมือปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผลประโยชน์ต่อชุมชน ตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจเป็นเครื่องชี้นำตนเอง ให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นริเริ่มสร้างสรรค์การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ

จากแนวคิดและทัศนะที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด สามารถแยกประเด็นสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนเกิดขึ้นจาก เป้าหมายที่ต้องการ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี ความผูกพัน การเสริมแรง โอกาส ความสามารถ การสนับสนุน ความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการ โดยมี

พื้นฐานของการมีส่วนร่วม แต่การทำกิจกรรมต่าง ๆ นั้นต้องมีเงื่อนไขที่จะต้องทำและปฏิบัติร่วมกัน ดังนี้

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์^{๖๖} กล่าวถึงเงื่อนไขการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ ดังนี้

- ๑) ประชาชนต้องมีอิสระจะมีส่วนร่วม
- ๒) ประชาชนต้องเต็มใจที่จะมีส่วนร่วม
- ๓) ประชาชนต้องสามารถที่จะมีส่วนร่วมนอกจากนี้ความสำเร็จของการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

๓.๑ ประชาชนต้องมีเวลาที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรม

๓.๒ ประชาชนต้องไม่เสียเงินทองค่าใช้จ่ายในการมีส่วนร่วมมากเกินไปที่เขาประเมินถึงผลตอบแทนที่จะได้รับ

๓.๓ ประชาชนต้องมีความสนใจที่สัมพันธ์สอดคล้องกับการมีส่วนร่วม

๓.๔ ประชาชนต้องสามารถสื่อสารรู้เรื่องกับทั้งสองฝ่าย และประชาชนต้องไม่รู้สึกกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมหากจะมีส่วนร่วม

๒.๓.๗ วัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วม

การทำงานร่วมกันนั้นต้องมีวัตถุประสงค์คือข้อกำหนดที่เราตั้งขึ้นมาว่าเราทำสิ่งนั้น ๆ เพื่ออะไร เป้าหมายและวัตถุประสงค์จะต้องสอดคล้องกันและเป็นไปได้ในเชิงหลักการทางวิทยาศาสตร์ เช่นเมื่อได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้แล้วก็จะนำมาซึ่งวัตถุประสงค์ที่จะทำร่วมกัน

นฤนาท พุทโธสง^{๖๗} ได้สรุปว่าวัตถุประสงค์ของการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาต่าง ๆ มีดังนี้

- ๑) เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสาร ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงการหรือกิจการและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น
- ๒) เพื่อช่วยในการชี้ประเด็นปัญหาและคุณค่าต่าง ๆ ของสิ่งแวดล้อม
- ๓) เพื่อแสดงความคิดเห็นอันอาจเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

^{๖๖} นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๗.

^{๖๗} นฤนาท พุทโธสง, พ.ต.ต., “ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมโบราณสถาน : ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

สรุปว่าการมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนที่กล่าวมาข้างต้น มาพิจารณาและสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึง การที่ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยมีรูปแบบ ตั้งแต่ด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติการ ด้านการรับผลประโยชน์และด้านการประเมินผล เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีความเกิดความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นของการที่มีคนมารวมกันได้ควรจะต้องมี การตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือในนามกลุ่มนั้น การทำผ่านองค์การ ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้

๒.๔ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

๒.๔.๑ แนวคิด ทฤษฎี การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

ความหมายของการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

การอนุรักษ์ คือ การบำรุงรักษาสิ่งที่ดีงามไว้เช่น ประเพณีต่างๆ ทัศนกรรม และคุณค่าหรือการปฏิบัติตนเพื่อความสัมพันธ์อันดีกับคนและสิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ หมายถึง รักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุด การอนุรักษ์หมายถึง การรักษาไว้ให้นานที่สุด และสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

การอนุรักษ์ ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้อธิบายไว้ว่า หมายถึงการ รักษาให้คงเดิม

พุทธ หมายถึง ผู้รู้ ปัญญา ผู้รู้ดีแล้ว ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบาน ท่านผู้รู้ร้อยสัจสี

ศิลปะ หมายถึง ฝีมือทางงานช่าง สล่า งานแสดง สิ่งของที่นำมาแสดง การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์

พุทธศิลปกรรม หมายถึง ศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหาญาณ หรือเถรวาท

ดังนั้น การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม จึงหมายถึง การรักษาพุทธศิลปกรรมที่สร้างขึ้นบนผืนแผ่นดินไทย อันเป็นวัฒนธรรมของเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่เป็นมรดกของชนรุ่นหลังต่อไป โดยศึกษาถึงสาเหตุและการเสื่อมสลายและหาแนวทางเพื่อการอนุรักษ์ให้พุทธศิลปกรรมดำรงอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้

แนวคิด ทฤษฎี การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

ดังกล่าวข้างต้นว่า พุทธศิลปกรรมเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานด้าน พระพุทธศาสนาโดยตรง จึงกล่าวได้ว่า พุทธศิลปะทางพระพุทธศาสนาก็คือโบสถ์ วิหาร กุฏิ พระธาตุ เจดีย์ ฯลฯ ซึ่งที่ยังมีปรากฏอยู่ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เช่น พระนครศรีอยุธยา สุโขทัย กำแพงเพชร เชียงใหม่ เชียงแสน เป็นต้น ล้วนแต่เป็นโบราณสถานที่บรรพชนได้สร้างไว้ให้ ลูกหลานได้สืบทอดจนทุกวันนี้ จึงทำให้สังคมไทยมีความเชื่อว่าโบราณสถานโบราณวัตถุเป็นส่วนหนึ่ง ที่ทำให้บ้านเมืองเกิดความศิวิไลซ์ เนื่องจากบรรดาเมืองที่ได้ชื่อว่าศิวิไลซ์ทั้งหลายในทวีปยุโรป เพราะ เขามีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีร่องรอยโบราณสถานให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองในอดีต จนทำให้มี อิทธิพลแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานเริ่มแผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทย^{๖๘}

ฉะนั้น กรมศิลปากรจึงได้ตรากฎหมายเพื่ออนุรักษ์โบราณสถานเหล่านั้นไว้ เรียกว่า พระราชบัญญัติพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ และมาตรา ๓ ได้บัญญัติไว้ว่า โบราณสถาน หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ นี้ คือ เนื่องจากกฎหมายว่าด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ มีบทบัญญัติบางประการที่ไม่เหมาะสมและไม่รัดกุมเพียงพอในด้านการคุ้มครองดูแลรักษา การบูรณะและการซ่อมแซมโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ และกำหนดอัตราโทษไว้ต่ำมาก ทำให้มีผู้กระทำความผิดเกี่ยวกับการลักลอบขุดค้น ขุดค้น และทำลายโบราณสถาน ลักลอบนำหรือส่ง โบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีออกนอกราชอาณาจักรมากขึ้น นอกจากนี้ ปรากฏว่าในปัจจุบันมีการผลิตและการค้าสิ่งเทียมโบราณวัตถุและสิ่งเทียมศิลปวัตถุ เป็นจำนวนมาก สมควรแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายว่าด้วยโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และการควบคุมการผลิตและการค้าสิ่งเทียมโบราณวัตถุหรือสิ่งเทียม ศิลปวัตถุ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและสมควรปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับใบอนุญาตและหนังสือ

^{๖๘} กรมศิลปากร, แนวปฏิบัติในการสงวนรักษาโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๐๔ แก้ไข (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕, หน้า ๓๐.

อนุญาต อัตราทักษะและอัตราค่าธรรมเนียมท้ายพระราชบัญญัติให้เหมาะสมยิ่งขึ้น รวมทั้งแก้ไขบทบัญญัติอื่นที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกันด้วย จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้^{๒๙}

จึงกล่าวได้ว่า แนวคิด ทฤษฎีการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมอันเป็นโบราณสถานก็คือ ทำให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เห็นคุณค่าของศิลปกรรมทั้งปฏิมากรรม จิตรกรรม และสถาปัตยกรรม ให้เป็นส่วนหนึ่งของประเทศชาติที่ควรอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานและชาวโลกได้ศึกษาเรียนรู้เช่นประเทศอื่นๆ

๒.๔.๒ ความหมายของพุทธศิลปกรรม

พุทธศิลป์ หรือ พุทธศิลปกรรม จึงเป็นศิลปะที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม โดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหายาน หรือเถรวาท สิ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลป์ คือ ความงดงามทางด้านศิลปะ ในพระพุทธศาสนายังมีความชื่นชม ยินดีกับความงามของธรรมชาติ ป่าเขา ลำเนาไพร แม่น้ำลำธาร ห้วยหนอง คลอง บึง ทะเล หาดทราย หน้าผา เหวเสียงเพลง เสียงดนตรี เสียงซบกล่อม เสียงเสียดสีของต้นไม้ ใบไม้ แม้กระทั่งเสียงลม และเสียงคลื่น ถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสื่อถึงปรัชญา ของพระพุทธเจ้า เพราะเป็นการเสริมสร้าง ความรู้สึก ความนึกคิด ความเข้าใจ และรู้จักการปล่อยวาง สามารถเป็นสื่อในการเข้าใจ เข้าถึงธรรมะที่ลึกซึ้งได้ เนื้อคำบรรยายใดๆ

ความหมายของพุทธศิลปกรรม

จึงมีนักวิชาการและผู้รู้ทั้งหลายได้ให้ความหมายของคำว่า “พุทธศิลปกรรม หรือพุทธศิลป์” ไว้ในหลายๆ ความหมาย พอประมวลได้ดังนี้

“พุทธศิลป์” เป็นคำผสมระหว่างคำว่า “พุทธ” ซึ่งหมายถึง ผู้รู้ ผู้มีปัญญา ผู้รู้ดีแล้ว ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบาน ท่านผู้รู้ร้อยสี่สี่ “ศิลปะ” หมายถึง ฝีมือทางงานช่าง สล่า งานแสดง สิ่งของที่นำมาแสดง การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะท้อนใจให้ประจักษ์ “ศิลปะ หรือ ศิลป์” เป็นการกระทำ หรือ ขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ สุนทรียภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิด และการรังสรรค์ ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ ความรู้สึก ในความงดงาม ความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะท้อนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รัก ไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็น

^{๒๙} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕, (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐๙ ตอนที่ ๓๘ หน้า ๑๒ วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๓๕).

ต้น ดังนั้นพุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎก กว่า ๕๕๐ เรื่อง จึงได้นำออกมาถ่ายทอด ผ่านงานศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปั้นดินเผา อีกทั้งยังมีการ แกะสลักหิน ประเภทต่างๆ และแกะสลักไม้ ในเวลาต่อมาได้มีการแผ่ขยายอิทธิพล ไปทั่วทั้งทวีปเอเชีย เป็นเรื่องราวที่เราสามารถศึกษาได้จากภาพตามฝาผนังของโบสถ์ วิหาร วัด กำแพง คุ้ม ปราสาท พระราชวัง ซึ่งสามารถยกระดับ ความคิด จิต กาย จนเป็นหนทางเกิดมรรคญาณ ให้สำเร็จ เป็นอริยบุคคลได้อย่างมากมาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้อธิบายความหมายพุทธศิลป์ ไว้ว่า หมายถึงพุทธเจดีย์ เจดีย์เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า มี ๔ ชนิด คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์

สงวน รอดบุญ^{๗๐} ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไว้ว่า พุทธศิลป์ คือศิลปกรรม ที่สร้างขึ้นรับใช้พระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมในลัทธิ มหายาน และเถรวาท

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้อธิบายความหมายพุทธศิลป์ไว้ว่า เจดีย์ที่เคารพนับถือ บุคคล สถานที่ หรือวัตถุที่ควรเคารพบูชา เจดีย์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้ามี ๔ อย่างคือ (๑) ธาตุเจดีย์ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ (๒) บริโภคเจดีย์ คือสิ่งหรือสถานที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย (๓) ธรรมเจดีย์ บรรจุพระธรรม คือพุทธพจน์ (๔) อุทเทสิกเจดีย์ คือ พระพุทธรูป ในทางศิลปกรรมไทย หมายถึงสิ่งที่ก่อเป็นยอดแหลมเป็นที่บรรจุสิ่งที่เคารพนับถือ เช่น พระธาตุ และอัฐิบรรพบุรุษ

กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ทรงอธิบายพุทธศิลป์ไว้ว่า ในสมัยนั้นพุทธบริษัทนับถือพระไตรสรณคมน์ ไม่มีวัตถุอื่นเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา พระไตรสรณคมน์จึงเป็นเจดีย์ในพระพุทธศาสนา ต่อมาเจดีย์ในพระพุทธศาสนาจึงมี ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุทเทสิกเจดีย์ เกิดในภายหลัง

พระธรรมโกศาจารย์ หรือ พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์ไว้ พอสรุปได้ว่า ยอดของศิลปะนั้น เป็นเรื่องดำรงชีวิตจิตใจให้อยู่เหนือความทุกข์ นี่เป็นศิลปะสูงสุดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นศิลปะของชาวพุทธ ในการที่ช่วยกันปลดปล่อยความทุกข์ในทางจิตใจ หรือปัญหาสังคม ในปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นเรื่องทางวัตถุ ศิลปะของชาวพุทธเลยกลายเป็นเรื่อง โบสถ์ เจดีย์และพระพุทธรูปสวย ๆ

^{๗๐} สงวน รอดบุญ, ศิลปกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศานนา, ๒๕๒๙).

สรุปได้ว่า พุทธศิลป์ หรือ พุทธศิลปกรรม หมายถึง งานศิลปะประเภทต่างๆ ทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ปฏิมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ถึงามตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

ความสำคัญของพุทธศิลปกรรมของไทย

ได้มีนักโบราณคดีและนักประวัติศาสตร์ศิลป์ให้ความสำคัญกับพุทธศิลปกรรม หรือ ศิลปะของพระพุทธรูปในสมัยต่างๆ ว่า เป็นสิ่งบ่งบอกถึงรอยอารยธรรมและสะท้อนวัฒนธรรม สังคม การปกครอง และคติความเชื่อในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี การเรียนรู้พุทธศิลป์เป็นสิ่งที่ไม่ควรมองข้ามเป็นอย่างยิ่ง พุทธศิลปกรรมในประเทศไทย ได้จำแนกตามยุคสมัยต่างๆ ดังนี้

- ๑) ศิลปะยุคทวาราวดี พบที่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย
- ๒) ศิลปะยุคศรีวิชัย พบที่บริเวณภาคใต้
- ๓) ศิลปะยุคลพบุรี พบที่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อีสาน)
- ๔) ศิลปะยุคเชียงแสน - ล้านนา พบบริเวณภาคเหนือตอนบน
- ๕) ศิลปะยุคสุโขทัย พบที่บริเวณภาคเหนือตอนล่างและภาคกลางตอนบน
- ๖) ศิลปะยุคอู่ทอง พบที่บริเวณภาคกลาง
- ๗) ศิลปะยุคอยุธยา พบที่บริเวณภาคกลาง
- ๘) ศิลปะยุครัตนโกสินทร์ พบที่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย

ในทางโบราณคดีแล้ว มีคำกล่าวกันว่า พระพุทธรูปที่ปรากฏในประเทศไทย หากต่างยุคกันแล้ว พุทธลักษณะจะเป็นตัวบ่งบอกถึงยุคได้ หรือแม้แต่น้ำตาจะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ดังนั้นในทางโบราณคดีเพียงเห็นหน้าพระพุทธรูปก็บอกถึงยุคได้แล้ว บางยุคพระพุทธรูปจะมีหน้าตาอวบอ้วน เนื่องจากคนยุคนั้นบ้านเรือนสงบสุข บางยุคหน้าตาดุดัน เนื่องจากอยู่ในยุคแผ่กระจายอำนาจ หรือบางยุคพระพุทธรูปหน้าตาผอมเรียว เนื่องจากบ้านเมืองอยู่ในภาวะสงคราม เป็นต้น

ยุคทวาราวดี จะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๘ - ๙ ถือเป็นยุคต้นๆ ที่พระพุทธศาสนาเข้ามาในประเทศไทย พระพุทธรูปส่วนใหญ่จะนิยมสร้างด้วยสำริด (Bronze) หรือหินจากภูเขา รวมถึงนิยมสร้างรูปสัญลักษณ์ตัวแทน เช่น กงล้อแห่งรัฐกฎะสงสาร (Wheel of Law) พุทธศิลป์ยุคศรีวิชัย Srivijaya Art ในยุคนี้จะมีอายุอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐ พระพุทธรูปยุคนี้นิยมสร้างโดยใช้สำริด (Bronze) หินทราย และดิน

พุทธศิลป์ยุคลพบุรี ศิลปะของยุคนี้จะมีอายุอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ ๗ - ๑๓ พระพุทธรูปยุคนี้นิยมสร้างจากสำริด (Bronze) หรือหินทราย เป็นต้น

พุทธศิลป์ยุคเชียงแสนล้านนา ศิลปะในยุคนี้อยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๗ พระพุทธรูปส่วนใหญ่นิยมสร้างจากสำริด สำหรับพระพุทธรูปในยุคนี้ที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน เช่น พระพุทธรูปสิงห์หนึ่ง พระพุทธรูปสิหิงค์ พระเจ้าล้านทอง ฯลฯ

พุทธศิลป์ยุคสุโขทัย ศิลปะในยุคนี้พวกเราในยุคปัจจุบันเริ่มจะคุ้นเคยกันอย่างมาก จะมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พระพุทธรูปส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยสำริดเช่นกัน พระพุทธรูปของยุคนี้ที่มีชื่อเสียงอย่างมาก คือ พระพุทธรูปชินราช พิษณุโลก หรือ หลวงพ่อทองคำ วัดสุโขทัยไตรมิตร กรุงเทพมหานคร

พุทธศิลป์ยุคอู่ทอง ศิลปะในยุคนี้จะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๕ พระพุทธรูปนิยมสร้างมาจากสำริด (Bronze)

พุทธศิลป์ยุคอยุธยา พุทธศิลป์ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่เฟื่องฟูมากที่สุด เนื่องจากอยุธยามีอายุยาวนานถึง ๔๑๗ ปี ดังนั้นจึงมีการสร้างสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย ยุคนี้มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๘ พระพุทธรูปนิยมสร้างด้วยสำริด

พุทธศิลป์ยุครัตนโกสินทร์ ยุคนี้ถือว่าเป็นยุคปัจจุบัน นับว่าศิลปะที่เกิดขึ้นจะมีอายุเริ่มที่พุทธศตวรรษที่ ๑๙ พระพุทธรูปนิยมสร้างกันด้วยเนื้อหาลาย ๆ อย่าง เช่น เงิน ทองคำ สำริด หรือชิน เป็นต้น

จึงกล่าวได้ว่า จุดกำเนิดของพุทธศิลป์จะเริ่มต้นตั้งแต่การสร้างเสนาสนะ ๕ ชนิดของเศรษฐีชาวราชคฤห์ เพื่อถวายภิกษุสงฆ์ เช่น การก่อสร้างวัดบุพพารามของนางวิสาขาอุบาสิกา โดยมีพระโมคคัลลานะเป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง แต่การกำเนิดพุทธศิลป์ที่เด่นชัด เริ่มต้นจากการสร้างสถูปหรือ ธาตุเจดีย์ กล่าวคือ เมื่อเหล่ามัลลกะศัตรีถวายพระเพลิงพุทธสรีระแล้วข่าวการเสด็จ พระปริณิพพานของพระพุทธองค์ไปถึงเมืองอื่นๆ ที่เจ้าเมืองทรงเลื่อมใสในพระพุทธองค์ ต่างก็มาขอ พระบรมธาตุ เพื่ออัญเชิญไปประดิษฐานไว้ให้มหาชนบูชา ณ เมืองของตน เดิมมัลลกะศัตรีไม่ยอมให้ จนเกือบมีการรบกันขึ้น ทั้งนี้ได้โทณพราหมณ์กล่าวเกลี้ยกล่อมจึงปรองดองกัน จึงได้มีการแจก พระบรมสารีริกธาตุไปในแคว้นต่างๆ มีทั้งหมดถึง ๔ หัวเมือง เพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนผู้เลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา บรรดาแคว้นเหล่านั้นก็สร้างพระสถูปให้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกิดมีพระธาตุเจดีย์ขึ้น ถือว่าเป็นพุทธศิลป์กรรมต้นแบบก็ว่าได้

๒.๔.๓ ประเภทของพุทธศิลป์

ศิลปกรรม คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นให้มีความสวยงาม และยังมีสิ่งที่มีมนุษย์สร้างที่ไม่สวยงาม เช่น กองขยะ ป้ายโฆษณาเรกตา ฯลฯ ไม่นับเป็นศิลปกรรม การสร้างสรรค์โดยมนุษย์เพื่อความงาม หรือ สุนทรียภาพที่ถือเป็นศิลปกรรมแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ศิลปกรรมประเภทวิจิตรศิลป์ (fine arts) และ ๒) ศิลปกรรมประเภทประโยชน์ศิลป์ (useful art หรือ applied art)

๑) ศิลปกรรมประเภทวิจิตรศิลป์ (fine arts)

ศิลปกรรมประเภทวิจิตรศิลป์ (fine arts) หมายถึง ศิลปกรรมที่มนุษย์ทำขึ้นเพื่อความปิติชื่นชมในตัวชิ้นงาน เช่น งานจิตรกรรม เป็นงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการวาด ระบายสี และการจัดองค์ประกอบความงามอื่น เพื่อให้เกิดภาพ 6 มิติ ไม่มีความลึกหรืออนุหนา จิตรกรรมเป็นแขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ ผู้ทำงานจิตรกรรม มักเรียกว่า “จิตรกร” ซึ่ง จอห์น แคนาเดย์ (John Canaday) ได้ให้ความหมายของจิตรกรรมไว้ว่า จิตรกรรม คือ การระบายชั้นของสีลงบนพื้นระนาบรองรับ เป็นการจัดรวมกันของรูปทรง และ สีที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของศิลปินแต่ละคนในการเขียนภาพนั้น พจนานุกรมศัพท์ อธิบายว่า เป็นการสร้างงานทัศนศิลป์บนพื้นระนาบรองรับ ด้วยการ ลาก ป้าย ชีด ขูด วัสดุ จิตรกรรมลงบนพื้นระนาบรองรับ ภาพจิตรกรรมที่เก่าแก่ที่สุดที่เป็นที่รู้จักอยู่ที่ถ้ำ Chauvet ในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งนักประวัติศาสตร์บางคนอ้างว่ามีอายุราว ๓๒,๐๐๐ ปี เป็นภาพที่สลักและระบายสีด้วยโคลนแดงและสีอ้อมดำ แสดงรูปม้า แรด สิงโต ควาย แมมมอธ หรือมนุษย์ ซึ่งมักจะกำลังล่าสัตว์

งานประติมากรรม เป็นงานศิลปะที่แสดงออกด้วยการปั้น แกะสลัก หล่อ และการจัดองค์ประกอบความงามอื่นลงบนสื่อต่างๆ เช่น ไม้ หิน โลหะ สัมฤทธิ์ ฯลฯ เพื่อให้เกิดรูปทรง ๓ มิติ มีความลึกหรืออนุหนา สามารถสื่อถึงสิ่งต่างๆ สภาพสังคม วัฒนธรรม รวมถึงจิตใจของมนุษย์โดยชิ้นงานผ่านการสร้างของประติมากร ประติมากรรมเป็นแขนงหนึ่งของทัศนศิลป์ ผู้ทำงานประติมากรรมมักเรียกว่า ประติมากร งานประติมากรรมที่เกี่ยวกับศาสนา มักสะกดให้แตกต่างออกไปว่า “ปฏิมากรรม” ผู้ที่สร้างงานปฏิมากรรม เรียกว่า “ปฏิมากร”

กวีนิพนธ์ คือ รูปแบบทางศิลปะที่มนุษย์ใช้ภาษา เพื่อคุณประโยชน์ด้านสุนทรียะ ซึ่งเพิ่มเติมจากเนื้อหาทางความหมาย นับเป็นส่วนหนึ่งของวรรณกรรม โดยเป็นคำประพันธ์ที่กวีแต่ง^{๗๑}

^{๗๑} พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒.

เป็นงานเขียนที่มีวรรณศิลป์ เราให้สะท้อนอารมณ์ได้^{๗๒} คำที่มีความหมายทำนองเดียวกัน ได้แก่ ร้อยกรอง ซึ่งหมายถึง ถ้อยคำที่เรียบเรียงให้เป็นระเบียบตามบัญญัติแห่งฉันทลักษณ์

นอกจากนี้ยังมีคำอื่นๆ อีกหลายคำที่มีความหมายทำนองเดียวกับกวีนิพนธ์ และร้อยกรอง ได้แก่ บทกวี บทประพันธ์ คำประพันธ์ กวีวิจารณ์ ลำนำ บทกลอน กาพย์กลอน กลอนกานท์ กานท์ รวมทั้งคำว่า ฉันท กาพย์ และกลอน ซึ่งในปัจจุบันหมายถึงคำประพันธ์ที่มีรูปแบบต่างกัน ก็เคยใช้ในความหมายเดียวกันกับ กวีนิพนธ์ และ ร้อยกรอง มาในยุคสมัยหนึ่ง

ผลงานที่จัดเป็นกวีนิพนธ์เรียกว่า บทกวี ส่วนผู้ที่สร้างสรรค์ผลงานดังกล่าวเรียกว่า “กวี” หรือ “นักกวี”

๒) ศิลปกรรมประเภทประโยชน์ศิลป์ (useful art หรือ applied art)

ศิลปกรรมประเภทประโยชน์ศิลป์ (useful art หรือ applied art) หมายถึง ศิลปกรรมที่มีประโยชน์ใช้สอยด้วย เช่น

งานจักสาน หรือ เครื่องจักสาน คือ เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือหวาย จากฝีมือความคิด ภูมิปัญญาของชาวบ้านมีลักษณะรูปร่างแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศ วัสดุอุปกรณ์คตินิยม และอาชีพของคนในท้องถิ่นนั้นๆ คำว่า “จักสาน” คำว่า จัก คือ การทำให้เป็น แฉก เป็นหยักๆ ด้วยฟันเลื่อย หรืออีกวิธีการหนึ่ง การที่ชาวบ้านใช้คมมีดผ่าไม้ไผ่แล้วทำให้เป็นเส้นบางๆ วิธีการอย่างนี้ก็เรียกว่า จัก เช่นกัน ส่วนไม้ไผ่ หรือ หวาย ที่จักออกมาเป็นเส้นบางๆ นั้นเรียกว่า ตอก ถึงตอนนี้การที่ชาวบ้านนำตอกมาขัดกันจนเกิดลวดลายที่ต้องการ เราเรียกว่า สาน ต่อจากนั้นแล้วก็จะเป็นการสร้างสรรค์ให้เกิดรูปทรงต่างๆ จนท้ายที่สุดเป็นภาชนะสามารถนำไปใช้สอยได้ตามต้องการ

เครื่องปั้นดินเผา คือ ภาชนะชุดแรกๆ ของมนุษย์ เป็นการนำดินมาขึ้นรูปเป็นภาชนะต่างๆ แล้วนำไปตากแห้ง คุณสมบัติของดิน โดยเฉพาะดินเหนียวสามารถอุ้มน้ำได้ดี และเมื่อผสมเข้ากับน้ำแล้วจะทำให้ดินมีความเหนียวและสามารถที่จะปั้นหรือขึ้นรูปสามมิติ โดยไม่ต้องเพิ่มเติมวัสดุอื่นอีก คำว่า “เครื่องปั้นดินเผา เป็นคำนามที่มีความหมายที่สื่อให้เข้าใจได้ในตัวของมันเอง (เอาดินมาปั้น แล้วก็เผา) เมื่อนำดินที่ขึ้นรูปแล้วมาให้ความร้อน ดินซึ่งประกอบด้วยผลึกในตระกูลของ alumino silicate” จะมีการเปลี่ยนแปลงสัณฐานทางเคมี สารประกอบอัลคาไลน์ (alkaline) เป็นสารชนิดหนึ่งที่สามารถทำปฏิกิริยาเคมีกับผลึกดินที่อุณหภูมิสูง พลังงานความร้อนนี้สามารถขับให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของ

^{๗๒} สุภาพร มากแจ้ง, กวีนิพนธ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕).

ผลึกดิน โดยจะทำให้เกิดสารประกอบลักษณะเป็น "แก้ว" สารประกอบนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวประสานอนุภาคดินที่เหลื่อ ซึ่งทำหน้าที่เป็นโครงสร้างเข้าด้วยกัน ทำให้เนื้อวัสดุหลังการเผา (อย่างน้อยประมาณ ๘๐๐ องศาเซลเซียส แล้วแต่คุณสมบัติทางเคมี) มีความคงทนแข็งแรงขึ้น สามารถคงรูปไว้ใช้เป็นภาชนะสังเคราะห์ชนิดแรกของมนุษย์

เครื่องแก้ว เครื่องเรือนและสิ่งใช้สอยต่างๆ ที่มีการบรรจุสร้างขึ้นโดยประณีต ทั้งที่สร้างด้วยมือ (ศิลปหัตถกรรม) และโดยเครื่องจักร (ศิลปหัตถอุตสาหกรรม)

จึงกล่าวได้ว่า ศิลปกรรม เป็นงานประเภททัศนศิลป์ (visual art) ซึ่งมักหมายถึงเฉพาะงานประติมากรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ ศิลปกรรม เป็นผลงานสร้างสรรค์ทางสุนทรีย์โดยเฉพาะที่มีคุณภาพดี เป็นการกำหนดความหมายศิลปกรรมให้แคบและเฉพาะมากขึ้น

๒.๔.๔ ขอบเขตการอนุรักษ์ (Edge of preservation Action)

การกำหนดขอบเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ต้องให้เกิดความแน่ชัดเพื่อประโยชน์ในการบริหารพื้นที่ในการควบคุม การอนุรักษ์ การนำกลับมาใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาที่ตั้งของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์หรือองค์ประกอบของพื้นที่ที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด แต่การกำหนดว่าพื้นที่นั้นจะครอบคลุมเพียงใดต้องอาศัยการตัดสินใจ จากลักษณะทางกายภาพของหลักฐานที่ปรากฏ ประกอบกับปัจจัยด้านอื่น ๆ คือ ปัจจัยทางธรรมชาติ ปัจจัยทางการเมือง ปัจจัยทางประวัติศาสตร์และปัจจัยทางวัฒนธรรม การบริหารและการควบคุมสภาพแวดล้อมสามารถตัดทอนพื้นที่ออกมาตามความเหมาะสมได้ตามต้องการ บ่อยครั้งกำแพงเมือง ซึ่งเป็นขอบเขตทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมยังคงหลงเหลืออยู่ แต่เราไม่สามารถกำหนดให้พื้นที่ทั้งหมดภายในกำแพงเมืองนั้นเป็นเขตพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ได้ เนื่องจากอาคารทางประวัติศาสตร์ภายในได้ถูกทำลายไปหมด หรือกระจัดกระจายจนไม่อาจกำหนดเป็นเขตพื้นที่แต่ก็มีบ่อยครั้งที่สามารถกำหนดเขตได้โดยใช้กำแพงเมือง คูเมือง คลองเป็นเส้นขอบเขตหรืออาจขยายพื้นที่ให้เกินขอบเขตเหล่านั้น เนื่องจากการปกป้องสิ่งแวดล้อมรอบมาเป็นสิ่งจำเป็น

เนื้อหาของการปฏิบัติการอนุรักษ์ นั้นเป็นการยากที่จะสามารถบ่งบอกได้ว่าจะมีขอบเขตของการอนุรักษ์ที่แน่นอน การกำหนดขอบเขตหรือพื้นที่ใดที่หนึ่งสำหรับการอนุรักษ์ก็เป็นอันตรายเนื่องจากจะไปจำกัดการโตของเมืองและประชากรที่อยู่ในเมืองและการอนุรักษ์บางพื้นที่จำเป็นต้อง

อนุรักษ์ทั้งเมืองจึงประสบผลสำเร็จ (Workerr)^{๗๓} ได้กล่าวไว้ใน Character of town ไว้ว่าการอนุรักษ์ เราไม่สามารถอนุรักษ์เก็บหรือรักษาทุกสิ่งทุกอย่างไว้ได้ทั้งหมด เพราะมีในแต่ละเมือง แต่ละชุมชน ล้วน มีข้อจำกัดที่แตกต่างกันไป ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคมการเมือง ฯลฯ ซึ่งควบคู่ไปกับการพัฒนาและ วิวัฒนาการของเมืองที่ไม่หยุดนิ่ง จะต้องยอมให้เมืองและชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงบ้าง เพื่อความ เหมาะสมในด้านต่าง ๆ ดังนั้นการคัดเลือกอาคาร ย่าน หรือที่ที่เหมาะสมสำหรับการเป็นตัวแทนหรือ เอกลักษณ์ของเมืองนั้นสามารถแทนได้เช่นกัน ดังนั้นการกำหนดเขตของการอนุรักษ์นั้น ก็น่าจะมีความยืดหยุ่นได้บ้าง โดยเฉพาะศึกษาตามลักษณะเฉพาะของเมืองแต่ละเมือง แต่อย่างไรก็ตามการ กำหนดขอบเขตก็เป็นเรื่องสำคัญ Caranese ได้ให้แนวทางในการเลือกขอบเขตของการอนุรักษ์ ให้เหมาะสมกับเมืองโดยสอดคล้องกับการพัฒนา โดยแบ่งกลุ่มไว้ ๗ กลุ่มด้วยกัน ดังนี้

๑) Fragment ชิ้นส่วนซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ใน ขณะที่ยังคงประกอบใหญ่ได้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา หรือถูกทำลายเหลือเพียงสถาปัตยกรรม บางส่วนรวมทั้งปฏิมากรรม เช่น ชิ้นส่วนของอาคาร โบราณสถานประตูเมือง (City Gate) กำแพง เมือง (City Wall)

๒) Building คืออาคารทั้งหลาย เช่น บ้าน โบสถ์ วัด โรงละคร

๓) Street Space เป็นการเก็บรักษาถนนทั้งสาย เพื่อรักษา side Walk แต่ภายในอาคาร จะเปลี่ยนหน้าที่ใช้สอยเพื่อรักษาภูมิทัศน์ของถนนทั้งสาย ให้มีความต่อเนื่องกัน ของรูปแบบอาคารที่ อาจจะร่วมสมัยกัน ใช้วัสดุคล้ายกันมีรูปแบบอาคารเหมือนกัน เป็นต้น

๔) Neighbor Hoods คือชุมชนที่มีกิจกรรม มีวิถีชีวิตดำเนินอยู่ร่วมกับชุมชนนั้นมาอย่าง ต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

๕) District คือย่านที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง หรือย่านที่มีกิจกรรมแตกต่างไปจากย่านอื่น เช่น ย่านเยาวราช

๖) Skyline การรักษาเส้นขอบฟ้า ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาย่านทั้งย่านได้ เหลือเพียง อาคารเดี่ยวโดด ๆ จึงต้องรักษาแนวเส้นของฟ้าเดิมได้โดยรอบ ไม่ให้เกิดอาคารและสิ่งปลูกสร้างอื่นมา บดบังอาคารเดิม ทำให้เสียเส้นขอบฟ้าของอาคารนั้น

๗) Village & town เป็นการรักษาเมืองทั้งเมือง เช่น เกาะรัตนโกสินทร์ อยุธยา วิธีที่ยมใน การกำหนดเขตอนุรักษ์ โดยเฉพาะเมืองเก่าที่มีอยู่ในปัจจุบันมักจะเริ่มประกาศเขตอนุรักษ์ในใจกลาง

---

^{๗๓} ฌรรรณ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา”, วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบริหารการวางแผนภาคและเมือง, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๒.

และบริเวณโดยรอบส่วนหนึ่งของเมืองที่มีค่าสูงสุด มีแนวโน้มที่ผู้คนส่วนใหญ่จะเห็นความสำคัญที่ต้องอนุรักษ์ได้แล้วจึงค่อย ๆ ขยายพื้นที่ไปยังรอบนอกเพิ่มออกไปเรื่อย ๆ จนสุดขอบเขต ที่สมควรอนุรักษ์ในวงกว้างออกไปถึงเขตรอบนอกคูเมือง หรือกว้างกว่านั้นก็ได้ ถ้าหากพื้นที่นั้นมีคุณค่าต่อการอนุรักษ์^{๗๔}

สรุปว่า ผังเมืองเป็นเครื่องมือทางเทคนิคที่ตอบโจทย์การอนุรักษ์และการพัฒนา เป็นการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม ฉะนั้นจึงต้องดูให้ดีกว่า การจะทำผังเมืองให้ทุกคนมีความสุขจะสามารถทำได้อย่างไร ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญและเป็นเรื่องยากที่จะทำให้คนที่พูดภาษาผังเมือง และคนทั่วไปเข้าใจกันได้ “ถ้ามีผังเมืองแล้วก็ไม่ควรมีการเสี่ยงภัย อย่างอยุธยา ที่เคยเป็นอยู่ข้าวอยู่น้ำก็กลายเป็นนิคมอุตสาหกรรม เป็นการกำหนดพื้นที่ลงไปโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมแบบนี้ไม่เรียกว่าเป็นผังเมือง เพราะหากมีผังเมืองแล้วต้องไม่เกิดปัญหา การที่คนในพื้นที่ได้รั้งความเดือดร้อน มีสาเหตุมาจากการไม่ได้รังการป้องกันที่ถูกต้อง ซึ่งต้องกลับมาคิดว่า เป็นความผิดของใคร” ผังเมืองมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของประเทศชาติและต้องให้ความสำคัญ ซึ่งในประเทศไทยมีการพัฒนาประชาธิปไตย คนในพื้นที่จะต้องมีส่วนร่วมในการจัดการร่วมกัน ไม่ว่าจะประชุมชนเล็ก ๆ หรือพื้นที่ขนาดใหญ่ การมีส่วนร่วมก็ควรมีกำหนดที่ชัดเจน ทั้งนี้ ในเรื่องการบริหารการเสี่ยงภัยต้องมองตั้งแต่การป้องกันก่อนการเกิด รวมถึงการเผชิญภัยเมื่อมีปัญหา สุดท้ายจึงเป็นเรื่องของการแก้ไขไม่ได้เกิดขึ้นอีก “ผังเมืองอยู่ในขั้นตอนแรกกว่า การเตรียมการอย่างไรเพื่อป้องกันสิ่งที่คาดว่าจะเกิดไม่ให้เกิดขึ้นมา แต่ต้องคิดด้วยว่า หากเกิดขึ้นแล้ว ตะมมีการบรรเทาและจัดการปัญหาได้อย่างไร นอกจากนี้ยังมีเรื่องของความเชื่อมโยงในการจัดการ การทำเรื่องนี้ต้องทำให้เห็นภาพรวมและกระบวนการที่ชัดเจน” ทั้งนี้ ในการจัดการเรื่องสาธารณเพื่อประโยชน์ตั้งมีระบบที่ชัดเจน อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญมากคือต้องจัดการความขัดแย้งในพื้นที่รอยต่อให้ชัดเจน ให้มีความสอดคล้องและกลมกลืนกันได้ทั้งประเทศ

๒.๔.๕ ความหมายของการอนุรักษ์

สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ^{๗๕} ได้ให้ความหมายของการสงวนรักษาและการอนุรักษ์ ไว้ดังนี้

^{๗๔} อัจฉรี ชาญประโคน, อ้างถึงใน ผนววรรณ์ สายเชื้อ, “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นกรณีศึกษาเมืองสงขลา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาการวางแผนภาคและเมือง, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๕.

^{๗๕} สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิทยารักษ์ จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๖.

การสงวนรักษา หมายถึง การรักษาไว้ในสภาพเดิมเพื่อนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมตามช่วงเวลาที่กำหนดไว้

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาความสำคัญและหลักฐานในการเป็นเครื่องชี้ให้เห็นวิวัฒนาการ ความรุ่งโรจน์ของศิลปวัฒนธรรมไว้ โดยปรับสภาพให้เข้ากับสภาพสังคมและเศรษฐกิจ เพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่าในด้านศิลปกรรมในปัจจุบันและอนาคตต่อไปได้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม หมายถึง การสร้างสรรค์ การฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมในด้านศิลปกรรมในรูปแบบประสมประสาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมและสืบทอดความเป็นชาติและเอกลักษณ์ของประชาชนในท้องถิ่น การอนุรักษ์เป็นการรักษาสภาพเดิมของศิลปวัตถุ สถาปัตยกรรม โบราณสถานหรือส่วนของเมือง รวมทั้งสิ่งแวดล้อมที่มีคุณค่าเพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยร่วมกับเราในชีวิตประจำวัน

คาร์เตอร์ (Carter)^{๗๖} ได้กล่าวว่าการอนุรักษ์นั้นไม่เพียงแต่การเก็บอาคารเพื่อการ “รักษา” เท่านั้น หากหมายถึง การถนอมดูแลรักษาทุกสิ่งจากตัวอาคารถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพและบรรยากาศในจินตภาพอันมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โดยเชื่อว่าเมืองไม่ใช่เป็นเพียงผลงานที่แสดงในพิพิธภัณฑ์ หากแต่เป็นศูนย์กลางของควมมีชีวิตที่ดำเนินไป

มิดเดิลตัน (Middleton)^{๗๗} ได้รายงานการฝึกงานเกี่ยวกับ Civic Trust ที่ Royal Festival Hall กล่าวว่า เชฟเฟิร์ด (Peter Shepherd) ได้ให้หลักการเพื่อการอนุรักษ์ไว้ว่าเพื่อเก็บรักษาส่วนที่ดีของเมืองและสร้างส่วนที่ไม่ดีใหม่ ให้สอดคล้องกับของเก่าที่ดีขึ้น เพื่ออนุรักษ์อาคารกลุ่มอาคารและบริเวณที่เกี่ยวข้อง เพื่อการคิดหาประโยชน์ใช้สอยใหม่ ๆ ให้กับอาคาร จะต้องพิสูจน์ได้อย่างแน่ใจว่าที่นั่น ๆ มีความสำคัญควรแก่การอนุรักษ์อย่างไม่ต้องสงสัยจะต้องทำให้ประชาชนหันมาสนใจสิ่งนั้นด้วย

---

^{๗๖} Carter, Larry W, *Environmental Impact Assessment*, (New York: McGraw-Hill Book Company, 1972), p. 15.

^{๗๗} Middleton Michale, “*Conservation in Action*” A Progress Report on What is Being Done in Britain’s Conservation area, Based on Civic Trust Conference Held at the Royal Festival Hall, (London: Civic Trust, 1972), p. 8.

ในปัจจุบันเป็นยุคของการพัฒนาประเทศให้เจริญรุดหน้าเท่าเทียมกับอารยประเทศนั้น สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นหลักการในการพัฒนาโดยไม่ทำลายและต้องพยายามที่จะรักษาคุณภาพระหว่างการพัฒนาอนุรักษ์กับการพัฒนาให้เหมาะสม

นิจ ฮิลยูชีระนันท์^{๗๘} ได้กล่าวว่า ในการที่จะสามารถปฏิบัติให้เป็นไปตามหลักการได้จำเป็นจะต้องเข้าใจในหลักการเสียก่อน การอนุรักษ์กับการพัฒนานั้นไม่ใช่สิ่งตรงข้ามอันแยกออกจากกัน แต่จะต้องถือว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นส่วนอันสอดประสานกันดัง “เป็นอันหนึ่งอันเดียวดังเกลียวเชือก” ซึ่งหากยอมรับในข้อตกลงคำกล่าวนี้อยู่สรุปเป็นหลักการได้ คือ

๑) ขจัดความเชื่ออย่างผิดเพี้ยน ที่ว่าการพัฒนากับการอนุรักษ์เป็นสิ่งขัดกัน

๒) พึงเข้าใจให้ถูกต้องว่า แท้ที่จริงการพัฒนากับการอนุรักษ์นั้นเป็นส่วนประกอบต่อกันและกัน

๓) คุณกำหนดว่าไม่มีกระบวนการพัฒนาอันใดที่ถือได้ว่าสมบูรณ์ หากขาดข้อพิจารณาในด้านการอนุรักษ์รวมอยู่ด้วยกันได้อย่างคุณภาพ

ออลวิน (Alin, Bertrand) ได้กล่าวว่า ถ้าเราต้องการสร้างชีวิตจิตใจให้แก่เมืองใด ชุมชนใด เราต้องหวนกลับไปศึกษาชีวิตจิตใจในอดีตของเมืองนั้นเสียก่อน คำกล่าวนี้อยู่เป็นเครื่องเตือนใจแก่นักพัฒนาเมืองทั้งหลายว่า “...ถ้าอยากสร้างให้ดีเท่าใด ก็อดไม่ได้ที่จะส่งเสริมและอนุรักษ์โบราณวัตถุ และโบราณสถานให้ดีควบคู่ไปกับการพัฒนาเมืองด้วย”^{๗๙}

แซนดายส์ (Sandys) ได้กล่าวว่า การยอมรับในข้อที่ว่ามรดกด้านอารยธรรมที่เป็นสถาปัตยกรรมอันล้ำค่าของโลก ซึ่งมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาต่างเป็นเจ้าของและปกป้องรักษา ฉะนั้นเราทุกคนต้องมีหน้าที่คุ้มครองป้องกันสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้รอดพ้นจากอันตรายร้ายแรงนานัปการ ซึ่งได้แก่การพังทลายอันเกิดขึ้นจากการละเลยไม่เอาใจใส่ หรือผลพิษในอากาศหรือสาเหตุอื่น ๆ อีกมากมาย โดยเฉพาะการพิจารณาอย่างรอบคอบในเรื่องการรื้อทำลาย เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อมีการพัฒนาแผนใหม่^{๘๐}

^{๗๘} นิจ ฮิลยูชีระนันท์, ม.ป.ป.เอกสารการสอนชุด วิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๑), หน้า ๒๑.

^{๗๙} Alvin, Bertrand, *Rural Sociology*, (New York: McGraw-Hill Book Company, 1958), p. 151.

^{๘๐} Sandys, Duncan, *Tourism and Heritage Conservation*, (PATA Conference Bangkok: November, 1979), pp. 4-7.

สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า การที่รักษาอาคารเหล่านั้นอาจมีวิธีการอย่างหนึ่งคือการสร้างอาคารใหม่เพื่อเชิดชูอาคารเก่าให้ชัดเจน โดยต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของสถาปนิกกว่ามีความสามารถเพียงใด^{๕๑}

วีรวุฒิ โอตระกุล ได้กล่าวว่า หนทางหนึ่งในการอนุรักษ์ให้ได้ผลนั้น คือการตัดแปลงนำเอาสถาปัตยกรรมต่าง ๆ และโบราณสถานนำมาใช้ในลักษณะการอย่างใหม่วิธีขึ้นกว่าเดิมและเกิดความสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน แต่กิจการดังกล่าวจะสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อสามารถรักษาหลักการของการอนุรักษ์ไว้ได้คือผลของการตัดแปลงจะต้องยังคงไว้ซึ่งลักษณะ ส่วนใหญ่และรายละเอียดส่วนสำคัญของสถาปัตยกรรมหรือโบราณสถานนั้นเช่นเดียวกับคนไว้ซึ่งคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมและศิลปกรรมคงไว้ซึ่งคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและวิชาที่เกี่ยวข้อง^{๕๒}

จากแนวความคิดดังกล่าว สรุปได้ว่าในปัจจุบันแนวความคิดในด้านการอนุรักษ์มิใช่การอนุรักษ์ในลักษณะที่แตะต้องไม่ได้ แต่จะต้องอนุรักษ์ในลักษณะที่สามารถผสมกลมกลืนกับชีวิตและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน

๒.๔.๖ การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานในประเทศไทย

เมื่อวันที่ ๑๗ มกราคม ๒๕๖๖ ได้มี “ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ” โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้กรมการหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครเป็นพระนิพนธ์งานอำนวยการตรวจรักษาโบราณสถานวัตถุสถาน โดยมีหลักการและเหตุผลในคำปรารภดังนี้ “ในประเทศสยามนี้มีของโบราณสถาน เช่น เจดีย์สถานและวัตถุต่าง ๆ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินและช่างผู้ชำนาญศิลปศาสตร์ได้สร้างไว้แต่ปางก่อนเป็นอันมาก ของโบราณสถานเช่นกล่าวมาย่อมเป็นหลักฐานในพงศาวดาร และเป็นเครื่องมืออุปกรณ์การตรวจหาความรู้โบราณคดีต่าง ๆ อันจะเกิดประโยชน์และเกียรติยศของบ้านเมือง เพราะฉะนั้นบรรดาอารยธรรมประเทศจึงถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐบาลจะต้องเอาเป็นธุระเกื้อกูลการตรวจตรารักษาของโบราณ อันมีอยู่ในประเทศของตน ของโบราณอันมีในพระราชอาณาเขตสยามประเทศนี้ที่พนักงานดูแลรักษาอยู่ตามสมควรแล้วก็มีที่ยังทอดทิ้งมิได้มีผู้

^{๕๑} สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง “การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร”, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ.), หน้า ๑๕.

^{๕๒} วีรวุฒิ โอตระกุล, “มาอนุรักษ์กันเถิด”, วารสารสถาปนิก, ฉบับ ๒๑๑ ปี กรุงรัตนโกสินทร์, (๒๕๔๑), หน้า ๑๓๒.

พิทักษ์รักษาก็มี ที่ควรจะตรวจตราหาความรูปให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นแต่ยังมีได้ตรวจตรามาก เพราะเหตุยังไม่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่จะอำนวยความสะดวกและการรักษาของโบราณ การนั้นจึงยังไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย” ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ เพื่อทำหน้าที่แผนกกรรมการหอสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร และให้ส่วนงานทั้งหมดของกรรมการหอสมุดวชิรญาณมาเป็นงานของราชบัณฑิตยสถานวิธีการตรวจรักษาโบราณสถาน วัตถุสถาน กระทำกันอย่างไรนั้นจะทราบได้จากปาฐกถาเรื่องสงวนของโบราณ ซึ่งสมเด็จพระบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแสดงต่อที่ประชุม เทศาภิบาลมณฑล ณ พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ มีความตอนหนึ่งดังนี้ “วิธีการสงวนโบราณสถาน การที่ทำเป็น ๓ อย่าง”

อย่างที่ ๑ คือการค้น ให้รู้ว่ามีโบราณสถานอยู่ที่ไหนบ้าง เช่น ราชบัณฑิตยสถานได้มีตราขอให้เทศาภิบาลต่างมณฑลช่วยสืบและบอกมาให้ทราบเพื่อจะทำบัญชีและหมายเลขลงแผนที่ประเทศสยามไว้เป็นสำรวจ

อย่างที่ ๒ คือ การตรวจ คือเมื่อรู้ว่าโบราณสถานอยู่ ณ ที่ใดแล้ว แต่งตั้งให้ผู้เชี่ยวชาญออกไปดูยังที่นั้น เพื่อพิจารณาดูให้รู้ว่าเป็นของอย่างไร สร้างในสมัยใดและเป็นของสำคัญเพียงใด การตรวจนี้บางอย่างต้องขุดหาแนวรากผนัง และค้นลวดลายต้องทำมากบ้างน้อยบ้างตามลักษณะสถานที่นั้น

อย่างที่ ๓ คือ การรักษา ซึ่งนับว่าเป็นการยากยิ่งกว่าอย่างอื่น เพราะโบราณสถานในประเทศนี้มีมาก ในเวลานี้ยังเหลือกำลังราชบัณฑิตยสภาที่จะต้องจัดการได้ทุกแห่ง จึงคิดจะจัดการรักษาแต่ที่เป็นสถานที่สำคัญและที่พอจะสามารถรักษาได้เสียก่อน ถึงกระนั้นก็ต้องผ่อนผันทำไปทีละน้อย เพราะต้องหาเงินสำหรับจ่ายในการรักษานั้น จำเป็นต้องกำหนดลักษณะการรักษาเป็น ๒ ชั้น ชั้นต่ำเป็นแต่ห้ามมิให้ผู้ใคร่ รื้อทำลายของโบราณสถาน มิให้หักพังลงอีกต่อไป ชั้นสูง คือการปฏิสังขรณ์คืนอย่างเดิม ในเรื่องการปฏิสังขรณ์โบราณ ราชบัณฑิตยสภาใครจะให้เทศาภิบาลคอยสอดส่องในความ ๓ ข้อ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ คือ

๑. ถ้าผู้ศรัทธาจะปฏิสังขรณ์โบราณสถานสำคัญ ขอให้แจ้งแก่เขาให้ทำตามแบบอย่างเดิมอย่างให้เปลี่ยนแปลงรูปร่างและลวดลายไปอย่างอื่นตามใจชอบ

๒. อย่าให้รื้อทำลายโบราณสถานที่สำคัญเพื่อจะสร้างของใหม่ขึ้นแทน

๓. วัดโบราณที่จะทำการปฏิสังขรณ์นั้น มักมีผู้ศรัทธาสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมของโบราณสถานดังเช่นสร้างเจดีย์ขนาดย่อม ๆ ขึ้นบรรจุอัฐิธาตุของญาติวงศ์เป็นต้น ของที่สร้างเพิ่มเติม เช่นว่านี้ไม่ควรสร้างขึ้นในอุปัชฌาย์ของโบราณที่ดั้งเดิม ด้วยอาจทำให้ของโบราณเสียสง่าราศี

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดลได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๔๗๓ โดยยกเลิกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๔๗๗ นี้ได้โอนอำนาจการควบคุมดูแลจากราชบัณฑิตยสถานมาเป็นอำนาจ

สรุปจากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและอนุรักษ์โบราณสถาน พบว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายกว้างซึ่งมักจะคาบเกี่ยวกับการพัฒนานั้น ก็คือ การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายการตัดสินใจ กำหนดปัญหาความต้องการของตนเองอย่างแท้จริง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้แก่ประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชนให้สามารถระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมดูแลกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ สามารถกำหนดการดำรงชีวิตได้ด้วยตนเองให้มีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามความจำเป็นอย่างมีศักดิ์ศรีและสามารถพัฒนาศักยภาพของประชาชน ชุมชนในด้านภูมิปัญญา ทักษะ ความรู้ความสามารถและการจัดการ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ และประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการอย่างมีอิสระ การทำงานต่อเนื่องในรูปกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมอย่างชัดเจน เนื่องจากพลังกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานพัฒนาต่าง ๆ บรรลุผลสำเร็จตามความมุ่งหมายได้ ทั้งนี้ การจะเกิดสภาพของการมีส่วนร่วมของประชาชนตามความหมายที่กล่าวถึงข้างต้นนี้จะต้องเกิดสภาพการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญ คือ การมีความตระหนักและความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนที่มีจำนวนมากพอต่อการริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมหนึ่งกิจกรรมใดที่เป็นความต้องการของส่วนร่วม โดยความร่วมมือของประชาชนไม่ว่าของบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามารับผิดชอบเพื่อการดำเนินการพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่ต้องการโดยมีลักษณะเป็นการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กรเพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์เงื่อนไข การมีส่วนร่วมและการวัดการมีส่วนร่วมนั้น การทำงานในแต่ละอย่างนั้นต้องมีเงื่อนไขหรือข้อตกลงร่วมกันทำงานแต่ละขั้นจึงประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุ นั้น มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชาติเป็นอย่างมาก เนื่องจากแสดงถึงประวัติความเป็นมาของชาติ อันก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษ ในการสร้างสรรค์ประเทศชาติ ทำให้เกิดความรักชาติ ภูมิใจในความเป็นไทย ก่อให้เกิดความรักสามัคคีในชาติและแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติและอาจก่อให้เกิดรายได้ต่อชุมชน หากมีการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากที่จะมีการอนุรักษ์

ในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อโบราณสถาน สิ่งที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ในฐานะที่เป็นของหายากและเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ ซึ่งถึงแม้ว่าสภาพสังคมในปัจจุบันจะมีอิทธิพลผลักดันในด้านผลของการเร่งรัดพัฒนาให้ทันสมัยขึ้น แต่การพัฒนาดังกล่าวก็ต้องควบคู่ไปกับการอนุรักษ์อย่างได้คุณภาพให้เข้ากับชีวิตในสังคมปัจจุบันและสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ โดยต้องไม่ทำให้สูญเสียเอกลักษณ์ของสิ่งเหล่านั้นไปอย่างน่าเสียดาย

๒.๕ แนวคิดทฤษฎีในการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

ในการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ได้มีแนวคิดทฤษฎีเรื่อง “เครือข่าย” ที่ได้รับการนิยามอย่างแพร่หลายทั้งในแวดวงงานพัฒนาและภาคธุรกิจ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุ ๓ ประการ คือ ๑) ภาวะการแข่งขันแบบใหม่ (New Competition) ทำให้เกิดพลังการขับเคลื่อนอำนาจในยุคการค้าใหม่ ผลักดันให้เกิดการสร้างเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและการบริหารจัดการแบบเก่า ซึ่งระบบอำนาจ เดิมเป็นแบบอำนาจตามลำดับชั้น (Hierarchical) อำนาจแนวตั้งแบบเดิมนั้นไม่อาจนำพาองค์กรให้ ไปสู่เป้าหมายในยุคใหม่ได้โดยง่าย จึงต้องการกระแสนแนวคิดปรับความสัมพันธ์ในแนวนอนให้มี นัยสำคัญมากขึ้น จนเกิดเป็นแนวคิดที่เป็นเครือข่าย ๒) ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีข่าวสาร (IT) ทำให้องค์กรต่าง ๆ สามารถปรับตัวเอง มีการปฏิสัมพันธ์กับองค์กรอื่น ๆ ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ และ ๓) ความก้าวหน้าทางวิชาการที่ก่อให้เกิดการวิจัยเครื่องมือใหม่ ๆ ในการวิเคราะห์โครงสร้างสังคมเครือข่ายทำให้องค์กรต่าง ๆ ได้ตระหนักรู้ถึงประสิทธิภาพ ลักษณะเครือข่ายทั้งภายใน และความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก^{๘๓} ด้วยเหตุนี้คำว่า “เครือข่าย” จึงถูกนำไปใช้ในทุวงการซึ่งมีผลทำให้การนิยามความหมายของเครือข่ายมีความหลากหลายตามไปด้วย แต่ไม่ว่าจะถูกนำไปประยุกต์ใช้ในวงการใดก็ตาม ก็มักจะมีนัยสำคัญเกี่ยวข้องกับความหมายตามรูปศัพท์เดิมอยู่เสมอ นั่น คือ “การเชื่อมต่อ/เชื่อมโยง” “ความสัมพันธ์” และ “การติดต่อสื่อสาร” ภายใต้ “วัตถุประสงค์หรือ ข้อตกลง” อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมาย ซึ่งทำให้การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเท่ากับการเชื่อมโยงหลาย ๆ ระบบย่อยให้รวมกันขึ้นมาใหม่เป็นอีกหนึ่งระบบของหน่วยสมาชิกทุก หน่วยงานที่เข้ามารวมกัน

^{๘๓} เสรี พงศ์พิศ, วัฒนธรรมองค์การของโลกยุคใหม่ เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน, ๒๕๔๔), หน้า ๓๓-๓๔.

๒.๕.๑ ความหมายของเครือข่าย

สรรพสิ่งในตัวเองและสิ่งรอบข้างนั้นเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบต่าง ๆ ที่มาบรรจบกัน แล้วก่อรูปและสร้างกระบวนการจนเป็นข่ายใยชีวิต (Web of Life) ที่ปรากฏภาพแห่งความเคลื่อนไหวที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งต่าง ๆ ความเป็นจริงแห่งข่ายใยชีวิตในมิติแห่งความสัมพันธ์อันนั้น ซึ่งสรรพสิ่งในตัวเองและสิ่งต่าง ๆ ในโลกรวมถึงสากลจักรวาลนั้น เกิดขึ้นด้วยการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันไม่มีสิ่งใดจะเกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว ทุกสิ่งมีที่มาที่ไป มีเหตุ มีปัจจัย เมื่อเหตุและปัจจัยเกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเกื้อกูล ย่อมเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ และสิ่งใหม่ก็สร้างเส้นทางการเชื่อมโยงกับสิ่งเก่าและสรรพสิ่ง อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ทุกอย่างเป็นกระบวนการที่โยงใย สลับซับซ้อน เป็นเครือข่าย (network) ที่เชื่อมโยง จากสิ่งเล็กๆ และภายในสิ่งเล็กๆ ก็มีการเกาะเกี่ยวกันอย่างน่าอัศจรรย์

แนวคิดทางพุทธศาสนากล่าวถึง สภาวะความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันว่า ปฏิภาณสมุปบาท ซึ่งหมายถึง อาการและความที่สรรพสิ่งต่างก็พึ่งพาอาศัยกัน เกิดขึ้นโดยต่างฝ่ายต่างก็เป็นเหตุเป็นปัจจัยของกันและกัน เป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างลึกซึ้งและเป็นองค์รวมเสมือนห่วงโซ่ที่ร้อยรัดและผูกพัน ซึ่งก่อให้เกิดปัจจัยอื่น ๆ ตามมาในลักษณะที่ว่า “เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น” และท้ายที่สุดในทัศนะของพระพุทธศาสนากล่าวถึงสภาวะของสิ่งต่าง ๆ ว่า ไม่มีตัวตนที่แท้จริง เป็นเพียงองค์ประกอบที่มีการเกื้อหนุนหรือเกิดขึ้นอย่างพร้อมเพรียงของสิ่งต่าง ๆ ที่สมมติขึ้นในความหมายและภาษาที่ใช้พูดของมวลมนุษย์ ซึ่งนั่นก็หมายถึง “ความเป็นสิ่งมีชีวิต” ที่เราเข้าใจในความหมาย ความคิด และภาษาของเราเอง^{๔๔} เช่นเดียวกับบัณฑิต นิราทร กล่าวถึงเครือข่ายว่า เป็นการทำงานที่มีรูปแบบการประสานงานของกลุ่มคนหรือองค์กร ที่สมัครใจ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ให้ความช่วยเหลือระหว่างกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า เครือข่ายเป็นการทำงานในรูปแบบความร่วมมือหรือการพึ่งพาอาศัยกัน^{๔๕}

สนธยา พลศรี ให้ความหมายของเครือข่าย หมายถึง ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างสมาชิกซึ่งอาจจะเป็นบุคคลต่อบุคคล บุคคลต่อกลุ่ม กลุ่มต่อกลุ่ม เครือข่ายต่อเครือข่าย กลายเป็นเครือข่ายย่อยภายใต้เครือข่ายใหญ่ ในการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงการรวมตัวกัน

^{๔๔} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส), ๒๕๔๗), หน้า ๑-๒.

^{๔๕} นฤมล นิราทร, การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓.

โดยทั่วไปแต่มีเป้าหมายในการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งที่เป็นครั้งคราว หรืออาจเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องจึงเป็นการ เชื่อมโยงคนที่มีความสนใจร่วมกัน พบปะสังสรรค์ และพัฒนาไปสู่การลงมือร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยเป้าหมาย และจุดประสงค์เดียวกัน ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวบรวมรายละเอียด บุคคลที่เป็นสมาชิกเท่านั้น แต่มีการจัดระบบให้สมาชิกสามารถดำเนินกิจกรรมร่วมกัน เพื่อบรรลุจุดหมายที่สมาชิกเห็นพ้องต้องกัน สิ่งที่เชื่อมโยงสมาชิกเข้าด้วยกัน คือ วัตถุประสงค์ หรือผลประโยชน์ ที่ต้องการบรรลุผลร่วมกัน การสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

การพิจารณาความหมายของเครือข่ายโดยนัยต่าง ๆ ความหมายของเครือข่ายดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความคิดเห็นของนักวิชาการที่มองความเป็นเครือข่ายในฐานะกิจกรรมที่ขับเคลื่อน ทางสังคม โดยเป็นการอธิบายกระบวนการที่อิงอาศัยและสร้างความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ (Social Network) ผู้วิจัยของประมวลสรุปตามนัยต่างๆ ดังนี้

๑) เครือข่าย: นัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ในมิติแห่งความสัมพันธ์ เครือข่าย คือ ความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยที่เป็นไปตามกฎของการไหลเลื่อนไปมาระหว่างความไร้ระเบียบกับการจัดระเบียบ และระหว่างการแตกดับกับการเกิดขึ้นใหม่ที่พร้อมจะสานต่อกับสิ่งต่างๆ

๒) เครือข่าย: นัยแห่งการประสานความร่วมมือ คือ ความเป็นเครือข่ายเกิดขึ้นความร่วมมือ และการเปิดรับเพื่อให้เกิดความรู้และกระบวนการใหม่ กล่าวคือ การที่ปัจเจกบุคคล กลุ่มองค์กรแต่ละฝ่ายได้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกัน

๓) เครือข่าย: นัยภารกิจและกระบวนการ ภายใต้ยุทธศาสตร์ของความเป็นเครือข่านั้น ภารกิจและกระบวนการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นเครือข่านั้นมีความต่อเนื่อง การทำภารกิจต่อกัน โดยมีการขยายภารกิจและอุดมการณ์นั้นออกไปสู่กลุ่มอื่น เครือข่ายอื่นก็เท่ากับว่า เป็นการสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นดังนั้น เครือข่ายจึงมีนัยของการทำภารกิจที่เป็นกระบวนการ โดยเป็นทั้งกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มที่เป็นการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองให้สูงขึ้น^{๘๖}

จากแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า แนวคิดที่ให้คำจำกัดความของคำว่า “เครือข่าย” นั้น เริ่มต้นจากการอธิบายความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งการสร้างพลังและอำนาจการต่อรอง และต่อมาก็มีการขยาย

^{๘๖} สนธยา พลศรี, เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์) ๒๕๕๐), หน้า ๒๐๗.

ความสัมพันธ์นั้นไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่น ๆ ในสังคม เป็นลักษณะของการสร้างประชาสังคม ที่นับว่าเป็นพัฒนาการอีกระดับหนึ่งของความเป็นเครือข่ายที่มีกลุ่มคนเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานอย่างหลากหลาย ตามประเด็นปัญหาที่ต้องการผลักดัน/แก้ไข ซึ่งอาจจะมี ความซับซ้อน หรือเป็นประเด็นสาธารณะที่ต้องเกี่ยวข้องกับคนหลายกลุ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับหน่วยชีวิตใน ระดับของเซลล์ที่มีการเชื่อมโยงกันจากจุดเล็ก ๆ จนกลายเป็นองคาพยพและระบบปฏิบัติการภายใน ร่างกายที่ยิ่งใหญ่

๒.๕.๒ ความสำคัญของเครือข่าย

สภาพการปฏิบัติงานในหน่วยงานต่าง ๆ พบว่า การทำงานจำเป็นต้องอาศัยการเชื่อม ประสานงานกันระหว่างบุคคลหรือหน่วยงาน หากแต่ละหน่วยงานต่างทำงานกัน ไม่สัมพันธ์ หรือไม่ ประสานเกี่ยวข้องกันอย่างเหมาะสม มีการทำงานซ้ำซ้อนในพื้นที่เดียวกัน มีการทำงานคล้ายคลึงกันอยู่ อยู่กับการแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องไปแบบวันต่อวัน เพื่อให้หน่วยงานของตนอยู่รอด แต่ละหน่วยงานก็มีการส่งข่าวข้อมูลไหลเวียนกันอยู่ภายในหน่วยงานของตน และข้อมูลข่าวสารก็ค่อนข้างจำกัด การ ทำงานใช้กรอบความคิดหรือหลักการเฉพาะที่เคยใช้ ไม่เกิดการพัฒนา รับรู้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ไม่มีคนมาช่วยชี้แนะเมื่อเดินหลงทาง หรือกำลังจะก้าวไปสู่หนทางที่เกิดความเสี่ยง เกิดความเสียหายกับคนในครอบครัว หน่วยงานหรือองค์กร การทำงานในปัจจุบันซึ่งต้องการความรวดเร็ว ครบถ้วน ถูกต้อง และมีความเป็นมืออาชีพที่เชื่อถือได้ สามารถตัดสินใจได้จากการทำงานที่มี ลักษณะ “ข้ามคนเดียว” กับ “ทีมเวิร์ค” ได้เป็นอย่างดี ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น สิ่ง หนึ่งที่ได้รับนอกจากผลสำเร็จตามที่ต้องการคือ ความร่วมมือ และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยการ ทำงานแบบเครือข่าย ผู้วิจัยขอสรุปความสำคัญของเครือข่าย ดังนี้

(๑) เครือข่าย: ธรรมชาติที่แท้ของสรรพสิ่ง

ในยุคหนึ่งสมัยหนึ่งเราได้มองธรรมชาติของสรรพสิ่งว่า “เป็นสิ่งที่” ซึ่งเป็นกระบวนการ ที่มาของการสื่อสารทางภาษาและความคิด เมื่อสรรพสิ่งมีความหมายว่า “เป็นสิ่งที่” สิ่งต่าง ๆ นั้นก็ สามารถมีชื่อเสียงเรียงนามได้ หรือในทางนามธรรมสรรพสิ่งก็ถูกตั้งขึ้นเป็นประเด็นให้ขบคิดตามสมมติ บัญญัติที่เราเรียกขาน และในบางครั้ง เราก็ไปติดกับบัญญัติที่เราสมมติขึ้น แล้วมองเห็นสิ่งต่าง ๆ “เป็นสิ่งที่” แม้แต่การเรียกสิ่งต่าง ๆ เราก็ต้องใช้คำว่าสิ่งต่าง ๆ หรือสรรพสิ่ง ซึ่งนี่ไม่พ้นคำว่า “สิ่ง” เพราะภาษาทั้งหมดต้องอาศัยการบัญญัติ เพื่อจะได้ติดต่อสื่อสารอ้างอิงถึงเรื่องราวที่พูดคุยกันด้วยความ

คุ่นชิน อันนี้ทำให้ยากที่จะมองเห็นความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ในสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม^{๘๗}

(๒) เครือข่าย: ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบ

เครือข่ายเป็นความเข้าใจในความสัมพันธ์เชิงกระบวนการระบบดังกล่าว จัดเป็นความสัมพันธ์ในมิติของความเป็นเครือข่ายที่เชื่อมโยงและได้ถูกนำมาอธิบายในรูปแบบของแนวคิดทฤษฎีต่าง ๆ ที่มองถึงกระบวนการของสรรพสิ่งว่า มีการประสานสอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อกำกับความเป็นไปของการทำหน้าที่ตามระบบนั้น ๆ ให้มีความสัมพันธ์และมีความเป็นปกติยิ่งขึ้น ซึ่งความเป็นปกตินี้มีได้หมายถึงความสมดุลที่หยุดนิ่ง แต่เป็นองค์กรที่สามารถจัดการตัวเองได้ และมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องและรวดเร็ว เพราะฉะนั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้น หรือเกิดสถานการณ์ในรูปแบบหนึ่ง ๆ เราไม่สามารถที่จะใช้กรอบคิดอันเดิม หรือมุมมองอันเดิมในการแก้ไข ปัญหาเหล่านั้นได้ทั้งหมด เราจำเป็นต้องใช้สถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน และระบบย่อยที่สลับซับซ้อนหรือ ใช้บริบทที่เกี่ยวข้องนั้นในการแก้ไขปัญหา กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ การเข้าไปจัดการและการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นองค์รวมและมองสรรพสิ่งอย่างบูรณาการ ซึ่งเป็นเหมือนเรื่องของสมการทางคณิตศาสตร์ที่ยาก ๆ และทับซ้อนกันอยู่อย่างมากมาย โดยที่มีสมการย่อยแต่ละอันไม่เหมือนกัน แต่เมื่อสามารถแก้สมการย่อยนั้น สมการใดสมการหนึ่งได้ ก็สามารถนำไปสู่การแก้สมการใหญ่ที่ยาก ๆ นั้นได้ในเวลาชั่วพริบตา

(๓) เครือข่าย: โครงสร้างที่ออกแบบ เป็นโครงสร้างตามธรรมชาติ

เครือข่ายเป็นโครงสร้างที่ออกแบบ และโครงสร้างตามธรรมชาติที่โผล่ปรากฏขึ้นมาจากการเรียนรู้ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ นวัตกรรมใหม่จึงเป็นฐานคิดที่สำคัญของเครือข่าย ที่อธิบายถึงกระบวนการสร้างภาระหน้าที่ของตนเองและเครือข่าย และเพื่อให้กระบวนการนั้นให้มีความเคลื่อนไหวและเป็นไปอย่างมีระบบ มีความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน โดยไม่เข้าจำกัดหรือทำลายโครงสร้าง กระบวนการและแบบแผนแห่งความเป็นองค์กรจัดการตัวเองที่ลื่นไหลไปอย่างอิสระเสรี^{๘๘} จากฐานคิดตามนัย ๓ ประการคือ ๑) เครือข่าย: นัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ในมิติแห่งความสัมพันธ์ ๒) เครือข่าย: นัยแห่งการประสานความร่วมมือ และ ๓) เครือข่าย: นัยภารกิจและกระบวนการภายใต้ยุทธศาสตร์ เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายในฐานะของข่ายใยชีวิต หรือความเป็นเครือข่าวนั้นเป็นชีวิตหนึ่ง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และการปฏิสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ โดยเป็นการอธิบายถึง

^{๘๗} วิศิษฐ์ วังวิญญู, “ความหมายเครือข่าย”, เอกสารประกอบการสัมมนาการสนทนาอย่างสร้างสรรค์ (เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพ, ๒๕๕๖), หน้า ๔.

ความสัมพันธ์ที่โยงโยของสรรพสิ่ง แล้วสร้างภาระหน้าที่เชิงปฏิสัมพันธ์ต่อกัน จนกลายเป็นความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน เสมือนตาข่ายที่โยงโยและซับซ้อน และเหมือนห่วงโซ่ของสิ่งต่าง ๆ ที่มีการสานต่อกันอย่างแน่นหนา แต่มีความยืดหยุ่น และมีความเป็นอิสระในตนเอง โดยเป็นกระบวนการที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

(๔) เครือข่าย: ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์

ฐานความสำคัญข้อนี้ เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงในสังคมมนุษย์ เครือข่ายเป็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในกระบวนการเรียนรู้

(๕) เครือข่าย: การขยายผลและเติบโตอย่างมีพลัง

ฐานความสำคัญข้อนี้ เป็นการอธิบายถึงเครือข่ายทางสังคม (Social Network) ที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงในสังคมมนุษย์ ที่กล่าวถึงระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ทั้งในด้านความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อกันในเชิงวัฒนธรรม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่มีทั้งในด้านการพึ่งพา การขัดแย้งและการครอบงำสิทธิและประโยชน์ แล้วพัฒนาระบบความสัมพันธ์นั้นด้วยกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งแนวคิดทั้ง ๕ ประการนั้น มีความสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจถึงความเป็นเครือข่าย โดยเฉพาะการนำฐานคิดขยายชีวิตมาอธิบายเครือข่ายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกันในมิติของความสัมพันธ์ มากกว่าการอธิบายในมิติของความสัมพันธ์ที่โยงโย เครือข่ายนั้น ได้ถูกนำมาอธิบายในมิติของความสัมพันธ์และปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์ที่คณะของวิทยาศาสตร์กระบวนทัศน์ใหม่ โดยเป็นการกล่าวถึงความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคลองค์กรที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกันและขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มองค์กรอื่น ๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ โดยผ่านระบบการสื่อสารที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสในการรับรู้ และเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันนอกจากนี้ยังได้พยายามอธิบายถึง คุณค่าแห่งความสัมพันธ์ ความเท่าเทียม ความร่วมมือ การต่อสู้ขัดแย้ง และการเชื่อมโยงที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการ เครื่องมือ และวิธีการปฏิบัติ ที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกันของทุกฝ่าย

๒.๕.๓ องค์ประกอบของเครือข่าย

ในทางพุทธศาสนากล่าวถึงโครงสร้างของร่างกายหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่รูปธรรมภายนอกนั้นจะดูเหมือนจะอยู่ในสภาวะที่คงตัวและถูกมองว่าเป็น “อัตตา” แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเป็นไปอย่างรวดเร็ว คือ สิ่งที่เป็นนามธรรม ได้แก่ จิต เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอยู่ที่การสืบทอดหรือการสร้างข้อมูลต่อเนื่องในสิ่งมีชีวิตนั้น การสืบทอดเป็นการดำรงรักษาสีงมีชีวิตให้อยู่รอด โดยที่

เราไม่สามารถเห็น “ความสืบทอด” หรือ “กระบวนการสร้างข้อมูล” เราจะเห็นเพียงโครงสร้างภายนอกเท่านั้น สิ่งมีชีวิตต้องการข้อมูลใหม่ตลอดเวลา เพื่อการดำรงอยู่ การเติบโต หากไม่มีข้อมูลใหม่ยืนยัน สิ่งที่มีอยู่ว่าถูกต้องอยู่แล้วตลอดเวลา สิ่งมีชีวิตนั้นกำลังดับสูญเหมือนกับเป็นระบบปิด ดังนั้นองค์ประกอบหลักของสิ่งต่าง ๆ จึงมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ เพื่อรักษาความสมดุลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงที่มีอยู่ตลอดเวลา นั้น เช่นเดียวกับความเป็นเครือข่ายที่จะต้องมียังองค์ประกอบหลักที่สำคัญ และสามารถมีการเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ปารีชาติ สถาปัตตานท์ และชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์ กล่าวถึงองค์ประกอบของเครือข่าย โดยใช้ตัวอักษรย่อในภาษาอังกฤษ ๔ ตัว คือ LINK หรือการเชื่อมต่อ เพื่ออธิบายองค์ประกอบดังกล่าว ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ ๑) การเรียนรู้ (Learning) ได้แก่ การเรียนรู้เกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการของตนเองและผู้อื่น ๒) การลงทุน (Investing) ได้แก่ การลงทุนด้านเวลา และพลังงานในการติดต่อและเชื่อมประสานกับบุคคลต่าง ๆ ๓) การดูแล (Nurturing) ได้แก่ การดูแลสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกของเครือข่ายอย่างใกล้ชิด ทั้งในเรื่องของการทำงานและสัมพันธ์ภาพส่วนตัว ๔) การรักษา (Keeping) ได้แก่ การรักษาทิศทางในการบรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะการตรวจสอบความต้องการของสมาชิกและการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อแสวงหาแนวทางที่ทรงพลังในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย^{๘๙}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายว่ามี องค์ประกอบที่สำคัญ ๗ ประการ คือ

๑) การรับรู้มุมมองร่วมกัน (Common Perception) หมายถึง การที่สมาชิกที่เข้ามาอยู่ในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้ร่วมกันถึงเหตุการณ์เข้าร่วมเป็นเครือข่าย อาทิ มีความเข้าใจในปัญหา มีสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีความต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เป็นต้น ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกเครือข่ายเกิดความรู้สึกผูกพันในการดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อแก้ปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น

๒) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน (Common Vision) หมายถึง การมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตร่วมกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การรับรู้เข้าใจถึงทิศทางเดียวกัน และการมีเป้าหมายที่จะ

---

^{๘๙} ปารีชาติ สถาปัตตานท์ และ ชัยวัฒน์ ธีระพันธุ์, สื่อสารกับสังคมเครือข่าย, ใน เอกสารประกอบการฝึกอบรมหลักสูตร ๓ “การสร้างเครือข่ายที่มีพลัง”, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สถาบันการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม, ๒๕๕๖), หน้า ๙.

ดำเนินไปด้วยกัน จะช่วยทำให้ขบวนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายมีพลัง เกิดเอกภาพ และช่วยบรรเทาความขัดแย้งอันเกิดจากมุมมองที่แตกต่างลงไป

๓) การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน (Mutual Interests/Benefits) หมายถึงการที่การสมาชิกแต่ละคนมาร่วมกันเพื่อประสานผลประโยชน์และความต้องการ ซึ่งผลประโยชน์และความต้องการนั้นจะไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้หากสมาชิกต่างคนต่างอยู่ ดังนั้น จึงมีการรวมตัวกันบนฐานของผลประโยชน์ร่วมที่มากเพียงพอจะดึงดูดให้รวมเป็นเครือข่าย

๔) การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง (All Stakeholders Participation) การมีส่วนร่วมของสมาชิกมีความสำคัญต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของเครือข่าย เพราะกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างแข็งขันดังนั้น สมาชิกในเครือข่าย จึงควรเสริมสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของความเท่าเทียมและในฐานะหุ้นส่วนของเครือข่าย และควรสานต่อความสัมพันธ์ในแนวราบ

๕) กระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน (Complementary Relationship) หมายถึงการที่สมาชิกในเครือข่ายต่างก็ต้องเสริมกระบวนการทำงานของกันและกัน โดยที่จุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยเหลืออีกฝ่ายหนึ่งที่มีจุดอ่อน ซึ่งจะทำให้เกิดการประสานผลประโยชน์ร่วมกันการเสริมสร้างต่อกันนั้น เกิดขึ้นจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายซึ่งมีผลดีมากกว่าการไม่รวมเป็นเครือข่าย

๖) การพึ่งอิงร่วมกัน (Interdependence) คือ การเติมเต็มส่วนที่ขาดของแต่ละฝ่าย เนื่องจากทุกฝ่ายต่างก็มีข้อจำกัดในกระบวนการทำงาน และมีความรู้ ประสบการณ์ที่แตกต่าง ดังนั้น จึงมีการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย

๗) การปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน (Interaction) หมายถึง การที่สมาชิกในเครือข่ายมีการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก และผลการปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนระหว่างกันนั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเครือข่าย ดังนั้น องค์ประกอบที่สำคัญต่อการเสริมสร้างเครือข่าย คือการ ถ่ายทอดความรู้ ทักษะ การสื่อสาร การบริหารข้อมูลข่าวสาร และการปฏิสัมพันธ์เพื่อนำไปสู่การตีความหมาย หรือการสร้าง ความหมายร่วมและสุดท้าย^{๙๐}

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีในการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม พอสรุปได้ว่า การเกิดและการสร้างเครือข่าย เป็นกระบวนการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ใน

^{๙๐} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทซัคเซสมิเดียจำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๓๖-๔๓.

ลักษณะที่เป็นกลุ่มบุคคลหรือองค์การ การนำเครือข่ายต้องมี LINK หมายถึง “การ เชื่อมโยง” โดยมีลักษณะต่าง ๆ กัน คืออาจจะเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เช่น เครือข่ายวัฒนธรรม เครือข่ายอาชีพ เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น อาจจะเป็นเครือข่ายจัดตั้งและได้รับการ สนับสนุนของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เครือข่ายพัฒนา ชุมชน เครือข่ายการท่องเที่ยว เป็นต้น หรืออาจมีลักษณะเป็นเครือข่ายวิวัฒนาการ หรือเครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยสถานการณ์กำหนด เช่น เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของภาครัฐ การสร้างเครือข่าย คือการรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะของการแลกเปลี่ยน ต้องสกัดเอาส่วนดี หรือจุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเรียนรู้และสนับสนุนกันและกัน เป็นการผนึกกำลัง (Synergy) ทำให้มีการติดต่อและสนับสนุน ให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมด้วยความสมัครใจ ไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน และร่วมรับประโยชน์ซึ่งกันและกัน

๒.๖ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

๒.๖.๑ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์ทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นเป็นเวลา ๒๕๑๑ ปีกว่าล่วงมาแล้ว เดิมทีเดียวนั้นพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับ การแสวงหาวิถีกำจัดทุกข์ของมนุษย์ จึงไม่ได้เน้นโดยตรงเรื่องแนวปฏิบัติต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหายุคปัจจุบัน สมัยพุทธกาลไม่มีปัญหานี้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังบริสุทธิ์ สะอาด ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติอย่างแนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่เคยปรากฏหลักฐานใด ๆ ว่าเบียดเบียนช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์มาสร้างประโยชน์ในทางวัตถุเพื่อตนเองหรือเพื่อพระศาสนาเลย ในทางตรงกันข้ามกลับอาศัยใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นด้วยความซาบซึ้งในคุณค่าและมีจิตใจในการถนอมรักษาอย่างสูงส่ง ถึงกระนั้นก็ตามในฐานะพระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาชีวิตที่สมบูรณ์แบบที่สะท้อนในแง่มุมต่าง ๆ ของประสบการณ์จึงเป็นไปได้ที่จะค้นหาหลักคำสอนเพื่อทำความเข้าใจและอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้งมวลแต่ที่ผ่านมาชีวิตสัตว์พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิตวิญญาณของมนุษย์มิได้หมายความว่าละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขตอยู่กับสภาพของโลก

ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึกวอกแวกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคมจะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่มแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลกทั้งปัจจุบันและอนาคต^{๙๑}

๒.๖.๒ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ศิลปวัฒนธรรมในระดับชุมชนยังคงมีอยู่ในทุกชุมชนทั้งศิลปวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เพียงแต่ละชุมชนยังขาดแนวทางและองค์ความรู้

ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูและการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ให้มีความเข้าใจ และเห็นถึงความสำคัญในการอนุรักษ์สืบทอดและถ่ายทอดไปยังคนรุ่นต่อไป ยูเนสโก (UNESCO) เป็นองค์กรระดับนานาชาติที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนในประเทศไทย นับแต่อดีตถึงปัจจุบัน วัดถือเป็นศูนย์กลางของชุมชนและศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นแหล่งรวบรวมจัดเก็บศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมทั้งการเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชน รวมถึงพุทธประวัติ สิ่งเหล่านี้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่า และเป็นเสมือนเอกลักษณ์ของความเป็นไทยนอกจากนี้ วัดยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญประจำท้องถิ่นในทุกยุคทุกสมัย และเป็นแหล่งที่สอนธรรมะอีกด้วย

ภายหลังจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่ได้บัญญัติรับรองให้บุคคลชุมชนและรัฐมีสิทธิและหน้าที่ ในการคุ้มครองและบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมของชาติ ให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟู จารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมอันดี รวมทั้งสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ทั้งนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (National Commission for UNESCO) ขึ้นเพื่อให้ประเทศไทยสามารถดำเนินไปตามกฎระเบียบของยูเนสโกได้อย่างถูกต้อง การทำงานวัฒนธรรมของชุมชนจึงจำเป็นต้องสร้างความร่วมมือของสถาบันหลักในชุมชน ได้แก่ วัด บ้าน โรงเรียน และสมาชิกในชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนางานศิลปวัฒนธรรมในชุมชนร่วมกัน ซึ่งการนำสถาบันสำคัญในชุมชนมาเป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาขึ้นต่าง ๆ นั้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมแบบ “มนตรียุทธศาสตร์”

^{๙๑} ประเวศ อินทองปาน, พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

บวร” ได้แก่สถาบันการปกครอง (บ = บ้าน) สถาบันศาสนา (ว = วัด) สถาบันการศึกษา (ร = โรงเรียน) ที่ต่างให้ความสำคัญต่อกันในการตัดสินใจและแก้ปัญหาของชุมชนอีกทั้งเป็นแกนกลางในการบริหารชุมชนในทุกด้าน^{๙๒}

ประเทศไทยส่วนมาก ประชาชนภายในประเทศจะนับถือศาสนา พุทธชาวพุทธคือผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสและนับถือพระพุทธศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ชาวพุทธที่ดีต้องน้อมนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ตลอดจนต้องปฏิบัติตามแบบแผนประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาด้วย เพื่อเป็นการแสดงถึงความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา และส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองสืบไป^{๙๓}

หน้าที่ของชาวพุทธที่สำคัญคือ การศึกษาหลักธรรมการปฏิบัติตามหลักธรรมการบำรุงพระพุทธศาสนา เป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยปฏิบัติได้ เช่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา การอุปสมบท บริจาคทรัพย์เป็นทาน เป็นต้น จะเห็นว่าการร่วมพิธีกรรมหรือการร่วมทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งในหน้าที่ของชาวพุทธที่ดีด้วยกัน ที่จะช่วยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาได้อีกทางหนึ่ง เพียงแค่เรามีส่วนร่วมในพิธีกรรม หรือเข้าไปเป็นแกนนำในการทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ก็ถือได้ว่าเรามีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาอีกด้วย และพิธีกรรมก็จะทำให้เราเข้าถึงหลักธรรมอันจะทำให้เกิดศรัทธาในศาสนา เกิดการประพฤติตนเป็นคนดี ละเว้นจากการทำความชั่ว นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดความเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนได้เป็นอย่างดี ทั้งยังช่วยลดอาชญากรรมและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม หากเริ่มให้การสนับสนุนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาของประชาชนในชุมชน ซึ่งถือเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของการปกครอง ก็จะสามารถช่วยลดภาระหน้าที่ของภาครัฐในการส่งเสริมพุทธศาสนาได้^{๙๔}

๒.๖.๓ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการปลูกจิตสำนึก

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักพุทธศาสนามีอยู่คือการปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนากับสังคมไทยการปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ

^{๙๒} วิกีซอร์ซ, “เอกสารราชการ รัฐธรรมนูญแห่งราช”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.th.wiki source.org/wiki> [๑๘ เมษายน ๒๕๖๓].

^{๙๓} สมทรง ปุญญฤทธิ์, *มารยาทชาวพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

^{๙๔} ประชิต สกฤษณ์พัฒน์, *ศาสนพิธี*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

การปลุกจิตสำนึก

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงการปลุกจิตสำนึกของสังคมพุทธ ความว่า ตามหลักพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนจะต้องมองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง โดยมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

๑. มองกว้าง พระพุทธศาสนาสอนให้เรา มองกว้าง กล่าวคือไม่ให้มองแค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่งในธรรมชาติทั้งหมด เรามองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบแห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์ พึ่งพาอิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณาดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่าง ๆ มองกว้างนั้น ถ้ายังมองออกไปไม่ถึงทั้งโลกหรือถึงอารยธรรมของมนุษยชาติ ก็ขอให้มิจิตสำนึกทางสังคม ในระดับประเทศชาติของตัวเองก่อน เป็นการค่อย ๆ ฝึก ค่อย ๆ พัฒนากันไป ขยายทัศนะออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่ตัวเองและผลประโยชน์ของตัวเองหรือเอาแต่กลุ่มแต่พวกของตัวเองแล้วก็กระทบกันไป กระแทกกันมาอยู่แค่นั้น จิตสำนึกทางสังคมนั้น ตอนแรกเอาแค่ว่ามีความรักบ้านเมืองมีความซาบซึ้งภูมิใจในความดีงามของชุมชนหรือสังคมของตน ซึ่งจะแสดงออกมาในจิตใจ เช่น เมื่อเห็นคนต่างประเทศเข้ามาในบ้านเมืองของตน ก็คิดนึกว่า ถ้าคนต่างชาติเหล่านั้นเดินทางไปในประเทศของเรา ได้เห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงามในบ้านเมืองของเรา และประชาชนที่อยู่ดีมีสุขมีน้ำใจ เขาก็คงจะชื่นชม^{๙๕}

แม้แต่ไม่เห็นคนต่างชาติเหล่านั้น แต่ตนเองเดินทางไปในบ้านเมืองของตัวเอง มองเห็นความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสะอาด ทัศนียภาพในธรรมชาติแวดล้อมที่ยังคงอยู่ในสภาพอันดี และประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี แล้วเกิดความรู้สึกชื่นใจ อยากให้คนต่างบ้านต่างเมืองมาเห็น และนึกว่าถ้าเขามาเห็นแล้ว เขาก็จะชื่นชม เมื่อนึกไปและทำให้เป็นไปจริงได้อย่างนี้แล้ว ก็เกิดความปิติ เอิบอิ่มปลาบปลื้มใจ ภูมิใจในประเทศชาติบ้านเมือง ความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ ถ้ามีขึ้นเกิดขึ้นเสมอ ๆ ก็จะชักนำจิตใจและความคิดไปในทางที่ดีงาม และสร้างสรรค์ จะทำให้ชีวิตและสังคมเจริญพัฒนาไปในทางที่ดีงามถูกต้อง

๒. คิดไกล พระพุทธศาสนาสอนให้ คิดไกล ไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุด ให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญหาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต บนฐาน

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), “การปลุกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat211149.blogspot.com> [๒๑ เมษายน ๒๕๖๓].

แห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน ที่จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้า ตลอดเวลาให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

๓. ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ บรรารณาจะสร้างสรรค์ ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรม เหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณิธานใฝ่บรรารณาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งหวังบรมธรรม อย่างนี้จึงจะ เรียกว่าใฝ่สูง ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ที่เป็นหลักการใหญ่ประจำใจของคนทั้งสังคม คือ การถือธรรม เป็นใหญ่ เคารพธรรม บูชาธรรม คนในสังคมนี้อาจจะต้องเชิดชูบูชาความจริง ความถูกต้อง ความดีงามยึด เอาธรรม คือ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้นเป็นบรรทัดฐาน ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความ ใฝ่ธรรมได้อย่างนี้ ก็ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่มีอุดมธรรม ถ้าคนไทยมีอุดมธรรมแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไป และความเจริญพัฒนาที่แท้จริงอันพึงบรรารณาก็จะตามมา^{๖๖}

การมีส่วนร่วมในสังคมพุทธ คือ การที่พุทธศาสนิกชนจะต้องส่วนเข้ามาช่วยเหลือสังคมที่ ตนเองอาศัยอยู่ให้มีความสุข ดังนั้นการเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ซึ่งพระ ธรรมปิฎกกล่าวว่

๑. คนมีคุณแก่ส่วนรวม สมาชิกที่ดีของสังคมจะเป็นผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

๑.๑ มีหลักพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่ กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่างคือ มีเมตตา คือความรักความปรารถนาดี มีไมตรีจิตที่ดี ต้องการ ช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีความกรุณา คือความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่น ให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง มี มุทิตา คือความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงาม ประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วยพร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน และมีอุเบกขา คือความมีใจเป็นกลาง มองตามความเป็นจริงไม่เอนเอียง หรือมีอคติ เป็นต้น

๑.๒ บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหวัตถุ ๔ อย่าง คือ ทาน คือ การให้ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุน หรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา แก่เพื่อนร่วมสังคม ปิยวาจา คือ เจรจาอ่อนหวาน พูด

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), “การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat211149.blogspot.com> [๒๑ เมษายน ๒๕๖๓].

คำที่สุภาพ อ่อนโยนและเป็นคำที่มีประโยชน์ที่ผู้ฟังได้ฟังแล้วชื่นใจ สบายใจเห็นประโยชน์ในคำพูดนั้น พูดให้กำลังใจ เป็นต้น อัตถจริยา คือ การบำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่ การไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่เพื่อนมนุษย์ และไม่นิ่งดูตายเมื่อผู้อื่นขอความช่วยเหลือ การสนับสนุนในสิ่งที่เห็นว่าถูกต้องดีงาม เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ในสังคม และ สมานัตตตา คือ การปฏิบัติตนสม่ำเสมอ ไม่ถือตัว ไม่หยิ่งจองหองในเมื่อได้ดีมีฐานะซึ่งได้แก่ การให้ความนับถือเพื่อนมนุษย์ ผู้มีฐานะศักดิ์ศรีเท่าเทียมกับตน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามบุคคลที่ด้อยกว่าตน เป็นต้น

๒. คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชนคนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือหลักความประพฤติ ดังนี้

๒.๑ พึ่งตนเองได้ คือทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนเอง พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด่วนการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งตนเอง เรียกว่า นาถกรณธรรม ๑๑ ประการคือ มีศีล คือประพฤติดีมีวินัย มีพหุสัจจะ คือมีการศึกษาเล่าเรียนมาก มีกัลยาณมิตรตตา คือรู้จักคบคนดี มีโสวจิตตสา คือเป็นคนพูดง่าย ไม่กระด้างดื้อรั้น มีกิงกรณียะสุทักขตา คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือกิจการของหมู่คณะ มีธรรมกามตา คือ เป็นผู้ใฝ่ศึกษาหลักธรรม สิ่งดีงามทั้งหลาย มีวิริยารัมภะ คือมีความขยันหมั่นเพียร ไม่เกียจคร้าน มีสันตุฎฐี คือ มีความรู้จักพอ ไม่โลภมาก มีสติ คือมีสติมั่นคง มีความรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลา และมีปัญญา คือเป็นผู้เข้าใจถึงเหตุผล รู้ดีรู้ชั่ว เป็นต้น

๒.๒ อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึ่งปฏิบัติหลักการอยู่ร่วมกัน ที่เรียกว่า สาราณียธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) มี ๖ ประการคือ มีเมตตาทายกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งกายกรรม ประกอบด้วย เมตตา นั่นคือ การอยู่ด้วยกันด้วยการกระทำดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายกัน แต่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือกัน เพื่อความผาสุกร่วมกัน เป็นต้น มีเมตตาวจกรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งวจกรรม ประกอบด้วยเมตตา คือใช้หลักการพูด โดยการเจรจาให้เข้าใจกันไม่กล่าวร้ายเสียดสีกัน เป็นต้น มีเมตตามโนธรรม ได้แก่ การเข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตา คือการไม่คิดทำร้ายซึ่งกันและกัน มีความซื่อสัตย์เคารพในความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีจิตเมตตาต่อกัน เป็นต้น แบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้มาด้วยความชอบธรรมแก่เพื่อร่วมสังคมได้แก่ การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งในด้านอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภคเครื่องมือการเกษตร ตลอดจนวิทยาการความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เพื่อนร่วมสังคม รวมตลอดถึงการรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ไม่ทำลายระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลกระทบมวลมนุษย์ เป็นต้น รักษาความประพฤติ(ศีล) เสมอกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันอย่างให้เกียรติซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกัน และ มีความเห็นร่วมกัน ไม่วิวาทเพราะมีความเห็นผิดกัน ได้แก่ การอยู่ร่วมกันจะต้องยอมรับในกฎกติกาทางสังคมที่กำหนดไว้ ไม่กระทำตนเสมือนว่าเป็นการฝ่าฝืนมติ

ของสังคม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบกันหรือข่มเหงกีดกันผู้อื่น มีแต่จะสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วย

๓. คนมีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี

สมาชิกของรัฐผู้มีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย พึงรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

๓.๑ รู้หลักอภิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อภิปไตย ๓ ประการคือ อุตตราบิไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตนเป็นใหญ่ ฝ่ายที่เป็นกุศลในด้านนี้คือ การเว้นจากการทำความชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพตนเองโลกาภิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาสรรเสริญ เป็นต้น ฝ่ายที่เป็นกุศลได้แก่ เว้นจากการทำชั่ว มุ่งทำความดีด้วยการเคารพเสียงของชนหมู่มาก และ ธรรมาภิไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยการคำนึงถึงสิ่งที่ได้ศึกษา ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การรู้จักพิจารณาอย่างถ่องแท้ ตามกำลังสติปัญญา และมุ่งคิดพิจารณาด้วยความบริสุทธิ์ใจ เป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม ตามหลักโดยทั่วไปได้แก่ การรู้จักเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา และข้อบังคับทางสังคมหรือองค์กรนั้น ๆ ดังนั้นหากเราต้องการถือเอาความถูกต้องเป็นใหญ่ จะต้องยึดหลักของธรรมาภิไตย โดยมีได้ถือตนหรือถือโลกเป็นใหญ่

๓.๒ มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการมีส่วนร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปรีหานิยธรรม คือ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่ทำตามอำเภอใจตนเอง ให้เกียรติผู้รู้ผู้มีประสบการณ์ให้เกียรติและคุ้มครองสตรี เคารพสักการะโบราณสถาน และดูแลรักษาผู้ทรงศีล^{๗๗} และหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่า มีประโยชน์ ตามบริบทที่ว่าสังคมไทยเป็นสังคมเมืองพุทธ ซึ่งมีทั้งหลักธรรมที่ใช้สำหรับประพฤติดุปฏิบัติของแต่ละบุคคลหลักธรรมในการปกครอง หลักธรรมสำหรับการบริหาร และหลักธรรมที่ใช้สำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลักอปรีหานิยธรรมซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อมนำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะ องค์กร หน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงการปกครองระดับประเทศ ผู้วิจัยเห็นว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนต่อการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษ

^{๗๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), “การปลุกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://chaiwat211149.blogspot.com> [๒๑ เมษายน ๒๕๖๓].

กรุงเทพมหานคร ตามระบอบประชาธิปไตย ที่ทุกคนในองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วม โดยนาหลักการเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม มาร่วมบูรณาการในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นำชุมชน เพื่อบริหารชุมชนต่อกรุงเทพมหานคร ในด้านการมีส่วนร่วมในการ

๑) ตัดสินใจ

๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ

๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเกี่ยวกับ ด้านการศึกษา ด้านปัญหาเสพติด ด้านสุขภาพและสวัสดิการชุมชน และ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อปท. นี้นี้เป็นหลักการสำหรับการมีส่วนร่วมในการปกครอง ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม ร่วมรับผิดชอบต่อการกระทำในชุมชนที่อยู่ร่วมกัน

๒.๖.๔ หลักคำสอนเรื่องอปท. นี้นี้ในพระพุทธศาสนา

ในหัวข้อนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ของหลักอปท. นี้นี้ ได้แก่ ความหมาย ความ เป็น และสาระสำคัญของหลักอปท. นี้นี้ มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ความหมายของอปท. นี้นี้

การที่มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมและดำรงชีวิตเพื่อความอยู่รอดนั้น ย่อมมีความรักความสามัคคีต่อกันและจะต้องมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งในบางครั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นหรือเป็นระเบียบแบบแผน เนื่องจากความแตกต่างในด้านสภาพแวดล้อมการศึกษา และพื้นฐานทางความคิด^{๙๘} ดังนั้น จึงต้องมีระเบียบวินัยอันดีงามเพื่อเชื่อมโยงความสามัคคีพร้อมเพรียงของมวลมนุษย์^{๙๙} เช่นเดียวกับความหมายของอปท. นี้นี้ ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา และนักปราชญ์ได้นิยามไว้ ดังนี้

อรรถกถาที่ขนิภาย มหาวรรค ได้ระบุความหมายของหลักอปท. นี้นี้ว่าธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความเจริญโดยส่วนเดียว ไม่มีความเสื่อม มี ๒ ประเภท คือ ราชอปท. นี้นี้ และภิกขุอปท. นี้นี้^{๑๐๐}

^{๙๘} ดวงเด่น นุธรรมย์, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๙๙} พระมหาอดุลย์ คนแรง, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถที่ปนี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

^{๑๐๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑๓๔-๑๓๖/๑๑๖-๑๒๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับอปริหานิยธรรม ว่าเป็นธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ชื่อว่า อปริหานิยธรรม^{๑๐๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของอปริหานิยธรรม ว่า “เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง”^{๑๐๒} คือการถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีเสื่อมเลย^{๑๐๓}

พระทวีป กุลยาณธมโม (เล็กบัณฑิตย์) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับหลักปริหานิยธรรมว่า “เป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ซึ่งธรรมทั้ง ๗ ประการนี้เป็นเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายบ้านเมืองและสงฆ์”^{๑๐๔}

จากความหมายข้างต้น สรุปหลักปริหานิยธรรมได้ว่า เป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ไม่มีความเสื่อม หลักอปริหานิยธรรมอีกข้อหนึ่งที่ครอบคลุมการปฏิบัติสามัคคีธรรมทั้งทางกาย วาจาและทางจิตใจได้อย่างดีที่สุดประการหนึ่ง ดังนั้น แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่น รวมทั้งส่วนรวมอันมีชาติบ้านเมืองเป็นที่หลัก ลักษณะของความสามัคคีต้องสอดประสานกันระหว่างการกระทำทางกายและจิตใจ กล่าวคือ การกระทำทางกายต้องถูกต้อง ดีงาม การกล่าววาจาทางปากต้องอ่อนหวาน ถูกต้อง ไพเราะ และการนึกคิดทางปัญญา ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องดีงาม เป็นสัมมาทิฐิเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่นและสังคมส่วนรวมได้

---

^{๑๐๑} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๓๑.

^{๑๐๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๑๑.

^{๑๐๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๗, ๔๔๗-๔๘๕.

^{๑๐๔} พระทวีป กุลยาณธมโม (เล็กบัณฑิตย์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒-๙๓.

๒. หลักอภิธานิธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาความหมายของอภิธานิธรรมแล้ว ประเด็นนี้เป็นการศึกษาถึงที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา อภิธานิธรรม ๗ หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความไม่เสื่อม ๗ ประการ ผู้ปฏิบัติธรรมนี้จะเข้าไปเพื่อความเจริญทั้งฝ่ายรัฐและฝ่ายสงฆ์มีรายละเอียด ดังนี้

ก) หลักอภิธานิธรรมสำหรับฝ่ายสงฆ์

จากการที่พระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นบรรพชิตมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และได้จาริกกระจ่ายกันไปอยู่ตามสถานที่ต่างๆ ทิวทัศน์ภูมิประเทศ มีทั้งแบบที่ปลีกวิเวกอยู่เพียงลำพังผู้เดียวและแบบที่อยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นคณะ เพราะฉะนั้น เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของหมู่คณะ พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระสงฆ์สาวกซึ่งอยู่กันเป็นหมู่เป็นคณะนั้นต่างก็มีหน้าที่ร่วมกันรับผิดชอบ โดยการพิจารณาตามคุณสมบัติและความสามารถของแต่ละบุคคลว่ามีความเหมาะสมกับหน้าที่อะไร เช่นอุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระในการปกครองดูแลคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี เนื่องจากหน้าที่และคุณสมบัติของผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ นั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของคณะสงฆ์ เพราะฉะนั้น ในการปกครองของคณะสงฆ์จึงต้องมีการกระจายหน้าที่ไปยังพระสงฆ์สาวกต่างๆ เพื่อให้ร่วมกันรับผิดชอบปกครองดูแลกันได้อย่างทั่วถึง

สำหรับสังคมสงฆ์ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้กำเนิดมานี้ เป็นสังคมที่รวมผู้คนซึ่งมาจากภูมิหลังที่แตกต่างกันทั้งทางด้านฐานะชาติตระกูล ชนชั้นวรรณะ ความเชื่อและการศึกษา และสิ่งซึ่งช่วยให้สังคมสงฆ์ดำรงอยู่ได้นั้น นอกจากจะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายใต้กรอบแห่งพระธรรมวินัยแล้วก็คือความสามัคคีของสมาชิกในสังคมสงฆ์ และหลักการปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดความสามัคคีนี้ก็คืออภิธานิธรรม ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายไว้เช่นเดียวกับหลักการปกครองของแคว้นวัชชี เมื่อครั้งพระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า ความว่า ๑. ภิกษุทั้งหลายหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์เพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๒. ภิกษุทั้งหลายเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก จักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์พึงทำเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๓. ภิกษุทั้งหลายจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติแล้ว จักประพฤติมั่นในสิกขาบทตามที่บัญญัติไว้แล้วเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๔. ภิกษุทั้งหลายยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านผู้เป็นเถระ เป็นรัตตัญญู บวชมานานเป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก และจักสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้น ว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟังเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น ๕.

ภิกษุทั้งหลายไม่ตกอยู่ในอำนาจตัณหาที่เกิดขึ้นแล้ว อันเป็นเหตุให้เกิดในภพ ต่อไปเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๖. ภิกษุทั้งหลายจักพอใจอยู่ในเสนาสนะป่าเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...๗. ภิกษุทั้งหลายจักเข้าไปตั้งความระลึกถึงเฉพาะตนได้ว่า โฉนหนอ เพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีศีลเป็นที่รัก ที่ยังไม่มาของงมา และ ที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุขเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น...อปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏในอปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้เพียงใด ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น”^{๑๐๕}

จากข้อความเบื้องต้น เห็นได้ว่าผลที่เกิดขึ้นจากความสามัคคีของคณะสงฆ์ก็คือความสุขดังพุทธดำรัสของพระพุทธเจ้าซึ่งตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายไว้ว่า “ความสามัคคีของหมู่ เป็นเหตุนำสุขมาให้”^{๑๐๖} ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงสรรเสริญสามัคคีธรรมว่าเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข และเพื่อประโยชน์แก่คนหมู่มากเพราะฉะนั้น ในการปกครองของคณะสงฆ์ หากพระสงฆ์สามัคคีกัน ความขัดแย้งแตกแยกกันก็จะไม่เกิดขึ้น และความสามัคคียังทำให้คนที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์ ก็เลื่อมใส ส่วนคนที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป^{๑๐๗} และได้ตรัสเป็นคาถาประพันธ์ไว้ว่า “ความสามัคคีแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดสุขและบุคคลผู้อนุเคราะห์สงฆ์ผู้สามัคคีกันแล้ว ผู้ยินดีในความสามัคคีกัน ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป เพราะสมานสงฆ์ให้สามัคคีกัน”^{๑๐๘}

อย่างไรก็ตาม ภิกษุอปริหานิยธรรม เป็นหลักธรรมคำสอนซึ่งเป็นหลักการด้านประพฤติปฏิบัติของภิกษุสงฆ์นั้น พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้มากมายเช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงนำหลักการด้านคุณธรรมและจริยธรรมของภิกษุสงฆ์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นธรรมเพื่อความดีงามในฐานะเป็นภิกษุ การเป็นภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ในแง่ของปัจเจกบุคคล พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนให้ภิกษุสงฆ์รักษาและดำรงตนให้เหมาะสมกับความเป็นสมณะหรือนักบวชด้วยหลักการด้านคุณธรรมและจริยธรรม

^{๑๐๕} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๖/๘๒-๘๓.

^{๑๐๖} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๙๔/๙๓.

^{๑๐๗} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙/๓๖๒-๓๖๓.

^{๑๐๘} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๙/๓๖๓.

ข) หลักอภิธานิยธรรมสำหรับฝ่ายรัฐ

ในมหาปริณีพพาสูตร กล่าวถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล เมื่อรัฐวัชชีถือว่าเป็นรัฐที่มีอำนาจมาก รัฐอื่นๆ ยากที่จะเอาชนะได้จะทราบได้จากคราวที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่กุเชาคิณฑในเขตปกครองของกรุงราชคฤห์ ในสมัยนั้นพระเจ้าอชาตศัตรูผู้เป็นเจ้าของปกครองแคว้นมคธ มีพระราชประสงค์จะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี จึงทรงรับสั่งว่า “เราจะโค่นล้มพวกวัชชีผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้ ให้พินาศย่อยยับ”^{๑๐๙} พระองค์รับสั่งให้วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์เข้าเฝ้าแล้ว รับสั่งให้ไปทูลถามถึงความประสงค์ที่พระองค์จะเสด็จไปปราบพวกวัชชีว่า จะสำเร็จไหมกับพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระองค์ทรงเชื่อว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่ตรัสคำเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า^{๑๑๐} จากนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกพระอานนท์มาตรัสถามเรื่อง อภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อ คือ ๑) เจ้าวัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒) เจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเล็กประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ ๓) เจ้าวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ๔) เจ้าวัชชีเคารพนับถือผู้ใหญ่ในแคว้นวัชชี ๕) เจ้าวัชชีไม่ฉุดคร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุลกุมารี ๖) เจ้าวัชชีสักการเคารพนับถือบูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชี และ ๗) เจ้าวัชชีจัดการรักษาคุ้มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยความชอบธรรมตราบไต่ที่พวกวัชชีรักษาราชอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ ข้อนี้ เจ้าวัชชีพึงได้แต่เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย^{๑๑๑}

ดังนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูจึงไม่ควรทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชี นอกจากจะใช้วิธีปรองดองทางการทูต หรือไม่ก็ทำให้แตกสามัคคีกัน^{๑๑๒} การปกครองแบบสาธารณรัฐนี้ มีจุดสำคัญอยู่ที่ความพร้อมเพรียงกันและความสามัคคีกันของคณะผู้บริหารนั่นเอง โดยคณะผู้บริหารจะต้องประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับรัฐอย่างสม่ำเสมอ โดยฟังมติเสียงข้างมากเป็นสำคัญแล้วจะมีการเสนอนโยบายต่างๆ ของรัฐออกไป เหมือนกับในคราวที่พระอานนท์ไปแจ้งข่าวการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่เจ้ามัลละซึ่งกำลังทำการประชุมกันด้วยพระกรณีกิจบางอย่างในสันฐาคาร และกษัตริย์มัลละทั้งหลายก็ได้ประชุมปรึกษาหารือกันเกี่ยวกับการจัดการกับพระสรีระศพของพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า การปกครองแบบสาธารณรัฐนี้มีส่วนคล้ายคลึงกับการปกครองแบบประชาธิปไตย เพราะมีการบริหารงานโดยการปรึกษาหารือกับสภา

^{๑๐๙} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๑/๗๗.

^{๑๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๕/๘๑.

^{๑๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๔-๑๓๕/๗๘.

^{๑๑๒} ที.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๕/๘๑.

ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกแห่งราชวงศ์ต่างๆ ซึ่งรวมเข้ากันเป็นคณะผู้ปกครอง อาจกล่าวได้ว่าเป็นระบบประชาธิปไตยแบบโบราณก็ได้

กล่าวได้ว่า อปริหานิยธรรม เป็นแนวทางการหลักปฏิบัติ ซึ่งได้แก่ความไม่เสื่อม หรือ ความเจริญก้าวหน้านั่นเองที่เป็นลักษณะของอปริหานิยธรรมความเจริญก้าวหน้าหรือความไม่เสื่อมถอย” ที่มีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานนี้สามารถอธิบายได้ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาว่าการดำเนินงานที่จะมีความเจริญและก้าวหน้าไม่เสื่อมถอยนั้น จะต้องประกอบไปด้วยคุณลักษณะของผู้ปกครองที่ดี เพราะผู้ปกครองนั้นไม่ว่าจะเป็นการปกครองในรูปแบบใด ๆ ก็ตาม หากผู้ปกครองไม่มีธรรมในการปกครอง การปกครองนั้นก็เป็นการปกครองที่ไม่ดี เป็นการปกครองที่นาประเทศชาติหรือองค์กรต่าง ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปสู่ความเสื่อมถอยได้ในที่สุด ฉะนั้น สารสำคัญของความเจริญความไม่เสื่อมถอยในสังคม ประกอบด้วยหลักสำคัญ ๒ อย่าง คือ ๑) ผู้นำเป็นผู้มีธรรมในการดำเนินงานจะต้องมีหลักธรรม หรือข้อปฏิบัติในการเป็นผู้นำ ๒) ผู้ตามหรือประชาชนเป็นผู้มีธรรมในการอยู่ร่วมกัน ในการประพฤติและปฏิบัติตนในสังคมและชุมชน

ผู้วิจัยมีความคิดเห็นเกี่ยวกับหลักกติกของอปริหานิยธรรม ๗ ว่า เป็นหลักธรรมอันที่จะนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคม และเป็นหลักธรรมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิตและเอื้อประโยชน์ต่อบุคคลรอบข้างด้วยหลักธรรมนี้ จะสามารถนำไปสู่วิถีทางแห่งการแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ถ้าหากทุกคนมีส่วนร่วมกัน ก่อนที่ปัญหาจะสะสมปัญหาจนกระทั่งเป็นปัญหาระดับชาติต่อไป

สรุปได้ว่า อปริหานิยธรรม เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม และเกิดความเจริญก้าวหน้า สำหรับลักษณะของอปริหานิยธรรมที่ทำให้มีความเจริญโดยที่ไม่มีทางเสื่อมนั้น จะต้อง

ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ ๓ ประการ ได้แก่ ผู้นำเป็นผู้มีธรรมผู้ตามหรือประชาชนเป็นผู้มีธรรมและมีหลักวิธีการบริหารการปกครองที่ดี และการดำเนินงานตามหลักธรรมดังกล่าวนี้ เป็นหลักธรรมที่ประชาชนหรือสมาชิกในสังคม หรือองค์กร หน่วยงานต่าง ๆ ควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ และเป็นหลักธรรมที่สอนให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคมโดยรวมทำให้สามารถรู้วิธีการหรือหลักการที่จะดำเนินงานให้บรรลุถึงจุดประสงค์เพราะการเป็นบุคคลที่ดีในสังคมย่อมต้องอาศัย ความประพฤติ ทางกาย วาจา ใจ อยู่ในความเหมาะสมมีความมุ่งมั่น มีจุดหมาย รู้จักผลประโยชน์ขององค์กร ชุมชน และกลุ่มในสังคมที่ตนดูแลอยู่ ทำให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จักตนเองและประเมินตนตามความเหมาะสมกับหน้าที่เกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพที่รู้จักประมาณในการบริหารต่าง ๆ ทั้งของตน ผู้ร่วมงาน และองค์กรเกิดผลสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพรู้จักเวลาจังหวะความเหมาะสมในการดำเนินงานก่อให้เกิดความสำเร็จได้อย่างมี

ประสิทธิภาพรู้จักชุมชนและการจัดระบบของสังคมให้ดีทำให้สามารถเข้าใจและรู้จักบุคคลในชุมชนของตนเอง ตลอดทั้งบุคคลทั่วไปที่ผู้นำเข้าไปเกี่ยวข้อง มาใช้ในชุมชนทำให้เกิดคุณค่าและประโยชน์อย่างยิ่ง ต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ ตลอดจนการดำรงชีวิตของตนสามารถอยู่ในครอบครัว องค์กร สังคม และประเทศชาติอย่างมีความสุขจากคุณค่า และคุณประโยชน์ของอภิธานิยธรรมสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์เพราะสามารถทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนในชุมชนกับการดำเนินงานของการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการจัดการพื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ได้ สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ลดภาระหน่วยงานของจังหวัดเพชรบูรณ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ฝ่ายสิ่งแวดล้อม ฝ่ายพัฒนาชุมชน สามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้จริง เพราะแต่ละชุมชนมีสภาพพื้นที่วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน และมีลักษณะพิเศษที่เป็นจุดเด่นของแต่ละชุมชนแตกต่างกันหลักอภิธานิยธรรมจึงสอดคล้องกับการนำมาใช้ประยุกต์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ให้ชุมชนเกิดประโยชน์สุขและความเจริญแก่คนในสังคมได้

๒.๖.๕ หลักพุทธธรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์ด้านการมีจิตสำนึกสาธารณะ

ปฏิบัติแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน เพราะสภาพสังคมในปัจจุบันเต็มไปด้วยปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ จิตสาธารณะจึงเป็นเหมือนยารักษาโรคที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ “จิตสาธารณะ” ในมิติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาทำให้เห็นว่าคำนี้ได้สะท้อนถึงภาพที่ชัดเจนของ “ความเป็นพุทธศาสนา” เพราะเป็นหน้าที่หลักของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ เป็นภารกิจที่ต้องช่วยเหลือสังคม เพื่อมนุษย ดั่งพุทธดำรัสที่ตรัสไว้ว่าภิกษุทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุข แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และประโยชน์สุขแก่ทวยเทพ และมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลีในตาน้อย มีอยู่ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม^{๑๑๓}

พุทธดำรัสข้างต้นนี้เป็นปฐมโอวาทที่ได้ตรัสกับพระอรหันต์ชุดแรก ๖๑ องค์ ที่ทรงส่งออกไปบิณฑุประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลักจากพระอรหันต์เหล่านั้นพัฒนาตน ถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ถือว่าเป็นพระดำรัสอย่างเป็นทางการในการรับสั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าว

^{๑๑๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๙.

ออกไปบำเพ็ญประโยชน์บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ และสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริงเมื่อพระองค์ได้ส่งพระสาวกไปทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมแล้ว พระองค์ก็ทรงเริ่มโปรดสัตว์โลกด้วยธรรมคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลก ภารกิจบนฐานแนวคิดจิตสาธารณะ นี้ถือได้ว่าเป็นพันธสัญญาของพระองค์ก็ว่าได้

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาเสถียร ถาวรธมโม (เกศชาติ) ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า สาเหตุของปัญหาได้แก่ เขตโบราณสถานให้ชัดเจน ออกกฎหมายไม่ให้ประชาชนบุกรุกพื้นที่โบราณสถาน ด้านร่วมหาวิธีการแก้ไขปัญหา ปัญหาดังกล่าวได้แก่ เจ้าหน้าที่มีส่วนในการทำลายโบราณสถาน เพราะเห็นแก่เงินที่ได้รับในการที่ได้รับในการออกเอกสารสิทธิ์ทับซ้อนโบราณสถาน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ กำหนดบทลงโทษเจ้าหน้าที่ที่ทุจริตอย่างรุนแรง ด้านร่วมปฏิบัติงาน ปัญหาได้แก่ ขาดความรู้ความเข้าใจในการบูรณะ ขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรจัดหาผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในการบูรณะและหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแล ควรมีการประสานงานกับวัดอย่างสม่ำเสมอ ด้านร่วมติดตามประเมินผลและบำรุงรักษา ปัญหา ได้แก่ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่จำเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควรจะเป็น ขาดความรู้ความเข้าใจทางหลักวิชาการ และนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาข้อเสนอแนะ ได้แก่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณให้ทั่วถึง หน่วยงานราชการควรมีนโยบายที่ชัดเจนในการบำรุงรักษาตามสภาพปัจจุบันที่เกิดขึ้น^{๑๑๔}

วสันต์ เทพสุริยานนท์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง หนองราชวัตร: ชุมชนร่วมรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี วสันต์ เทพสุริยานนท์ เขียนขึ้นในนามเครือข่ายมรดกศิลปวัฒนธรรมหนองราชวัตร สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม ได้แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะอนุรักษ์โบราณคดีหนองราชวัตร และมีหน่วยงานจากภาครัฐ ไม่ว่าจะเป็นด้านการปกครองท้องถิ่น ด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรมและพระสงฆ์ให้ความร่วมมือ จนนำไปสู่การทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนในการจัดซื้อที่ดิน การทำพิธีกรรมของชุมชน และเกิดการทำค่ายโบราณคดีอาสาและอบรมยุวมัคคุเทศก์ท้องถิ่นขึ้น ทำให้แหล่งโบราณคดี

^{๑๑๔} พระมหาเสถียร ถาวรธมโม (เกศชาติ), “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

หนองราชวัตรได้รับความสนใจจากทุกภาคส่วนเข้ามาศึกษาดูงาน และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีที่สำคัญแห่งใหม่ของจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งในงานวิจัยครั้งนี้สามารถนำแนวทางจากการจัดการแหล่งโบราณคดีหนองราชวัตรมาใช้ในการพัฒนาแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในกลุ่มแม่น้ำเลย จังหวัดเลย ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว และดำเนินการออบรบยุวมัคคุเทศน์ท้องถิ่นได้ในอนาคตอีกด้วย^{๑๑๕}

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม” วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้เพื่อ (๑) เพื่อศึกษารูปแบบ กิจกรรม อัตลักษณ์ และกระบวนการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๒) เพื่อศึกษาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวและกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และการสื่อสารคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม (๓) เพื่อศึกษาเส้นทางและประเมินทรัพยากรการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (๔) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพปัญหาและผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือวิธีการดำเนินการวิจัยประกอบด้วยวิธีวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาจากหนังสือ ประวัติวัด เอกสารแผ่นพับ จิตกรรมฝาผนัง การวิจัยเชิงสำรวจโดยใช้แบบสอบถามสำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นชาวไทยและชาวต่างชาติจำนวน ๓๑๑ ชุด แบบสอบถามและสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าอาวาส พระเถระและผู้เกี่ยวข้องภายในวัดจำนวน ๓๑ ชุด/รูป ประชุมเสวนาวิชาการมีผู้เข้าร่วมกว่า ๑๑๑ คน การประชุมกลุ่มย่อยพระสงฆ์และชุมชนจำนวนกว่า ๒๑ รูป/คน ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

จากวัดกลุ่มตัวอย่าง ๓๑ วัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา พบว่าเส้นทางการท่องเที่ยวมี ๒ รูปแบบ ๓ เส้นทาง ดังนี้ รูปแบบที่ ๑) เส้นทางบุญซึ่งประกอบด้วย ๒ เส้นทาง คือ เส้นทางตำนานองค์พระธาตุและเส้นทางอภิวาทพระพุทธรูปคู่บ้านพระอริยสงฆ์คู่มือเมือง รูปแบบที่ ๒) เส้นทางธรรม คือ เส้นทางรุ่งเรืองในพุทธธรรม แต่ละเส้นทางมีอัตลักษณ์และกระบวนการท่องเที่ยว ดังนี้ ๑) เส้นทางตำนานองค์พระธาตุ มีพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าเป็นแหล่งดึงดูดทำให้นักท่องเที่ยวเกิดเป้าหมายในการเดินทางกราบไหว้แสวงบุญ มี

^{๑๑๕} วสันต์ เทพสุรียานนท์, หนองราชวัตร: ชุมชนร่วมรัฐในการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: สำนักศิลปากรที่ ๒ สุพรรณบุรี กรมศิลปากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), บทคัดย่อ.

ทั้งหมด ๑๑ พระธาตุ ๒) เส้นทางอภิวาทพระพุทธรูปคู่บ้านพระอริยสงฆ์คูเมือง มีพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และพระอริยสงฆ์เป็นแหล่งดึงดูด ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความเชื่อว่าไหว้พระพุทธรูปและทำบุญกับพระอริยสงฆ์ได้บุญมาก ได้ชื่อว่าเดินตามรอยพระอริยสงฆ์ และยังมีรูปแบบการปฏิบัติธรรมที่ยังสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้มีทั้งหมด ๑๑ วัด ๓) เส้นทางรุ่งเรืองในพุทธธรรม วัตถุประสงค์ของการไปคือเพื่อปฏิบัติธรรม หวังเพิ่มบุญสั่งสมความสงบ แสวงหาความจริงของชีวิต ลดความวุ่นวาย หวังการบรรลุนิพพาน ปฏิบัติตามแนวทางที่พระอริยสงฆ์ปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง

จากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม พบว่าเส้นทางท่องเที่ยว ๓ เส้นทาง สามารถเปลี่ยนแปลงรูปแบบท่องเที่ยวได้ เส้นทางบุญสามารถเปลี่ยนเป็นเส้นทางธรรมได้ ในทำนองเดียวกันเส้นทางธรรมสามารถเปลี่ยนกลับเป็นเส้นทางบุญได้ เมื่อมีปัจจัยเข้ามามีกระตุ้น เช่น เส้นทางไหว้พระธาตุและพระพุทธรูปมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ทำให้ขาดความสงบทำให้เริ่มมีการจัดการแบ่งพื้นที่ทำบุญกับพื้นที่ปฏิบัติธรรมให้เห็นส่วนเส้นทางปฏิบัติธรรมและเส้นทางไหว้พระอริยสงฆ์ซึ่งมีความเงียบสงบ เดิมเคยมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาทำบุญและปฏิบัติธรรมจำนวนมากครั้งที่พระอริยสงฆ์ยังมีชีวิตอยู่ นอกจากนี้เส้นทางทั้งสองเส้นนี้ มีการผสมผสานกันสลับไปสลับมา อันเนื่องจากกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมทางประเพณีทำให้เกิดเส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรมและจากแบบสอบถามพบว่านักท่องเที่ยวชาวไทยส่วนมากเป็นสุภาพสตรี สถานภาพโสด อายุเฉลี่ย ๒๑-๓๑ ปี การศึกษาส่วนใหญ่ปริญญาตรีเดินทางท่องเที่ยวเป็นคณะ ทราบข้อมูลจากญาติและเพื่อน ให้ความสนใจในการไหว้พระธาตุเป็นส่วนมาก นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาย สถานภาพโสดอายุเฉลี่ย ๒๑-๓๑ ปีการศึกษาระดับปริญญาตรี มาท่องเที่ยวกับครอบครัว โดยบริษัทนำเที่ยว เคยมาเมืองไทยมากกว่า ๒ ครั้ง การท่องเที่ยวที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่าพระสงฆ์มีการตื่นตัวและปรับปรุงวัดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เกิดการสร้างงาน การพัฒนาสาธารณูปโภคภายในวัด ในขณะเดียวกันภาระของพระสงฆ์ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นกระบวนการปฏิบัติธรรมและบางวัดยังไม่มีแบ่งพื้นที่ระหว่างนักท่องเที่ยวและที่พักพระสงฆ์แม้ว่าการท่องเที่ยวจะนำมาซึ่งรายได้จำนวนมากถึงกระนั้นวัดก็ได้กระจายรายได้ไปสู่ชุมชนในรูปแบบการ บำเพ็ญประโยชน์ เช่นมอบทุนการศึกษา นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนท้องถิ่นไม่แสดงอัตลักษณ์ทางท่องเที่ยวยกเว้นงานเทศกาลประจำปี^{๑๑๖}

^{๑๑๖} แม่ชีกฤษณา รักษาโหม,ดร.และคณะ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”, รายงานวิจัยฉบับ

มยุรี สุกังคณาช ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ความสำคัญของโบราณสถานที่ทำการศึกษาอยู่ในระดับที่ค่อนข้างมากและส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์แล้ว แต่คนในชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้น จึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับการอนุรักษ์โบราณสถานนั้น ควรให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกสร้างความสามารถเบื้องต้นในการดูแลรักษากายภาพของโบราณสถานและการเปิดโอกาสให้คนในชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานในระดับชุมชนของตนเอง^{๑๑๗}

มรุส ปราบไพรี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว: กรณีศึกษาชุมชนไทยทรงดำ บ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี” พบว่าชาวไทยทรงดำมีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยว โดยพบว่าศักยภาพของชุมชนคือ การรวมกลุ่มการทำงานของสมาชิกโครงการหมู่บ้านท่องเที่ยว โดยมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มีศักยภาพ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนเดียวกัน ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมชุมชนที่สามารถเกิดการสืบทอดและถ่ายทอด โดยเฉพาะระบบอุดมการณ์ของชุมชน การดำเนินรูปแบบเศรษฐกิจแบบวิถีลักษณะ และการเปิดโอกาสให้ชุมชนเกิดการมีส่วนร่วม เพื่อตัดสินใจร่วมกันอย่างสมัครใจและยุติธรรม นอกจากนี้ชุมชนยังประกอบไปด้วยศักยภาพด้านลักษณะภูมิประเทศ การคมนาคม วัฒนธรรม สิ่งปลูกสร้าง และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ที่สามารถพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้ ส่วนปัจจัยที่มีผลในการทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพประกอบด้วย ๓ ปัจจัย ได้แก่ (๑) วัฒนธรรมชุมชนที่มีความเข้มแข็งโดยได้รับการสืบทอดอย่างต่อเนื่องและมีผลต่อความเป็นชุมชนไทยทรงดำและระบบเครือญาติ (๒) การพึ่งตนเองของชุมชนโดยการจัดปัจจัยภายในชุมชนที่มีอาชีพและรายได้โดยเห็นว่าการท่องเที่ยวคืออาชีพเสริมจึงไม่เกิดการพึ่งพาการท่องเที่ยว การมีผู้อาวุโส ผู้นำอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการที่ได้รับความเคารพนับถือจากชุมชนและเป็นผู้ที่มีความรู้ จึงทำให้ชุมชนต่างมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนการท่องเที่ยวของชุมชน และ (๓) การมีส่วนร่วม

สมบุรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

^{๑๑๗} มยุรี สุกังคณาช, “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๗.

ร่วมของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตั้งแต่ระดับของการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร จนถึงการรับประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกโครงการซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนทำให้เกิดการยอมรับต่อการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว^{๑๑๘}

ปาริฉัตร อึ้งจะนิล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบตลาดเก่า กรณีศึกษาตลาดคลองสวน ๑๑๑ ปี จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๓๕-๔๔ ปี ระดับการศึกษาปริญญาตรี ส่วนใหญ่มีอาชีพพนักงานเอกชน มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง ๑๑,๑๑๑-๑๕,๑๑๑ บาท และส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาที่พักอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร ด้านพฤติกรรมและแรงจูงใจที่มีอิทธิพลต่อการเดินทางท่องเที่ยวพบว่า วัตถุประสงค์ในการเดินทางเพื่อพักผ่อน / เที่ยวชมตลาด ส่วนใหญ่เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว เดินทางมากับครอบครัว กลุ่มตัวอย่างได้รับข้อมูลจากญาติ / เพื่อน ส่วนใหญ่ไม่พักค้างคืนการใช้จ่ายเงินต่อครั้งระหว่าง ๕๑๑-๑,๑๑๑ บาท เดินทางท่องเที่ยวในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ส่วนใหญ่มาท่องเที่ยวครั้งแรกและจะเดินทางกลับมาเที่ยวอีกครั้ง กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะแนะนำให้บุคคลอื่นเดินทางมาท่องเที่ยวและต้องการให้ปรับปรุงแก้ไขในเรื่องของข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด แรงจูงใจทางกายภาพที่มีอิทธิพลต่อการเดินทางท่องเที่ยว พบว่า เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบตลาดเก่าโบราณย้อนยุค แรงจูงใจทางวัฒนธรรม พบว่า เพื่อศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมและการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชน แรงจูงใจระหว่างบุคคล พบว่า เพื่อเดินทางจากสภาพความเป็นอยู่เดิม และแรงจูงใจทางด้านสถานภาพหรือชื่อเสียง พบว่า เป็นการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาด้านความพึงพอใจต่อส่วนประสมทางการตลาดของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ความพึงพอใจด้านผลิตภัณฑ์ ระดับปานกลางความพึงพอใจด้านราคา ระดับปานกลาง, ความพึงพอใจด้านสถานที่ระดับปานกลาง, ความพึงพอใจด้านการส่งเสริมการขาย ระดับปานกลาง, ความพึงพอใจด้านบุคคลระดับมากความพึงพอใจด้านกระบวนการ ระดับปานกลาง, และความพึงพอใจด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ระดับมาก^{๑๑๙}

ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร” จากการศึกษาพบว่าวัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูก

^{๑๑๘} มรรุส ปราปไพรี, “ศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว : กรณีชุมชนไทยทรงดำบ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), บทคัดย่อ.

^{๑๑๙} ปาริฉัตร อึ้งจะนิล, “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบตลาดเก่า กรณีศึกษาตลาดคลองสวน ๑๑๑ ปีจังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

ทำลายสภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการเป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวังเป็นส่วนทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของศิลปโบราณสถาน ซึ่งขาดการบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง โดยมีสถาบันอื่นมารับหน้าที่แทน เช่น โรงเรียน สภาสังคมสงเคราะห์และบทบาทที่เพิ่มขึ้นในปัจจุบันคือการใช้วัดเป็นสถานที่จอดรถและการให้บริการทางด้านการฌาปนกิจ จึงกล่าวได้ว่าวัดมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดความฟรุ้งฟร้ง สับสนภายในบริเวณวัด นอกจากนี้ความประหลาดอันไม่เหมาะสมของสงฆ์มีส่วนทำลายภาพพจน์ที่ดีของวัดที่มีต่อประชาชน การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาปัญหาของวัดและชุมชน และได้ให้ข้อเสนอแนะในการแก้ปัญหาดังกล่าว โดยจัดระดับปัญหาเป็น ๒ ระดับคือปัญหาในระดับวัดและปัญหาในระดับชุมชน เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพโบราณสถานสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมไปถึงการพัฒนาชุมชน เพื่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น^{๑๒๐}

วศิน ปัญญาจรตระกูล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)” การวิจัยนี้มุ่งทำการศึกษการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรม คือ จังหวัดกำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก และเพชรบูรณ์ โดยได้ผลสรุปตามวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ ๑. ศึกษาสำรวจข้อมูลอุปสงค์และอุปทานการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม พบว่า ด้าน อุปทานการท่องเที่ยวมีแหล่งท่องเที่ยวทั้งสิ้น ๑๕๔ แห่ง โดยอาจแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มประวัติศาสตร์ ๑๑๖ แห่ง และกลุ่มประเพณีวัฒนธรรมและกิจกรรมที่สำคัญ ๔๘ แห่ง ด้านอุปสงค์การท่องเที่ยวมีผู้ เยี่ยมเยือนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีโอกาขยายตัว เนื่องจากการกลับมาเยือนครั้งที่ ๒ และ ๓ โดยมีความสนใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่ประสบปัญหาไม่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ๆ

^{๑๒๐} ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์, “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการวางแผนเมือง, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๗.

ดังนั้นการจัดการท่องเที่ยวแบบใหม่ ที่สร้างตลาดท่องเที่ยวในเชิงรุกในรูปแบบ “แหล่งท่องเที่ยว เชื่อมโยง” ภายใต้จุดขายร่วมกัน ที่มีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ภายใต้แนวคิด “แดนตำนาน แหล่งวีรกรรมและคนกล้า” ๒. โดยกำหนดมาตรฐานในการคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมและจัดลำดับความสำคัญเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว ผลการประเมินแหล่งท่องเที่ยว สามารถจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวได้เป็น ๓ กลุ่ม โดยแบ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มพื้นที่หลัก จำนวน ๒๒ แห่ง พื้นที่รองจำนวน ๔๑ แห่ง และพื้นที่เสริมจำนวน ๙๒ แห่ง ๓. การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโดยพิจารณาจากการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพื้นที่ต่างๆ และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว เพื่อนำมาสู่การจัดเส้นทางกรนำเที่ยวจำนวน ๕๑ เส้นทาง เป็นกลุ่มตำนาน ๑๑ เส้นทางประวัติศาสตร์ ๒๑ เส้นทาง กลุ่มวัฒนธรรม ๑๙ เส้นทาง ๔. ศึกษาเชิงปฏิบัติการแนวทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของประชาคมรอบอุทยานประวัติศาสตร์ ณ บ้านนาต้นจั่น อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย ผลจากการศึกษาพบว่าชุมชนมีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรและด้านประชาคมในชุมชนโดยเน้นการพัฒนาเพื่อ “การค้นหาทีมงาน” เพื่อทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบายเรียนรู้และการประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านตลอดจนพัฒนาและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทีมงานกับปัจจัยที่เกี่ยวข้องของด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยมีเป้าหมายที่สำคัญคือการพัฒนาบ้านนาต้นจั่นเป็น หมู่บ้านอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตัวอย่าง “Village Based Tourism” โดยมี ๕ กลยุทธ์ และ ๑๙ โครงการ โคนโครงการวิจัยได้ดำเนินการตามโครงการต่างๆ เป็นโครงการต้นแบบจำนวน ๕ โครงการ^{๑๒๑}

ชาญ เลี้ยวเส็ง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว” พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มีหมวดธรรมว่าด้วยเรื่อง บุญ ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจตียะ อปายุ อุโบสถศีลและทศบารมี วัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์ และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ให้เป็นสถานที่อันรื่นรมณ์และเป็นพระอารามที่มีความอลังการเพื่อเป็นพุทธบูชา วัดจึงกลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่าง และมรดกทางวัฒนธรรมในกาลต่อมา ดังนั้นการมาเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งด้านการพักผ่อน การแสวงหาความรู้และการแสวงบุญ วัดที่เข้า

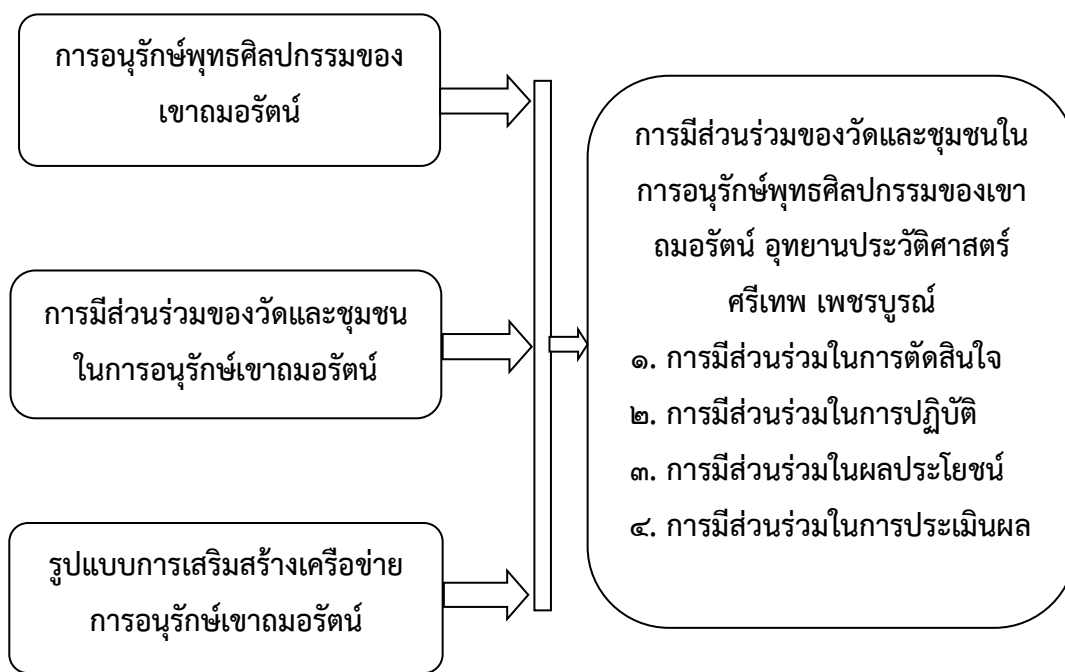
^{๑๒๑} วศิน ปัญญาวุธตระกูล, “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระเบียงวัฒนธรรม (กำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์)”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

ไปศึกษามีพุทธศิลป์ ที่มีคุณค่าโดดเด่นแตกต่างกันออกไป มีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียง กลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความ เข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกันกับนักวิชาการศิลปะและนักวิชาการศิลปะเหล่านั้นเห็นว่า วัด ต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมาปฏิบัติแก่ผู้มาเยี่ยมชมให้มากที่สุดโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเชิง เศรษฐกิจใด ๆ จากการสำรวจภาคสนามพบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุงมากที่สุดคือการจัดทำเอกสาร แนะนำวัด (ร้อยละ ๓๔) และปรับปรุงความสะอาดบริเวณวัด (ร้อยละ ๓๑) กรมศิลปากรและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การท่องเที่ยวควรให้การสนับสนุนและแนวทางในการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับ การท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่ดีลึกลับ ทั่วไป^{๑๒๒}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า เป็นการศึกษาในจังหวัดพื้นที่อื่น ๆ แต่ยังไม่พบงานในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมอมอ รัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ซึ่งมีโบราณสถานเก่าแก่ที่มีความสำคัญทาง ประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรม เพราะฉะนั้นผู้วิจัยจึงมีสนใจที่จะศึกษา เรื่อง การมีส่วนร่วมของวัด และชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมอมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ซึ่งประกอบด้วยความสำคัญทางประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณี วัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนาและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน การพัฒนาและยกระดับไปสู่มาตรฐานสากล จึง เป็นเรื่องละเอียดอ่อนที่ภาครัฐ ภาคท้องถิ่นภาคประชาสังคมต้องให้ความร่วมมือร่วมกันในการผลักดัน ยุทธศาสตร์ดังกล่าว ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยจะได้รวบรวมข้อมูลเพื่อชี้ให้เห็นถึงรูปแบบการบริหารจัดการ ข้อดี ข้อเสีย และสิ่งที่ควรแก้ไข ในเรื่องเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ พุทธศิลปกรรมของเขมอมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ตามระเบียบ วิธีดำเนินการวิจัยต่อไป

^{๑๒๒} ชาญ เลี้ยวเส็ง, “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลป์ของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ โดยดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ในภาคสนามโดยใช้วิธีทวิภาคีแบบผสมผสานดังนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพระไตรปิฎก หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นแนวคิด การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ดังนี้

๑) ศึกษา ค้นคว้า และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ทั้งหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัยและเอกสารอื่น ๆ

๒) ทำการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๓) สรุปผลการศึกษาที่ทำให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๓.๑.๒ ขั้นตอนการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลมีการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการศึกษาในภาคสนามเพื่อวิเคราะห์การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น ๓ กลุ่ม รวม ๓๘ รูป/คน ได้แก่

๑) ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชนตำบลโคกสะอาด/ตำบลศรีเทพ

จำนวน ๗ รูป/คน

๒) ผู้นำชุมชน จำนวน ๒๓ คน

๓) ผู้นำด้านวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว จำนวน ๘ คน

๓.๑.๓ ขอบเขตด้านเวลา

ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านเวลาโดยเริ่มดำเนินการวิจัยตั้งแต่ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ ถึง กันยายน พ.ศ. ๒๕๖๖ (ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖)

๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์และตัวแทนของวัด ตัวแทนของชุมชนและภาครัฐ เช่น วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งหมด ๓๗ รูป/คน ได้แก่

๑) ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชนตำบลโคกสะอาด/ตำบลศรีเทพ

จำนวน ๗ รูป/คน

๒) ผู้นำชุมชน จำนวน ๒๓ คน

๓) ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน ๗ คน

๓.๒.๑ ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชน จำนวน ๗ รูป ได้แก่

๑. พระภิกษุสามเณร เจ้าอาวาสวัดป่าศรีเทพ อำเภอศรีเทพ

จังหวัดเพชรบูรณ์

๒. พระครูถาวรพัชรโสภณ เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ

จังหวัดเพชรบูรณ์

๓. พระครูสิลพัชโรภาส เจ้าอาวาสวัดบึงศรีเทพรัตนาราม ตำบลศรีเทพ อำเภอศรี

เทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๔. พระครูผาสุกพัชรากร วัดซับหินเพลิง ต.โคกสะอาด อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์
๕. เจ้าอธิการรังสรรค์ โกสโล เจ้าคณะตำบลหนองย่างทอย เขต ๒ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๖. พระมหาพนาทร จิตธมโม วัดหนองไฮ ต.สระกรวด อ.ศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์
๗. พระอธิการเชษฐ ปิยวงโม วัดหนองสะแกสี ต.โคกสะอาด อ.ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๓.๒.๒ ผู้นำชุมชน จำนวน ๒๓ คน ได้แก่

๑. นางสุภาพรณี จิตรแก้ว นายกองค์การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๒. นายชัยรัชต์ โชคธนาเกียรติคุณ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๓. นางสาวกัญจน์ณัฐ ภารฤทธิ์ กำนันตำบลศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๔. นางนภัสสร เซ็นต์นอก ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๕. นายธนวรรณ ศรีไพร ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๒ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๖. นายประเวศ ตะกรุดจันทร์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๓ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๗. นายสากล บุญศรี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๔ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๘. นางสิริวรรณ พันธุ์ทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๕ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๙. นางแต้ว ลุณวงศ์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๖ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๐. นางสาวสุนิสา ปั้นแดง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๗ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๑. นายอ้อด โทมณิตย์ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๘ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๒. นายอำนาจ โพธิ์ทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๙ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ

จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๓. นายประสิทธิ์ กลิ่นเทศ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๐ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๔. นายสุระพล ชื่นหล่อ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๑ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๕. นายสถิตย์ ปานสีทอง ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๒ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๖. นางสาวรี ประวะเน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑๓ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๗. นายไพบูลย์ ตะกรุดโฉม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๕ ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๘. นายพิทักษ์ จันทร์ดิษฐ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๖ ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๑๙. นายจักรินทร์ นิลแพทย์ ปลัดเทศบาลตำบลโคกสะอาด ต.โคกสะอาด
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๐. นายสากล ม่วงเพชร กำนันตำบลโคกสะอาด ตำบลโคกสะอาด
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๑. นายบำรุง บุญศิริ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลโคกสะอาด
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๒. นายสมศักดิ์ นิ่มกลิ่น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๓. สิบเอกเกรียงไกร ทิมหิราษ เจ้าพนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
เทศบาลตำบลโคกสะอาด ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๓.๒.๓ ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน ๗ คน ได้แก่

๑. นายสิทธิชัย พุดดี หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒. นางสาวธัญญา เทียนดี นักโบราณคดีปฏิบัติการ อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๓. นางสาวศจีพรรณ ศรีกล้า ผู้ช่วยนักโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์

ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๔. นางยุวดี มีบุญ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

๕. นายวิศัลย์ โฆษิตานนท์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

๖. นางสาวอัจฉรา บัณฑิต สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์

๗. นายวีระ ฐปทอง การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเพชรบูรณ์

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ มีลักษณะเป็นแบบตรวจสอบรายการ ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา และสำหรับบรรพชิต

ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ มีลักษณะเป็นแบบคำถามปลายเปิด (Open Ended) แบ่งเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ แนวคิดการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

ตอนที่ ๒ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

ตอนที่ ๓ รูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือ

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ เอกสาร ทฤษฎีระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๒) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาค้นคว้ามาประมวลความรู้สรุปเป็นกรอบแนวคิดกำหนดขอบเขตการวิจัยและกำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓) สร้างสัมภาษณ์ตามกรอบแนวคิด เพื่อให้ครอบคลุมขอบเขตของการทำวิจัย

๔) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จแล้วเสนอคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัยเพื่อตรวจสอบแก้ไขปรับปรุงให้มีความตรงตามเนื้อหา

๕) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัย

๖) นำข้อเสนอแนะที่ได้ปรับปรุงแล้วจากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๕ ท่านมาพิจารณาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสม จากนั้นนำแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์แล้วไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑) กำหนดข้อมูลและตัวชี้วัด เป็นการกำหนดว่าข้อมูลที่ต้องการมีอะไรบ้าง โดยการศึกษาและวิเคราะห์จากวัตถุประสงค์หรือปัญหาของการวิจัยเพื่อสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย และจะใช้อะไรเป็นตัวชี้วัดจึงจะได้ข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง

๒) กำหนดแหล่งข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key Information) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) ร่วมกับ ตัวแทนคณะสงฆ์ ประชาชน และองค์กรที่ทำงานการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๓) นำเครื่องมือวิจัยไปใช้สัมภาษณ์ (Inter View) โดยคณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลเชิงนโยบายและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) เป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึกมุ่งเน้นการสัมภาษณ์ ๓ กลุ่ม รวม ๓๐ รูป/คน ในกลุ่มทดลองจำนวน ๓ ครั้ง (ทุก ๓ เดือน)

๔) การสัมภาษณ์กลุ่มย่อยกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ ความเป็นมา การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ที่ผู้วิจัยเลือกศึกษามาร่วมสัมภาษณ์ เพื่อให้ข้อมูลนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา รวมถึงได้ข้อมูลเชิงลึกอย่างน้อย ๘ ครั้ง ต่อ ๔ เดือน

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ข้อมูลจากการรวบรวมที่มีอยู่อย่างเป็นระบบ สะดวก และง่ายต่อการค้นหาข้อมูล ในการจัดทำแฟ้มเพื่อประโยชน์ต่อการค้นหาข้อมูล ประกอบด้วย

๑) แฟ้มข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกและการสนทนากลุ่มหรือสัมภาษณ์กลุ่มย่อย หรือสัมภาษณ์กลุ่มย่อย ประกอบด้วยข้อมูล ๒ ส่วน คือ

๑.๑) ข้อมูลที่เป็นแบบบันทึกการสัมภาษณ์และแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วย ชื่อผู้ให้ข้อมูล วันที่ ช่วงเวลา สถานที่สัมภาษณ์ สัมภาษณ์ครั้งที่ ชื่อผู้สัมภาษณ์ บทสัมภาษณ์

๑.๒) ข้อมูลที่เป็นแบบวิเคราะห์การสัมภาษณ์เจาะลึก/การสนทนากลุ่ม หรือสัมภาษณ์กลุ่มย่อย ซึ่งประกอบชื่อผู้ให้ข้อมูล ชื่อผู้สัมภาษณ์ คำหลักบรรยาย เหตุการณ์/สถานการณ์ และการตีความเบื้องต้นแล้วจึงทำการวิเคราะห์เชิงพรรณนา

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆ กับการจัดเก็บข้อมูลอยู่ตลอดเวลา และนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์จนได้ข้อสรุปเพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมุ่งศึกษาแนวคิดการมีส่วนร่วมของวัดในชุมชน ผู้นำชุมชนในเขตชุมชนศรีเทพและภาครัฐ ประกอบด้วย วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อหารูปการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และการท่องเที่ยวของจังหวัดเพชรบูรณ์และรองรับการยกระดับให้อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเป็นมรดกโลกต่อไป

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ มีผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ การอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้เห็นแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ พร้อมทั้งขั้นตอนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ แนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

ในปัจจุบันสภาพต่างๆทางสังคม ทางเศรษฐกิจ และทางสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไป ประชาชนและวัดจึงมีบทบาทในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ต่างไปจากเดิม ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จึงมีการคำนึงถึงสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลปกรรมร่วมด้วย การรักษาบริเวณที่แหล่งพุทธศิลปกรรมให้มีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นการอนุรักษ์ส่งเสริมคุณค่า และความสง่างามให้ดำรงอยู่ในสภาพที่เหมาะสมและสำคัญของแหล่งพุทธศิลปกรรมนี้^{๑๒๓}

---

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ให้เกิดการปฏิบัติตามกฎกติกาข้อห้ามเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องไปในทิศทางเดียวกัน อีกทั้งการบริหารจัดการ การประสานงานความร่วมมือกันของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องย่อมทำให้เกิดประสิทธิภาพที่สมบูรณ์มากกว่าการมีองค์กรใดองค์กรหนึ่งจัดการแต่ฝ่ายเดียว โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญของชาวพุทธที่ควรร่วมมือปลุกจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางพุทธศาสนาด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ในการปฏิบัติพัฒนาช่วยสังคม^{๑๒๔} สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ จากแรงศรัทธา เป็นสื่อกลางในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ด้วยการจัดกิจกรรมส่งเสริมให้กับวัด ชุมชน สังคม ให้เกิดตระหนักรู้ในพุทธศิลปกรรมที่ตนมีอยู่ให้เกิดการสืบสานไม่ให้เกิดความเสียหาย หรือสูญหายไป

๔.๑.๒ บทบาทหน้าที่การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

ประชาชน และพระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการดูแลรักษาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์ถาวรวัตถุที่ดี พัฒนาสิ่งแวดลอมภายในวัดภายในแหล่งเขามอรัตน์ ด้วยการการปลูกต้นไม้หรือปรับภูมิทัศน์ต่าง ๆ ให้เกิดความสะอาด เกิดความร่มรื่น หรือบูรณะให้คงสภาพดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ต้องดำเนินการตามความเหมาะสมและอำนาจที่ตนกระทำได้โดยต้องขออนุญาตจากกรมศิลปกรเป็นลำดับแรก^{๑๒๕}

บทบาทการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ที่ได้กระทำเป็นหลักคงทำได้เพียงถ่ายทอดให้แก่ประชาชนเข้าใจถึงคุณค่าของพุทธศิลปกรรมเป็นสำคัญ นอกจากนี้ คงทำได้เพียงถ่ายทอดความรู้ความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์ คุณค่าถาวรวัตถุให้แก่สื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ได้รับรู้รับทราบถึงคุณค่าเพื่อสร้างการประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ชุมชนและชาวบ้าน ให้เกิดร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ให้เกิดขึ้นมา เช่น สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดการดูแลรักษาพุทธศิลปกรรม การจัดหาอาสาสมัคร อบรมสั่งสอนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าในพุทธศิลปกรรม โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ชักชวนชาวบ้านให้ร่วมมือกัน จัดกิจกรรมดูแลรักษาท้องถิ่นปรับภูมิทัศน์ สร้างสุนทรียะให้สวยงามมั่นคงทรงคุณค่าอยู่เสมอ เช่น การดูแลถาวรวัตถุทำความสะอาด หรือส่งเสริม

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

กิจกรรมประเพณีไทยที่ดิงามเนื่องในวันนักขัตตฤกษ์ต่าง ๆ งดการจัดกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริม
อบายมุขในทางตรงและทางอ้อม^{๑๒๖}

สรุปได้ว่า บทบาทของวัดและชุมชนในการการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ที่สามารถดำเนินการตามกำลังเท่าที่กระทำได้ไม่ขัดแย้งต่อกฎหมาย
และพระธรรมวินัย ถือเป็นกรคล้ายเป็นผู้ซ่อมแซมรักษา เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไปด้วย
อาศัยพื้นฐาน ความรู้ความสามารถด้านความสามารถตามหน้าที่ตนมีอยู่ เช่น งานก่อสร้างถาวรวัตถุ
งานช่างพุทธศิลป์ ดังนั้นหากจะถามคำตอบในเรื่องของบทบาทของบทบาทของวัดและชุมชนในการ
อนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพแล้ว ก็ไม่แตกต่างจาก
รายละเอียดดังที่กล่าวมาข้างต้น เพราะได้กระทำอยู่เป็นกิจอยู่แล้วนั่นเอง

๔.๑.๓ การกิจในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของ เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เป็นการ
อนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมในอดีตจะเป็นไปในบทบาทของผู้พิทักษ์รักษา เนื่องจากพระสงฆ์แต่
ก่อนจะมีความคิดในเรื่องการอนุรักษ์อย่างมาก มักเป็นผู้รวบรวมโบราณวัตถุจากที่ต่าง ๆ มาไว้ในวัด
ของตน หรือบางครั้งเป็นผู้ทำการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปโบราณที่ถูกทิ้งร้างตามที่แตกต่างกัน
ด้วย
กุศลเจตนาอันบริสุทธิ์ที่ปรารถนาให้พระพุทธรูปเหล่านี้อยู่ในสภาพที่ดี ไม่ทรุดโทรม หักพัง เป็นที่น่า
สังเวชใจแก่ผู้พบเห็นพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ โบราณวัตถุเหล่านั้น เป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในพุทธ
ศาสนา อาทิ วิหาร พระพุทธรูปที่อยู่ในสภาพทรุดโทรม ประกอบกับความปรารถนาดี ไม่นิ่งดูตาย
เพิกเฉย พระสงฆ์มักดำเนินการซ่อมแซมสิ่งนั้นตามกำลังเท่าที่สามารถกระทำได้ อาจใช้วิธีการชักชวน
ชาวบ้านให้ร่วมบูรณปฏิสังขรณ์ด้วย^{๑๒๗} กิจดังกล่าวถือเป็นวัตรอันพึงปฏิบัติในหมู่พระสงฆ์เพื่อ
ซ่อมแซมสิ่งอันเป็น ศาสนวัตถุ เสมือนการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาความสัมพันธ์อีกแง่หนึ่งในอดีต
ของพระสงฆ์ต่อการอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรม คือ การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางของความเจริญรุ่งเรืองในวัฒนธรรมครั้งอดีตของคน
ไทย บ่งชี้ถึงพลังอำนาจแห่งความศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนา ดังปรากฏในงานศิลปกรรมอันเนื่องใน

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๔, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๕, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

พุทธศาสนาที่มีความงดงาม วิจิตรบรรจงและประณีตพิสดารอย่างที่ไม่อาจทำขึ้นใหม่ให้เสมอเหมือนได้ในปัจจุบัน^{๑๒๘}

วัดและชุมชนจึงมีหน้าที่ในการดูแลรักษามรดกอันล้ำค่าเหล่านี้ให้คงอยู่สืบไปโดยปริยาย ด้วยเป็นสมบัติทางพระพุทธศาสนาที่ต้องรักษาไว้ วัดและชุมชนในอดีตได้กระทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างดีเยี่ยม สามารถบำรุงรักษาพุทธศิลปกรรม พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ รวมทั้งสิ่งมีค่าอื่นๆ ให้อยู่ในสภาพดี และเมื่อชำรุดก็สามารถซ่อมแซมด้วยวิธีการที่สามารถคงสภาพของพุทธศิลปกรรม โบราณวัตถุชิ้นไว้ได้อย่างเดิมไม่เปลี่ยนแปลงสภาพมากนัก เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะวัดในอดีตเป็นศูนย์กลางของการศึกษาศิลปศาสตร์ทุกแขนง ทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ ฯลฯ โดยพระสงฆ์ที่มีความชำนาญเฉพาะในศาสตร์นั้นเป็นครูผู้สอน พระสงฆ์ยังมีวิฆานวกรรม หรือช่าง ๙ อย่าง ที่ศึกษาเรียนรู้ปฏิบัติสืบต่อกันมา เพื่อประโยชน์ในการดูแลอนุรักษ์สมบัติของวัดในทางที่ถูกที่ควร วิฆานวกรรม ประกอบด้วย ช่างรัก ช่างไม้ช่างปูน ช่างแกะสลัก ช่างปั้น ช่างกระจก ช่างเขียน ช่างหล่อ และช่างทาสี วิชาดังกล่าวนับเป็นการรวบรวมงานหลักพื้นฐานวิชาช่างทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและจิตรกรรม^{๑๒๙}

วัดและชุมชนในอดีตจึงมีความรู้ในเรื่องงานช่างเป็นอย่างดี สามารถดูแลรักษาพุทธศิลปกรรม โบราณวัตถุ อันทรงคุณค่าในวัดและชุมชนได้ด้วยตนเอง รวมทั้งสามารถสร้างสรรค์งานศิลปกรรมหรือเสนาสนะภายในวัดได้อย่างงดงามจากการที่พระสงฆ์เป็นช่างมีความรู้ในเรื่องการดูแลรักษาสิ่งของภายในวัดเป็นเหตุให้พระสงฆ์ต้องมีกิจอันเกี่ยวข้องกับการซ่อมแซม บูรณะหรือการสร้างสรรค์ศิลปกรรมในวัดอยู่เสมอความผูกพันอันเกิดจากการเป็นผู้สร้างสรรค์ หรือซ่อมแซมจึงเกิดขึ้นในจิตใจ ปัญหาในการทาลายหรือปล่อยให้ ศาสนวัตถุในวัดผุพังเสียหายจึงเกิดขึ้นน้อยมาก ดังนั้นบรรดาหลักฐานทางพุทธศิลปกรรมโบราณวัตถุในวัด จึงได้รับการอนุรักษ์คงสภาพเดิมอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในความเป็นช่างเริ่มลดลง เมื่อมีหน่วยงานของฝ่ายฆราวาสเข้ามาทำหน้าที่แทน กล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะนั้นพระสงฆ์ยังเป็นช่างมีจำนวนพอสมควร แต่หลังจากที่มีกรมช่างสิบหมู่ ซึ่งรวบรวมผู้มีความรู้เรื่องช่างเข้าด้วยกัน พระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านช่างมีโอกาสนำความรู้ทางช่างน้อยลง เพราะการซ่อมแซมวัดเริ่มมีช่าง

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๖, วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๗, วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

หลวงมาทำหน้าที่แทนมากขึ้นการสืบทอดวิชาช่างจึงค่อยๆ ขาดหายไป จนถึงในปัจจุบัน เหลือพระสงฆ์ที่มีความรู้ในเรื่องการช่างน้อยลงมาก^{๓๓๐}

การบูรณปฏิสังขรณ์พุทธศิลปกรรม โบราณวัตถุในเขามอรัตน์ไม่สามารถกระทำตัวเอง ต้องเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จากทางราชการก่อให้เกิดปัญหาทางด้านการบูรณปฏิสังขรณ์ระหว่างวัด ชุมชนและหน่วยงานราชการอยู่เสมอ ปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทสำคัญต่อการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ โดยเฉพาะพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ จำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์ เจ้าหน้าที่จากทางราชการจะต้องมีหน้าที่สำคัญในการดูแลรักษาและปกป้องคุ้มครอง เพื่อส่งเสริมสนับสนุนบทบาทดังกล่าวของวัดและชุมชน องค์กรภาครัฐมีหน้าที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ได้แก่ กรมศิลปากร และองค์กรที่ทำหน้าที่ดูแลปกครองสงฆ์ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและมหาเถรสมาคม เพื่อเป็นการรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ มิให้ถูกทำลายเสียหายไป

๔.๑.๔ ประโยชน์และคุณค่าในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรม มีประโยชน์และคุณค่าในด้านทางวัตถุชุมชน และด้านสังคม

ด้านวัตถุชุมชนจะได้รับผลประโยชน์เชิงวัตถุในการใช้สอยรวมกัน ในการใช้สถานที่ และกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดแสดง และพิธีกรรมทางศาสนา พร้อมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

ด้านสังคมจะได้รับผลประโยชน์ ด้านจิตใจของชุมชน และชุมชนอื่น ๆ การจัดกิจกรรมระหว่างท้องถิ่นต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนนำเด็กนักเรียนและผู้ที่มีความสนใจมาศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จะได้เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นและจังหวัด เพื่อให้คนภายนอกสามารถเข้ามาศึกษาหาความรู้ ใช้สถานที่ และเป็นที่ยู่อักมากขึ้นให้เป็นเกียรติศักดิ์ศรีแก่คนในชุมชน ชุมชนยังจะได้รับประโยชน์อีกด้วย^{๓๓๑}

^{๓๓๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๘, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

^{๓๓๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๙, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

๔.๑.๕ แนวทางและขั้นตอนการดำเนินการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของ เขาดมอรัตน์

แนวทางและขั้นตอนการดำเนินการ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่มการพิจารณาตัดสินใจ การร่วมกันปฏิบัติ และร่วมกันรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน หรือการที่บุคคลกลุ่มคน ประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงานพิจารณาตัดสินใจและร่วมกันรับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของวัดและชุมชนเอง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นการเริ่มต้นจากการได้รับความรู้จากการบรรยายของพระสงฆ์และได้เข้าร่วมกิจกรรมของพระสงฆ์ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมทำการศึกษาค้นคว้า ปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ตลอดจนความต้องการของชุมชน ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบ และวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหรือสนองความต้องการของชุมชน^{๑๓๖}

วัดเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตของประชาชนในสังคมมาโดยตลอด ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยวัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์กับชาวบ้าน ต่างมีความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันด้วยดีเสมอมา เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน พระสงฆ์มักจะเข้าไปช่วยแก้ไขปัญหาแบ่งเบาภาระให้ประชาชนอยู่เป็นจำโดยการให้การอบรม ทำให้ประชาชนยึดมั่นในหลักธรรมและรู้จักการพัฒนาตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเช่น การละความเห็นแก่ตัว เห็นประโยชน์ส่วนรวม รวมทั้งพระสงฆ์ยังปฏิบัติตนและจัดกิจกรรมเป็นแบบอย่างให้ชาวบ้านเห็นผลของโครงการต่าง ๆ เช่น เป็นผู้ให้การศึกษาเป็นผู้นำการพัฒนาจิตใจเป็นผู้นำด้านการอนุรักษ์ เป็นต้น บทบาทดังกล่าวของพระสงฆ์มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการกระตุ้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของประชาชนในการพัฒนาชุมชน^{๑๓๗} และมีส่วนช่วยกันรักษาสมบัติของชาติให้คงเหลืออยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับในส่วนของการปลูกจิตสำนึกของชุมชน ควรเข้าใจและมองเห็นคุณค่าของพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ที่มีความสำคัญต่อชุมชน ด้วยความคิดที่ว่าทำให้ประชาชนหรือชุมชนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ โดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน เนื่องจากเยาวชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของประเทศชาติประเทศชาติจะ

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๐, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

เจริญหรือพัฒนาไปได้มากน้อยเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับชุมชนที่ได้พัฒนาไว้ในปัจจุบัน ดังนั้น การปลูกฝังให้ชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ จึงถือว่าเป็นงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพื่อจะได้เตรียมตัวแก้ไขปัญหาในอนาคตและจะได้เป็นกำลังสำคัญของชุมชนในวันข้างหน้า

จากการศึกษาแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ สรุปได้ว่า ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ ถือเป็นหน้าที่ของวัดและชุมชนที่จะต้องทำตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติศิลปะสงฆ์ โดยแนวทางในการอนุรักษ์นั้นสามารถทำได้ด้วยการดูแลรักษา รวมทั้งการให้ความรู้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ แก่ประชาชน การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ มีลำดับขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์นั้น หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมจะต้องแจ้งแก่ผู้ดูแลเป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๒ ในการอนุรักษ์จะต้องดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น โดยทางอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ นั้นมีหลักการสำคัญที่เป็นนโยบายว่า ๑) การอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการเก็บรักษาส่วนที่ดีให้มากที่สุด^{๑๓๔} และมีสอดคล้องกับของเก่าที่เหลืออยู่ ๒) การอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงจะต้องร่วมอนุรักษ์ไปในแนวทางเดียวกันหรือให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด^{๑๓๕} ๓) จะต้องแน่ใจแล้วว่าในการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญมีคุณค่าอย่างไรแท้จริงถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์ และร่วมรับผิดชอบตัดสินใจการดำเนินการทุกครั้งเพื่อสร้างความสำนึกรักในพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ของตนเองด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ^{๑๓๖}

๔.๑.๖ การช่วยเหลือในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ของกรมศิลปกร ประชาชน ชุมชน และวัด

การช่วยเหลือของกรมศิลปกร ประชาชน ชุมชน และวัด ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์นั้น ได้มีความพยายามในการนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์หรือบูรณาการใช้ในการทำงานอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๒, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๔, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

และมีประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น เป็นได้โดยธรรม ไม่เกิดความกดดัน หรือเบียดเบียนเวลาการทำงานหลักของคณะทำงาน^{๑๓๗} การใช้หลักธรรมถือเป็นศูนย์กลางคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตั้งแต่ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปจนถึงการปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล และเมื่อมีการประยุกต์ศาสตร์หรือการบูรณาการศาสตร์ทั้งหลายเข้ากับหลักพุทธธรรมแล้ว ย่อมส่งผลถึงการพัฒนามีมิติสามารถต่อยอดหรือขยายผลออกไปได้กว้างขวางและเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนมากยิ่งขึ้น และยังเป็นหลักปฏิบัติที่นำความสุขความเจริญมาสู่หมู่คณะ เป็นหลักธรรมที่เน้นความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ความสามัคคีของหมู่คณะ^{๑๓๘} และการเคารพนับถือซึ่งกันและกัน สามารถนำหลักพุทธธรรมอภิธานิยธรรมมาประยุกต์เพื่อเป็นแนวทางในการบูรณาการในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

๑. ผลักดันให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ทั้งหน่วยงานราชการระดับนโยบายในพื้นที่หรือในจังหวัดชุมชนและพระภิกษุสามเณรภายในวัด ต้องหมั่นประชุมกันเป็นประจำ เพราะการประชุมกันบ่อยๆ^{๑๓๙} เป็นการระดมสมอง รวมความสามารถที่ทุกคนมี นำมาแก้ไขปรับปรุงข้อบกพร่อง และหาแนวทางที่เหมาะสมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ร่วมกัน เพราะพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ถือเป็นทรัพย์สินของชุมชน^{๑๔๐} ที่คนในชุมชนต้องมีสิทธิและส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรในชุมชนของตนเอง จะอาศัยเฉพาะกลไกของภาครัฐและการสนับสนุนจากภายนอกอย่างเดียวไม่ได้

๒. ส่งเสริมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์มาประชุมพร้อมเพรียงกัน และปฏิบัติการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ มีความรับผิดชอบร่วมกัน ดำเนินไปอย่างพร้อมเพรียง และเมื่อถึงตอนทำงานก็ต้องทำงานของส่วนรวมให้ดี เพื่อความมั่นคงถาวรของการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

๓. สร้างความรู้ความเข้าใจให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ต้องปฏิบัติตามกฎหมายหรือข้อบังคับ โดยทุกคนต้องถือระเบียบข้อบังคับเพื่อปฏิบัติอย่างเสมอภาคกัน ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐก็ไม่ยกเอาอำนาจหน้าที่มาข่มขู่ชาวบ้านจนเป็นเหตุให้เกิดความแตกแยก และต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อย่างสุดความสามารถ

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๗, วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๓๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๒, วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๓๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๖, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

๔. สร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ควรให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่ เช่น พระราชพัชรธรรมเมธี (ลักษณะ กิตติญาโณ ป.ธ.๙) เจ้าคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ คณะทำงานในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบูรณ์ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์ นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น เพราะความเป็นผู้ใหญ่กับความเป็นผู้น้อยเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออกอย่างน้อยผู้ใหญ่หรือผู้นำก็จะมีประสบการณ์ในการทำงานมากกว่า^{๑๔๑}

๕. สร้างความรู้ความเข้าใจให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ต้องไม่ลุแก่อำนาจความอยาก ความเห็นแก่ตัว เช่น ทุจริตงบประมาณที่ได้รับอนุมัติให้มาใช้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ต้องใช้งบประมาณให้ถูกต้องและเป็นประโยชน์มากที่สุด^{๑๔๒} ไม่โลภเอาโบราณวัตถุหรือของมีค่าที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ไปเป็นของส่วนตัว เป็นต้น

๖. จัดกิจกรรมให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ต้องรักสันติภาพ ชัดถลาจิตใจอยู่เสมอ แสดงถึงความเป็นผู้มีนิสัยดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติงานโดยไม่ประมาท การที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เป็นคนดียอมเป็นเกียรติ เป็นศักดิ์ศรี เป็นเครื่องยืนยันความบริสุทธิ์ใจในการปฏิบัติภารกิจได้ดี

๗. ส่งเสริมและสนับสนุนคนดี ปกป้องคนดี ส่งเสริมคนดี และเลือกคนดีมีความสามารถเข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อที่จะนำพาให้พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว^{๑๔๓} ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจสืบไป^{๑๔๔}

^{๑๔๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๓, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๐, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๔, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๑, วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๖๖

๔.๒ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้เห็นการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ พร้อมทั้งแนวทางสำหรับการปฏิบัติเพื่อการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ แนวทางการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

จากการสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูล และจากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะมีทัศนคติในความคิดเห็นตรงกัน ในเรื่องการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อาจเป็นเพราะลักษณะทางกายภาพในปัจจุบันที่ขาดการอนุรักษ์และการดูแลรักษาอย่างเป็นระบบ จึงทำให้การแสดงความคิดเห็นตรงกันที่จะให้มีการดำเนินการร่วมกันได้ให้ข้อเสนอแนะและแนวทางในการอนุรักษ์เป็นโครงการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ เช่นการมีส่วนร่วมโดยชุมชนและประชาชนควรจะเป็นระบบนิเวศน์^{๑๔๕} รอบบริเวณเขาดมอรัตน์และร่วมกับภาครัฐให้มีส่วนร่วมโดยให้จุดคิดในการจัดการฟื้นฟูอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ เป็นปัญหาสำคัญ เป็นอุปสรรคที่จะให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย แนวทางในการพัฒนาเกี่ยวกับปัจจัยของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยชุมชนก็เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดการพัฒนาในสถานที่และปรับปรุงในการจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ให้เกิดความสวยงาม เพราะว่าขาดการสนับสนุนทางภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนช่วยในการพัฒนา^{๑๔๖} โดยกล่าวถึง การดำเนินงานเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกับชุมชนให้เห็นถึงคุณค่าในอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ คือ

๑. ตั้งคณะกรรมการประกอบด้วยผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชนขององค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ทุกภาคส่วน^{๑๔๗}

๒. มีการประชุมคณะกรรมการทุกภาคส่วนและมีการติดตามประเมินผล

๓. อบรมให้ความรู้ถึงคุณค่าของวัดเพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ร่วมกันอย่างยั่งยืน

๔. จัดทำประชาคมหมู่บ้าน ตำบลเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ชุมชนและวัดได้ให้ข้อเสนอแนะและแนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โดยรณรงค์ให้ชุมชนในตำบลได้มองเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ โดยเชิญคณะสงฆ์ของอำเภอศรีเทพ และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๗, วันที่ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๓, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

มาร่วมประชุมหาแนวทางรูปแบบร่วมกันต่อไปโดยแสดงทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม
เขาดมอรัตน์ อันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ต้องอาศัยหลายภาคส่วน^{๑๔๘} ทั้งทางคณะสงฆ์กลุ่มชุมชนและ
ภาคส่วนของรัฐที่เกี่ยวข้องด้านแผนแม่บทในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อันเป็น
โบราณวัตถุ

แนวทางการมีส่วนร่วมโดยจัดกิจกรรมในการนัดหมายการพัฒนาอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม
ของเขาดมอรัตน์ ประสานผู้นำชุมชนในการเป็นผู้นำการแสดงออกในการช่วยดำเนินการเป็นตัวอย่าง
ให้ชาวบ้านได้เห็นปฏิบัติตามและขอความร่วมมือชาวชุมชนในวันหยุดเพื่อการพัฒนาอนุรักษ์พุทธ
ศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์เองโดยแสดงความคิดเห็นว่า แผนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
อันเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ของอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
ควรเป็นไปในรูปแบบการสำรวจข้อมูลปัญหาและศักยภาพทำให้เกิดการทบทวนตนเองโดยการมีส่วนร่วม
ของคนในชุมชนท้องถิ่น เพื่อกำหนดอนาคตและทิศทางการพัฒนาตนเองโดยยึดชุมชนเป็น
ศูนย์กลางในการพัฒนาโดยการเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงานท้องถิ่น^{๑๔๙}

แนวทางการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ซึ่งมีทัศนียภาพที่
สวยงาม เหมาะแก่การพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ได้ โดยกล่าวถึงการอนุรักษ์พุทธ
ศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ปัจจุบันควรมีมวลชนเข้ามาพัฒนาวัดนั้นควรเป็นไปอย่างชัดเจน
โดยเฉพาะความชัดเจนในตัวผู้นำของทางวัดและชุมชน ดังที่เห็นคือทางวัดยังขาดพระสงฆ์ที่เป็นศูนย์
รวมทางใจอยู่และผู้นำชุมชนเอง^{๑๕๐}

๔.๒.๒ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

พระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ควร
มีบทบาทหน้าที่ของตนเอง ดังนี้

๑. ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างวัดหรือชุมชนอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
กับเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์และสำนักงาน

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๕, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๖, วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๗, วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

พระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูลในการอนุรักษ์และพัฒนาอนุรักษพุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ร่วมกัน^{๑๕๑}

๒. ทำหน้าที่แจ้งข่าวสารการดำเนินการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ให้เครือข่ายตามวัดหรือชุมชนต่าง ๆ ได้รับทราบร่วมกัน^{๑๕๒}

๓. ทำหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชนเพื่อหางบประมาณมาดำเนินการบูรณะ ซ่อมแซมและพัฒนาอนุรักษพุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้อยู่ในสภาพคงทน และอยู่ในภูมิทัศน์ที่เหมาะสม^{๑๕๓}

๔. ทำหน้าที่ขับเคลื่อนและส่งเสริมการพัฒนาอนุรักษพุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา ศิลปกรรมและวัฒนธรรมในระดับจังหวัดเพชรบูรณ์^{๑๕๔}

๕. ทำหน้าที่จัดการประชุมพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์เป็นประจำทุกปี เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ร่วมกัน^{๑๕๕}

บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ข้างต้นนี้ ถือเป็นแนวทางการจัดการและการบริหารงานของพระสงฆ์และผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ที่ ซึ่งถือเป็นมิติใหม่ของการทำงานโดยอาศัยความร่วมมือของพระสงฆ์และผู้นำชุมชน

๔.๒.๓ การกิจไต่ในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์นอกจากวัดและชุมชนแล้วควรมีหน่วยงานใดเข้ามามีส่วนร่วม

ภารกิจการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์ถึงแม้จะน้อยลง ควรจะมีหน่วยงานรัฐเข้ามาคอยสนับสนุนในการอนุรักษ์พุทธรูปศิลปกรรมของเขามอรัตน์เนื่องจากขาดแคลนความรู้และข้อมูลข่าวสารการประชาสัมพันธ์ และขาดผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ร่วมถึง

^{๑๕๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๘, วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๙, วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๑, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

งบประมาณในการสนับสนุน แต่วัดและชุมชนก็ยังเป็นกำลังหลักในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ซึ่งในการขึ้นไปพัฒนานั้นได้นั้นกำลังหลักที่สำคัญก็คือ จัดหางบประมาณ และที่สำคัญหน่วยงานภาครัฐควรจัดหากิจกรรมเข้ามาเพื่อพัฒนาและสร้างความสัมพันธ์กับวัดและชุมชน เพราะส่วนมากวัดและชุมชนมักเป็นกิจกรรมที่ใช้จิตอาสา^{๑๕๖} และเป็นความสัมพันธ์เชิงระนาบ ไม่มีใครมีอำนาจมาบังคับโดยหน้าที่ ดังนั้น จึงเป็นศาสตร์และศิลป์ที่หน่วยงานภาครัฐควรกระตุ้น โน้มน้าว จูงใจ ผู้นำวัดและชุมชนให้ได้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ควรให้คำแนะนำรูปแบบการดำเนินกิจกรรม เน้นการกระตุ้น สร้างแรงจูงใจ และเสียสละต่อประโยชน์ที่เป็นส่วนรวม และการจัดการอย่างเป็นระบบ^{๑๕๗} และควรกำหนดระยะเวลาของโครงการกิจกรรมให้แน่นอน เพื่อให้ผู้นำวัดและชุมชนจัดการและวางแผน และเป็นช่วงเวลาที่ไม้ขัดต่อวิถีชุมชน มีการสื่อสารสม่ำเสมอ ในรูปแบบที่เหมาะสม

๔.๒.๔ ประโยชน์และคุณค่าในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

ประโยชน์และคุณค่าในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เป็นสิ่งที่ส่งเสริมประโยชน์และรักษาคุณค่าตลอดจนคุณภาพของพุทธศิลปกรรมให้ดำรงอยู่ และมีความหมายอย่างยิ่งในทางกลับกันถ้าหากสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลปกรรมถูกทำลายหรือเสื่อมโทรมลงไป ย่อมส่งผลกระทบต่อประโยชน์และคุณค่าของพุทธศิลปกรรมด้อยลงจนหมดความหมายในที่สุด การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนมีประโยชน์สำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ คือ

- (๑) ปกป้องคุ้มครองแหล่งพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ มิให้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสิ่งแวดล้อม
- (๒) เป็นพื้นที่ที่สามารถปรับสภาพต่าง ๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกับแหล่งพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
- (๓) เป็นพื้นที่ที่สามารถจัดเพื่อส่งเสริมให้แหล่งพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์มีความสง่างาม และเหมาะสมตามความสำคัญ

^{๑๕๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๗, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนมีความสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอ
รัตน์ คือ

(๑) คุณค่าทางวัฒนธรรม ซึ่งจำแนกปลีกย่อยได้หลายประการ เช่น คุณค่าทางด้าน
ข้อมูลเอกสาร คุณค่าทางประวัติศาสตร์ คุณค่าทางโบราณ คุณค่าทางความงาม คุณค่าทาง
ทัศนียภาพของเมือง คุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรมและนิเวศวิทยา^{๑๕๘}

(๒) คุณค่าทางการใช้สอย จำแนกออกเป็น คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย คุณค่าทาง
เศรษฐกิจ คุณค่าทางสังคม คุณค่าทางการเมือง

(๓) คุณค่าทางอารมณ์ จำแนกออกเป็นความวิจิตรบรรจง มหัศจรรย์ เอกลักษณ์
ความต่อเนื่อง

ประโยชน์และคุณค่าในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของ
เขามอรัตน์ที่กล่าวมาสรุปได้ว่า การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์มีความสำคัญเป็นอย่าง
ยิ่งที่ประเมินคุณค่าไม่ได้ ประโยชน์และคุณค่ามิได้เกิดจากตัวพุทธศิลปกรรมเท่านั้นหากแต่เกิดจาก
สิ่งแวดล้อมโดยรอบเขามอรัตน์ด้วย เพราะสิ่งแวดล้อมเป็นตัวเกื้อกูลให้แหล่งพุทธศิลปกรรมมีความ
งาม จึงมีประโยชน์และคุณค่ามีอาจแยกออกจากกันได้ ดังนั้นประโยชน์และคุณค่าที่ได้จึงสามารถ
ดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นต่อไปได้อย่างยั่งยืน^{๑๕๙}

๔.๒.๕ แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการ อนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

แนวทางและขั้นตอนการดำเนินงานในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธ
ศิลปกรรมของเขามอรัตน์ มีกระบวนการให้วัดและชุมชนเข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา
ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมของบุคคลแก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้
วิทยาการที่เหมาะสม และการเข้าร่วมอย่างแข็งขันและอย่างเต็มตัวของวัดละชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
การมีส่วนร่วมในการมีอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่รับผิดชอบ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนจะ

^{๑๕๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๕๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๔, วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๖๖

เป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่มีส่วนร่วม จะได้รับการสนองและทำให้มีความมั่นใจว่าผู้เข้าร่วมทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอกัน^{๑๖๐} โดยมีขั้นตอน ดังนี้

(๑) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุ คือ ถ้าหากวัดและชุมชนไม่สามารถทราบถึงปัญหา และเข้าใจสาเหตุของปัญหา การดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อแก้ปัญหาที่ยอมรับประโยชน์ เพราะวัดละชุมชนไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินการเหล่านั้น

(๒) การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน

(๓) การมีส่วนร่วมในการลงทุนปฏิบัติการ เพราะชาวบ้านส่วนใหญ่มีแต่ฐานะยากจน แต่มีแรงงานของตนเองที่สามารถใช้ในการเข้าร่วม การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวบ้านสามารถคิดค้นต้นทุนและดำเนินการได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนินงาน และกิจกรรมอย่างใกล้ชิด

(๔) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวบ้านย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดีได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันในโอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

การมีส่วนร่วมจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิด ริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจการร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง

การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกันและเข้ามาร่วมรับผิดชอบเพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ต้องการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์การ เพื่อให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์

การมีส่วนร่วมเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคล ได้มีส่วนช่วยเหลือระหว่างกัน ด้วยจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคลในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงานและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆที่มีผลกระทบต่อส่วนรวมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุจุดหมายของสังคม

---

^{๑๖๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๘, วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

การมีส่วนร่วม คือการที่ประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจระดับต่างๆ ทางการจัดการบริหารและทางการเมือง เพื่อกำหนดความต้องการในชุมชนของตน

การมีส่วนร่วมของประชาชน Public Participation

การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจแก้ปัญหาของตนเอง ร่วมใช้ความคิดสร้างสรรค์ ความรู้ และความชำนาญร่วมกับวิทยากรที่เหมาะสม และสนับสนุนติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กรและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

การมีส่วนร่วมของประชาชนที่แท้จริง จึงหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม และการตัดสินใจต่างๆ เกี่ยวกับโครงการที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน^{๑๖๑}

กลยุทธ์การประชาสัมพันธ์โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เป็นแนวคิดใหม่ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดของระบอบประชาธิปไตย เป็นกระแสของความคิดที่ทำให้ผู้คนในสังคมตระหนักดีว่า การดำเนินกิจการใดๆ ก็ตาม ผู้ที่ได้รับผลกระทบและมีส่วนได้เสียควรเป็นผู้มีโอกาสได้แสดงความคิดเห็นและเสนอแนะความคิด การปฏิบัติงานประชาสัมพันธ์ในยุคปัจจุบัน จึงต้องประยุกต์แนวคิดให้ตอบรับกับแนวคิดประชาธิปไตย โดยต้องสร้างกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน อันเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติงาน และเป็นส่วนสำคัญของแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนกลุ่มที่มีส่วนได้เสียและได้รับผลกระทบต่อการดำเนินชีวิต^{๑๖๒} ดังนั้น การพัฒนาจึงเริ่มจากความต้องการของชุมชนแทนความต้องการของหน่วยงานภาครัฐ

รูปแบบของการมีส่วนร่วมที่ดำเนินอยู่โดยทั่วไปสามารถสรุปได้เป็น ๔ รูปแบบคือ

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information) ประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะ

^{๑๖๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๖, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๖๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องเป็นการแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ^{๑๖๓}

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) เป็นรูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้น^{๑๖๔}

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนและฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม และผู้ที่มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลในการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้น ซึ่งมีหลายรูปแบบ ได้แก่

๓.๑ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) โดยจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วม เพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการและผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นและตอบข้อซักถาม

๓.๒ การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการ จำเป็นจะต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายและให้ความเห็นต่อโครงการ ซึ่งผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

๓.๓ การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผย ไม่มีการปิดบังทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ ซึ่งจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นที่ยอมรับ มีหลักเกณฑ์และประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจน และแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน

๔. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) เป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งประชาชนจะมีบทบาทในการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่ลักษณะที่สำคัญของการมีส่วนร่วมว่าเป็นเรื่องของกระบวนการ ซึ่งได้สรุปถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมได้ ๔ ขั้นตอนหลักๆ ดังนี้

^{๑๖๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๐, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๑, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

๔.๑ มีส่วนร่วมในการคิด ศึกษา และค้นคว้า หาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนความต้องการของชุมชน

๔.๒ มีส่วนร่วมในการวางนโยบาย หรือแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อลดและแก้ไขปัญหา

๔.๓ มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารทรัพยากร อย่างมีประสิทธิภาพและปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย

๔.๔ มีส่วนร่วมในการควบคุมติดตามและประเมินผลการทำงาน

การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจำเป็นต้องใช้วิธีการสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ที่เหมาะสมในการนำข่าวสารจากหน่วยงานภาครัฐบาลหรือเอกชน ไปสู่ประชาชนผู้เป็นเป้าหมาย สิ่งสำคัญในการกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้ประชาชน หรือชุมชนได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลที่ต้องการสื่อสารนั้น ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะถือว่าเป็นส่วนช่วยให้กระบวนการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ หรือแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นไปได้โดยสะดวกขึ้น กล่าวคือ ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมพัฒนาชุมชน ให้มีความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การแก้ไขปัญหาของสังคมและประเทศชาติได้

๔.๒.๖ การปรึกษาหารือในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

การปรึกษาหารือในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์จะประกอบด้วย ๓ ส่วนหลักได้แก่ ส่วนผู้นำทางศาสนา ส่วนผู้นำการปกครอง และชาวบ้าน ที่เป็นส่วนที่คิดวางแผนและจัดตั้งตัวแทนในการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อขับเคลื่อนให้เกิดผลสำเร็จ ก่อนการวางแผนตัดสินใจมีการกำหนดความต้องการ ผ่านการเลือกคณะกรรมการโดยการประชุมผ่านเวทีหมู่บ้าน โดยการจัดประชุมที่วัดโดยได้ทำการนัดผ่านผู้นำปกครองเป็นผู้ดำเนินงาน^{๑๖๔} และได้มีฝ่ายคณะสงฆ์หรือเจ้าอาวาสเป็นผู้เข้าร่วมตัดสินใจและข้อสรุปอีกด้วย ทั้งนี้ข้อสรุปในการกำหนดความต้องการส่วนใหญ่จะเป็นด้านการปรับปรุง การดูแล การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เป็นหลักและแยกการกำหนดความต้องการ ส่วนนี้ชุมชนมีความแสดงความต้องการโดยการเป็นผู้ช่วยตรวจสอบดูแลบริเวณรอบเพื่อให้เกิดความสะอาด และช่วย

^{๑๖๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๙, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

สังเกตรอยแตกกร้าวต่าง ๆ ตลอดจนการติดต่อประสานข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ โดยกำหนดให้ทางวัดและชุมชนประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ

๔.๒.๗ การประสานงานในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

การประสานงานในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์นั้น การประสานงานความร่วมมือจะเป็นการประสานงานความร่วมมือวัดกับชุมชน และชุมชนกับหน่วยงานรัฐเป็นผู้ประสานงานกับกับวัดและชุมชน โดยแบ่งการประสานงานออกเป็น ๒ แบบ ดังนี้

(๑) การประสานงานอย่างเป็นทางการ

ลงพื้นที่ด้วยตนเองเพื่อหาข้อมูลวัด ชุมชนและสภาพแวดล้อมโดยรอบพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ก่อน โดยต้องทราบเบื้องต้นก่อนว่าจะดำเนินการขออนุญาตหน่วยงานใดหรือผู้นำ ผู้รับผิดชอบใดที่ดูแลชุมชนและท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นายกองค้การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น^{๑๖๖} แล้วจึงจัดทำหนังสือแจ้งผู้ที่เกี่ยวข้อง^{๑๖๗} โดยในหนังสือต้องทำเป็นหนังสือราชการเป็นลากลักษณะอักษร การทำหนังสือขออนุญาต ขอความร่วมมือหรือขอความอนุเคราะห์ควรออกจากหน่วยงานสังกัดของท่าน ผู้เซ็นกำกับควรเป็นผู้บริหารระดับสูงของท่าน และต้องใช้ภาษาราชการที่ชัดเจน ชื่อเรื่องชัดเจน เนื้อเรื่องต้องครบถ้วน วัตถุประสงค์ชัดเจน ลงชื่อผู้ประสานงานพร้อมเบอร์โทรที่ติดต่อได้ เพื่อสะดวกต่อการประสานงานในครั้งถัดไป และเอกสารแนบที่ควรมี คือ ๑) โครงการที่จะขอดำเนินการ ๒) กำหนดการเบื้องต้น ๓) ชื่อคณะบุคคลที่จะลงพื้นที่แนบไปด้วย

(๒) การประสานงานอย่างไม่เป็นทางการ

กรณีที่ไม่มีความรู้หรือบุคคลที่รู้จัก ควรลงพื้นที่ด้วยตนเอง ต้องติดต่อประสานงานกับวัด ชุมชนที่รับผิดชอบสภาพแวดล้อมโดยรอบพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ก่อน เพื่อให้คำแนะนำผู้นำวัดและชุมชน หรือเจ้าหน้าที่ ที่รับผิดชอบในส่วนต่าง ๆ หากมีเครือข่าย เช่น คนรู้จัก ลูกศิษย์ หรือญาติอยู่ในพื้นที่ให้ใช้ความคุ้นเคย^{๑๖๘} ความสัมพันธ์นี้แจ้งวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้รับ

^{๑๖๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๖, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๖๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๗, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๖๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

ความร่วมมือ เนื่องจากบุคคลกลุ่มนี้จะสามารถประสานงานให้ได้และรวดเร็วยิ่งขึ้น หลังจากที่ได้อัฒนาการติดต่อกับผู้ที่เกี่ยวข้องและทำความเข้าใจกันแล้วนั้น ต้องประสานงานเข้าพื้นที่ติดต่อผู้นำชุมชนเพื่อแจ้งรายละเอียดต่าง ๆ ทุกครั้งที่ลงพื้นที่ต้องระบุให้คนในวัดและชุมชนเข้าใจชัดเจนว่ามาทำอะไรเพื่ออะไร เขาจะได้ประโยชน์อะไร เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันและดำเนินงานต่อไป เบื้องต้นใช้วิธีการประชุมแบบไม่เป็นทางการอาจจะคุยที่บ้านหรือร้านกาแฟเพื่อปรับทัศนคติให้ตรงกัน ละลายพฤติกรรม เป็นต้น และสร้างการติดต่อสื่อสาร เช่น ไลน์ โทรศัพท์ อีเมล เป็นต้น เพื่อสะดวกในการติดต่อกับผู้นำวัดและชุมชนในพื้นที่นั้น ๆ และการติดต่อประสานงานต้องทำบ่อยครั้ง ไม่ควรห่างเหินการติดต่อกันนานมากเกินไป เพื่อแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ที่ลงไปบริการวิชาการมีความสำคัญมาก ซึ่งผู้นำวัดและชุมชนมีความสำคัญมาก เพราะประชาชนจะมีความไว้วางใจ และให้ความร่วมมือเป็นอย่างมาก^{๑๖๙}

๔.๓ เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ เป็นแนวทางในการจัดการองค์กร และเครือข่าย โดยเป็นองค์กรและเครือข่ายที่มุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดหลักการ วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ประกอบด้วย ๑) วัด ซึ่งส่วนมากมีพื้นที่อยู่ในเขตใกล้เคียงเขาดมอรัตน์ ๒) หน่วยงานราชการ ภาครัฐ ที่มีหน้าเกี่ยวข้องในการบริหาร จัดการ โบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมไปถึงพื้นที่เขาดมอรัตน์ และ ๓) ภาคชุมชน ทั้งสามภาคส่วนนี้ เป็นเครือข่ายการจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ โดยมีองค์กรที่ปฏิบัติงานในเรื่องเดียวกันอยู่หลายองค์กร และกระจายอยู่ในหลาย ๆ หน่วยงาน แต่องค์กรเหล่านั้นขาดการจัดทำขั้นตอนและระบบการประสานงานร่วมกัน เช่น กรมศิลปากร เทศบาลศรีเทพ และ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ ดำเนินการกันอย่างอิสระโดยมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องในด้านการประสานและร่วมมือในทางปฏิบัติร่วมกัน^{๑๗๐}

๔.๓.๑ แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

แนวการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๔.๓.๑.๑. แนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ในระดับนโยบาย ได้แก่ รัฐจะต้องเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องในแหล่งโบราณคดีแก่พระสงฆ์และชาวบ้าน รัฐโดย

^{๑๖๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๖, วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๗๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๖, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนให้มีภาคีภาคีท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมบังคับใช้กฎหมาย ควรนำกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ มาบังคับใช้อย่างเด็ดขาด ตลอดจนตราข้อบัญญัติท้องถิ่นเพิ่มเติมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๓.๑.๒. แนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ระดับวัดและชุมชน จากผลการสำรวจที่พบพุทธศิลปกรรมภายในเขามอรัตน์ มีสภาพปัญหาในรูปแบบที่ใกล้เคียงกัน เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์แห่งนั้น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร ผู้นำที่จะเข้ามาดูแลจากเหตุผลที่กล่าวมาในช่วงต้นนั้นถือได้ว่าเป็นปัญหาหลักสำคัญที่ทาคนให้ในชุมชนควรร่วมมือและจัดหาแนวทางที่ใช้การแก้ปัญหาาร่วมกัน ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์และจิตสาธารณะต่อการรักษาพุทธศิลปกรรมในเขามอรัตน์ ภายในชุมชนของคนที่อยู่ใกล้กับเขามอรัตน์ ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ตรงกันในเรื่องที่ควรให้เด็กหรือเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ เพื่อที่จะปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กหรือเยาวชนเหล่านี้มาทำการพัฒนาต่อ ๆ ไปในอนาคต^{๑๗๑} ควรมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อส่งผลที่จะช่วยในการเสริมสร้างถึงจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาให้มากขึ้นและอยู่คู่ชุมชนนั้น ๆ ต่อไป มีการจัดทำหนังสือหรือสื่อภาพเคลื่อนไหว โดยให้เด็กนักเรียนหรือเยาวชนที่ได้รับการเรียนการสอนจากโรงเรียนเข้ามาร่วมสร้างเว็บไซต์หรือเว็บไซต์แนะนำสถานที่ที่อยู่ในชุมชนนั้น ๆ

ภายในชุมชนควรที่จะต้องมี การตั้งผู้นำหรือการตั้งตัวแทนขึ้นมาเพื่อเป็นผู้ที่คอยบังคับควบคุมให้ชาวชุมชนร่วมกันสอดส่องดูแลความเรียบร้อยของพุทธศิลปกรรม สิ่งที่ผู้นำ พระสงฆ์ และชาวบ้านต้องทำภายในชุมชน^{๑๗๒} ต้องมีส่วนร่วมกันจัดกิจกรรมหรือเพณีในลักษณะเชิงท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้บุคคลทั้งในและนอกเข้ามา มีการให้ความรู้เกี่ยวพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ และคอยเป็นหูเป็นตา ให้กับรัฐในการสอดส่องดูแล ที่เสมือนแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้ไว้ชนรุ่นหลังได้ศึกษา วัดและชุมชนต้องร่วมมือกันทำการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อหยุดหรือบรรเทาเหตุแห่งการเสื่อมสภาพของโบราณสถาน โดยการดำเนินการนั้น ไม่มีผลให้ลักษณะทางกายภาพของพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อรอการดำเนินการอนุรักษ์ขั้นสูงที่เหมาะสมในลำดับต่อไป

^{๑๗๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๒, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๗๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

๔.๓.๑.๓. แนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ระดับจังหวัดและองค์การทางด้านวัฒนธรรม จากข้อมูลซึ่งเป็นผลที่สามารถสรุปได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสำหรับแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ระดับจังหวัดและองค์การทางด้านวัฒนธรรมอย่างที่เราควรจะเป็น เพราะแหล่งโบราณสถานทางพระพุทธศาสนานับว่ามีความสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นในหลายด้าน ตลอดจนเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีเสริมสร้างภูมิทัศน์ให้แก่ชุมชน นอกจากนี้แหล่งโบราณสถานและยังเป็นแหล่งรวมของศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีชีวิตที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาจากชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาแต่โบราณ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนนั้น ๆ และมีคุณค่าอย่างยิ่ง จึงจำเป็นที่หน่วยงานราชการระดับจังหวัดและองค์การทางด้านวัฒนธรรมจะต้องเข้ามามีบทบาทและรับผิดชอบโดยตรง เช่นหน่วยงานราชการต้องมีส่วนสนับสนุนการช่วยดูแลและเป็นหูเป็นตาให้กับพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์โดยร่วมมือและประสานงานกับสำนักศิลปากร คอยประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีศักยภาพสามารถช่วยดูแลถาวรวัตถุที่ปกคลุมโบราณสถานให้สะอาด เรียบร้อย พัฒนาภูมิทัศน์ และอื่น ๆ ได้ ผู้ว่าราชการจังหวัดและองค์การทางด้านวัฒนธรรมระดับจังหวัดควรกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบเป็นวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์อย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบต่อไป^{๑๗๓}

ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอ^{๑๗๔} ควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์เพิ่มขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรนำพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์มาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาปรับใช้ชุมชนท้องถิ่น

๔.๓.๒ รูปแบบเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

จากการศึกษารูปแบบรูปแบบเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ จะต้องมีการตั้งคณะกรรมการเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ขึ้นมา พร้อมทั้งมีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอ

^{๑๗๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๗๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

รัตน์เพื่อให้การทำงานของคณะทำงานเครือข่ายชุมชนได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับคณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ได้กำหนดทิศทางการทำงานโดยนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการ

๔.๓.๒.๑ การกำหนดพันธกิจการทำงานของเครือข่าย

คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ได้กำหนดพันธกิจของคณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ให้แก่คนชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบไป^{๑๗๕}

พันธกิจข้างต้นถือเป็นแนวทางสำคัญในการทำกิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ซึ่งจะมีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบทบาทหน้าที่และแนวนโยบายการทำงานในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์โดยบูรณาการตามหลักพุทธธรรม^{๑๗๖}

๔.๓.๒.๒ การกำหนดกิจกรรมของเครือข่าย

เนื่องจากว่าการทำงานของคณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ยังไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงเวลาการวิจัย หากแต่จะเกิดขึ้นหลังจากปิดโครงการวิจัยไปแล้ว คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ จึงได้หารือกันเพื่อกำหนดกิจกรรมที่จะทำร่วมกันของคณะทำงานในรอบปี เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ดังนี้

๑. คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ จะมีการประชุมปรึกษาหารือในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง^{๑๗๗} เพื่อให้เกิดการติดตามผลการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม

๒. เมื่อคณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ได้รับทราบปัญหาเกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ จะต้องรีบดำเนินการประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรม

^{๑๗๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๗, วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๗๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๗๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๔, วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

ศิลปากร กรมการศาสนา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์ และสำนักงานพระพุทธศาสนา จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้เกิดการดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ทันทั่วถึงและเป็นระบบตามระเบียบราชการ

๓. คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ จะร่วมกันขับเคลื่อนและส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ พระพุทธศาสนา ศิลปกรรมและวัฒนธรรมในระดับจังหวัดเพชรบูรณ์

๔. คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ จะดำเนินการจัดการประชุมให้ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้แก่ประชาชนทั่วไปอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานด้านการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ร่วมกันของทุกภาคส่วนในชุมชน

๕. คณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ร่วมกับชุมชนอย่างน้อยปีละ ๑ แห่ง โดยพิจารณาตามสภาพปัญหาของแหล่งโบราณคดีเป็นหลัก เพื่อให้เกิดการกระตุ้นและสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ทางพระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน^{๑๗๘}

๔.๓.๒.๓ การประสานงานของเครือข่าย

ในการประสานงานของเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์นั้น ในเบื้องต้นทางคณะทำงานได้ใช้สื่อออนไลน์เป็นช่องทางในการติดต่อประสานงานระหว่างกัน โดยตั้งกลุ่มแอฟริเคชั่น Line ว่า “เครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์” โดยมีพระครูถาวรพัชรโสภณ เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และพระภิกษุสามเณร รองเจ้าคณะอำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นกรรมการและเลขานุการคณะทำงานเป็นแอดมิน และใช้ช่องทางแอฟริเคชั่น Facebook และโทรศัพท์เป็นอีกช่องทางในการติดต่อประสานงาน ส่วนในการประสานอย่างเป็นทางการ กรณีมีการเรียกประชุมปรึกษาหารือหรือมีเรื่องสำคัญที่จำ เป็นต้องแจ้งคณะทำงานเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อย่างเป็นทางการ พระอธิการเชษฐ ปิยวณโณ เจ้าอาวาสวัดหนองสะแกสี ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ จะเป็นผู้รับคำสั่งจากพระครูถาวรพัชรโสภณ ประธานเครือข่าย เป็นผู้ส่งหนังสือ

^{๑๗๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๕, วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

ออกไปยังคณะทำงานเพื่อให้ทราบข้อมูลอย่างเป็นทางการสถานที่ที่ใช้ในการประสานงานของเครือข่าย

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์สรุปได้ว่า จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นการอันสมควรที่ชาวบ้านในชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรตระหนักถึงความสำคัญ และร่วมหาแนวทางในการแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ต่อไป

๔.๓.๓ ประโยชน์จากการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

จากข้อมูลที่ได้ศึกษาประโยชน์จากการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ เป็นดำเนินงานในแต่ละด้านนั้นยังต้องมีการกำหนดว่าหน่วยงานใดจะเป็นหน่วยงานหลักรับผิดชอบในการเป็นต้นทางเพื่อประโยชน์มากที่สุดที่จะได้รับ ทำให้การปฏิบัติงานมีแนวทางที่จะไปสู่จุดร่วมกันในแนวเดียวกันได้ ขณะเดียวกันนี้ในบางงานมีแผนแม่บทที่จะเป็นแนวทางการปฏิบัติร่วมของหน่วยต่าง ๆ ทำให้เกิดประโยชน์^{๑๗๙} อย่างไรก็ตามสามารถจำแนกออกเป็น ๓ ภาคส่วน โดยมีประโยชน์ตามบทบาทการสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ในด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

๔.๓.๓.๑ ประโยชน์ทางวัด

ทางวัดเองได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเรื่องศิลปวัฒนธรรม และเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อ ความศรัทธาในพิธีกรรม วัดเป็นแหล่งอารยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนตั้งแต่คนรุ่นหลัง^{๑๘๐} วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการจัดการฟื้นฟูและรักษาไว้ ซึ่งความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต ค่านิยมในอดีต เพื่อให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และรักษาไว้ ในการทำงานร่วมกันวัดยังให้ความร่วมมือกับภาครัฐ ภาครัฐเป็นผู้นำเครือข่ายสนับสนุนงบประมาณในการสืบสานประเพณี และช่วยประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัด ชุมชน และภาครัฐเข้ามามีบทบาทในกำหนดยุทธศาสตร์ นโยบาย ในเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์และทางวัดเองก็นำแนวทางมาใช้แต่ต้องไม่ขัดกับข้อกำหนดที่วัดจะทำได้

^{๑๗๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

วัดมีการขอความร่วมมือจากทีมสนับสนุน คือ ภาคประชาสังคม ในการร่วมกิจกรรม และมีส่วนผลักดันให้ประเพณีมีสืบต่อไป เป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมมอริยวัฒนธรรมหากไม่มีประชาชนเข้ามาร่วมสร้าง ร่วมสืบสานประเพณีอันดีงาม^{๑๘๑} ไม่มีสำนึกรักในชุมชนของตน วัดเองก็ไม่สามารถทำหน้าที่และบทบาทในการเป็นผู้ลงมือทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในเรื่องของบทบาทในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมมอริยวัฒนธรรม ที่ได้รับการประสานงานจากภาครัฐ และภาคประชาสังคม

การเข้าไปร่วมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมมอริยวัฒนธรรมนั้นทางวัดเองก็ทำไม่ได้มาก ไม่ว่าจะทำอะไรที่ไปเกี่ยวข้องกับพุทธศิลปกรรมของเขมมอริยวัฒนธรรมหรือใช้พื้นที่ที่มีจำกัด วัดจึงมีบทบาทแค่สอดส่องดูแลในส่วนที่ทำได้ งานหลักของวัดคือ ดูแลพื้นที่ ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ สืบสานประเพณี ปลูกฝังจิตสำนึกให้ประชาชนในการไม่ไปบุกรุกทำลาย วัดได้เข้าไปมีส่วนผลักดันในการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิม ประเพณีบางส่วนอาจต้องใช้สถานที่ วัดเองต้องประสานงานขอใช้ได้เฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔.๓.๓.๒ หน่วยงานภาครัฐ

ภาครัฐได้ทำงานร่วมกันกับวัดและภาคประชาสังคมโดย เปิดโอกาสให้วัดและภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาท มีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือกับวัดและภาคประชาสังคมในกิจกรรมต่าง ๆ ภาครัฐได้ทำงานร่วมกันกับภาคประชาสังคม และวัดในการขอความช่วยเหลือให้ทางภาคประชาสังคมให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ประชาชนในชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย สร้างความร่วมมือระหว่างประชาชนเพื่อสอดส่องดูแลพื้นที่ สร้างเครือข่ายร่วมกับประชาชนในการช่วยปรับสภาพแวดล้อมของเขมมอริยวัฒนธรรมให้ดีขึ้น และร่วมทำงานกันกับทางวัด ในการเชิญชวนให้ประชาชนรณรงค์แนวคิดเรื่องทำบุญโดยใช้กระบวนการจิตอาสา เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และสร้างการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นวิธีที่สุขภาวะทางปัญญา ที่จะทำให้คนในสังคมเกิดการฝึกใจให้มีเมตตา กรุณา และลดความเห็นแก่ตัว ร่วมกันทำงานกับภาคประชาสังคมและวัดในการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ให้มาทำการค้าขายโดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์^{๑๘๒}

^{๑๘๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๕, วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

วันที่ ๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๖ นายอิทธิพล คุณปลื้ม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เป็นประธานในการจัดกิจกรรมสำหรับสถานเอกอัครราชทูตต่างประเทศที่เป็นคณะกรรมการมรดกโลก เพื่อประเมินและเปรียบเทียบแหล่งประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่เป็นมรดกโลก และที่อยู่ระหว่างการขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแห่งใหม่ โดยมีนางยุถิกา อิศรางกูร ณ อยุธยา รองปลัดกระทรวงวัฒนธรรม นายพนมบุตร จันทรโชติ อธิบดีกรมศิลปากร คณะทูตานุทูตและผู้แทนสถานเอกอัครราชทูตต่างประเทศที่เป็นคณะกรรมการมรดกโลกจาก ๗ ประเทศ และสื่อมวลชนเข้าร่วม ณ ห้องประชุมตำราราชานุภาพ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร^{๑๘๓}

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม กล่าวว่า การเสนอเมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก จากองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก เป็นไปได้ด้วยดี เอกสารได้รับการประเมินและผ่านการตรวจสอบความครบถ้วนสำหรับการอนุมัติ ขั้นสุดท้ายในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ ๔๕ ซึ่งจะมีขึ้นระหว่างวันที่ ๑๐ ถึง ๒๕ กันยายน ๒๕๖๖ ณ กรุงริยาด ราชอาณาจักรซาอุดีอาระเบีย กระทรวงวัฒนธรรม (วธ.) จึงได้มอบหมายให้กรมศิลปากรจัดกิจกรรมนำคณะทูตานุทูตและผู้แทนสถานเอกอัครราชทูตต่างประเทศที่เป็นคณะกรรมการมรดกโลกสัมผัสกับสถานที่โบราณวัตถุ และกิจกรรมที่แสดงถึงเรื่องราวและผู้คนในอดีตและปัจจุบันอย่างแท้จริง โดยเยี่ยมชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ระหว่างวันที่ ๑๐ - ๑๑ สิงหาคม ๒๕๖๖ เพื่อประเมินและเปรียบเทียบแหล่งประวัติศาสตร์ในประเทศไทยที่เป็นมรดกโลกและที่อยู่ระหว่างการขอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแห่งใหม่ แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของแหล่งเพื่อการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกได้อย่างครบถ้วน ซึ่งจะมีส่วนช่วยสนับสนุนการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพให้เป็นมรดกโลกแห่งใหม่ of ประเทศไทย^{๑๘๔}

นายอิทธิพล กล่าวต่อไปว่า สำหรับกิจกรรมในครั้งนี้ มีคณะทูตานุทูตและผู้แทนสถานเอกอัครราชทูตต่างประเทศที่เป็นคณะกรรมการมรดกโลกจาก ๗ ประเทศ ได้แก่ อาร์เจนตินา เบลเยียม อียิปต์ อินเดีย อิตาลี เม็กซิโก และไนจีเรีย เข้าร่วม โดยมีวิทยากรให้ความรู้เน้นเนื้อหาวิชาการเกี่ยวกับข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ให้เกิดความเชื่อมโยงกับแหล่งประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในประเทศไทย พร้อมทั้งนำชมแหล่งเรียนรู้ ได้แก่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร อาคารจัดแสดง

^{๑๘๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๓, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

เครื่องทองอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โบราณสถาน วัดราชบูรณะ และโบราณสถานวัดไชยวัฒนาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และอุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ พัฒนาการศิลปะในดินแดนไทย อันจะเป็นประโยชน์ต่อการขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพให้เป็น มรดกโลก และยังเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาชาวต่างประเทศ

อีกทั้งภาครัฐได้ผลักดันแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติ และวัฒนธรรม ที่มีความ โดดเด่น ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ให้ชาวโลกได้รู้ว่า เมืองไทยมีสถานที่ท่องเที่ยวดีๆ ไม่แพ้ต่างชาติ โดยวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๖ เวลา ๑๑.๐๐ นาฬิกา นายอนุศักดิ์ คงมาลัย โฆษกคณะกรรมการ ท่องเที่ยว วุฒิสภา ร่วมบันทึกรายการ “เกาะติดวุฒิสภา” (โฟนอิน) ในประเด็น “มุมมองการมีส่วน ร่วมของภาคประชาชนต่ออุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ หลังจากได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นเมืองมรดก โลก” โดยได้กล่าวถึงหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม^{๑๘๕} ทั้งหมด ๖ ข้อ ได้แก่

๑. เป็นตัวแทนที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรม หรือตัวแทนของ ความงดงาม และเป็นผลงานชิ้นเอก ที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดยิ่งของมนุษย์

๒. เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลในการผลักดันให้เกิดการพัฒนาคุณค่าของมนุษย์และการ พัฒนาที่สืบต่อมาในด้านการออกแบบทางสถาปัตยกรรม อนุสรณ์สถาน ประติมากรรม และภูมิทัศน์ ตลอดจนการพัฒนาศิลปกรรมที่เกี่ยวข้อง หรือการพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งการพัฒนา เหล่านี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือบนพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดของโลก^{๑๘๖}

๓. เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงความเป็นเอกลักษณ์ที่หายากยิ่ง และเป็นประจักษ์พยานของ ขนบธรรมเนียมประเพณี หรืออารยธรรมที่ยังปรากฏอยู่ในปัจจุบันหรือสาบสูญไปแล้ว

๔. เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของลักษณะโดยทั่วไปของสิ่งก่อสร้าง อันเป็นตัวแทน ของพัฒนาการในด้านสถาปัตยกรรม วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ หรือภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ช่วงเวลาอันสำคัญในอดีตของมนุษยชาติ^{๑๘๗}

^{๑๘๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๔, วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๗, วันที่ กันยายน ๒๕๖๖

๕. เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี การใช้ประโยชน์ของแผ่นดิน การใช้ประโยชน์ของทะเล หรือปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์กับ สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะผลกระทบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๖. เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดของการเชื่อมโยงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับหรือวัฒนธรรม ประเพณีที่ยังปรากฏอยู่ มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับบุคคลหรือเหตุการณ์ผลงานศิลปะ หรืองานวรรณกรรมที่มีความโดดเด่นเป็นสากล โดยเมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๖๖ ที่ประชุม คณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญ ครั้งที่ ๔๕ ที่ขยายออกมา ณ กรุงริยาด ราชอาณาจักร ซาอุดีอาระเบีย ได้มีมติรับรองการขึ้นทะเบียน “เมืองโบราณศรีเทพ” เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ซึ่ง จะถือเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมแห่งที่ ๔ และเป็นมรดกโลกแห่งที่ ๗ ของประเทศไทย ต่อจากเมือง ประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร ในปี ๒๕๓๔ นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ในปี ๒๕๓๔ และแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง ในปี ๒๕๓๕ การขึ้นทะเบียนเมืองโบราณศรีเทพเป็นมรดกโลก ทำให้ ประชาชนชาวไทยภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรม และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกโลกอันเป็น มรดกของมนุษยชาติ

จากการที่เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้รับการประกาศจากองค์การ ยูเนสโกให้เป็นเมืองมรดกโลก กลุ่มขับเคลื่อนและสร้างสรรค์เมืองศรีเทพ ร่วมกับจังหวัดเพชรบูรณ์ ได้ จัดโครงการหัวใจศรีเทพ “Heart of Si Thep” ขับเคลื่อนการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ สร้างการรับรู้คุณค่า อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพผ่านเยาวชน เตรียมพร้อมรับการประกาศเป็นมรดก โลก สำหรับโครงการ “หัวใจศรีเทพ Heart of Si Thep” เป็นกิจกรรมสร้างการรับรู้ต่อสังคม สร้าง เยาวชนในพื้นที่ให้สืบทอดมรดกล้ำค่าของประเทศ โดยเป็นการจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับมรดกโลก และข้อมูลของ ๓ พื้นที่ ทั้งเมืองนอก เมืองใน เขาค้างนอก เขาคมอรัตน์ของเมืองโบราณศรีเทพ ที่จะ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ให้เยาวชนจาก ๙ โรงเรียนได้ทำกิจกรรมร่วมกับวิทยากร ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ เพื่อสามารถผลิตสื่อสร้างสรรค์ สร้าง Content ถ่ายทอดเรื่องราวอัน ทรงคุณค่าของเมืองโบราณศรีเทพ ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ อาทิ TikTok facebook และโซเชียลมีเดียอื่น ๆ เพื่อสื่อสารข้อมูลความเคลื่อนไหวงานประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งทำให้คนในพื้นที่ได้รับทราบข่าวสารในเรื่องของมรดกโลก ส่งผลต่อการตระหนักรู้และช่วยกัน อนุรักษ์สถานที่ให้คงคุณค่า โดดเด่น และสืบทอดต่อไปสู่รุ่นลูกหลาน เป็นการส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ ดีต่อประเทศ และนำพาผู้คนจากทุกมุมโลกเข้ามาในพื้นที่ ก่อเกิดแหล่งท่องเที่ยวที่จะนำรายได้มาสู่

ท้องถิ่น ชุมชน และประเทศชาติอย่างต่อเนื่อง และเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนในพื้นที่เกิดความรัก ความผูกพัน และความหวงแหน ปกป้องและรักษาพื้นที่มรดกโลกอันทรงคุณค่าในอนาคตต่อไป^{๑๘๘}

ทั้งนี้ ปัจจุบันแหล่งมรดกโลกในไทยที่คัดเลือกโดยองค์การยูเนสโก (UNESCO) มีทั้งสิ้น ๕ แห่ง เป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรม ๓ แห่ง^{๑๘๙} คือ เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร จังหวัดสุโขทัย (ปี ๒๕๓๔) นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร (ปี ๒๕๓๔) แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี (ปี ๒๕๓๕) ส่วนมรดกโลกทางธรรมชาติมี ๒ แห่งคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นายูง-ห้วยข่าแข้ง ครอบคลุมจังหวัดอุทัยธานี ตาก และกาญจนบุรี ทางตะวันตกของประเทศชายแดนประเทศพม่า (ปี ๒๕๓๔) และป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่นายูง ครอบคลุม ๖ จังหวัดคือนครราชสีมา สระบุรี นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้วและบุรีรัมย์ นอกจากนี้ยังมีขึ้นบัญชีรายชื่อเบื้องต้น (Tentative List) เพื่อพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลกในอนาคต ทั้งสิ้น ๗ แห่ง และหนึ่งในนั้นคือ เมืองโบราณศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยรัฐบาลได้ลงนามในเอกสารที่ชี้ยื่นต่อคณะกรรมการมรดกโลกที่ประเทศฝรั่งเศส เพื่อประกอบการพิจารณาใน พ.ศ. ๒๕๖๕ มีการนำเสนอ ๓ แหล่งในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ได้แก่ โบราณสถานเขาค้างนอก โบราณสถานเขาคมอรัตน์ และเมืองโบราณศรีเทพ รวมพื้นที่ ๘.๖ ตารางกิโลเมตร

๔.๓.๓.๓ ชุมชน

คำว่า "ชุมชน" ไม่ปรากฏว่า นำมาใช้กับหน่วยทางสังคมของไทยในสมัยโบราณ ซึ่งจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดี เช่น ศิลจารึก พงศาวดาร กฎหมายตราสามดวง รวมทั้งในหนังสือ และตราสารต่างๆ ที่ได้ตอบกันระหว่างเมืองหลวงคือ กรุงเทพฯ กับหัวเมืองมณฑลทางภาคเหนือ และภาคอีสาน ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ ไม่พบว่า มีการใช้คำว่า "ชุมชน" นี้ แม้แต่ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๙๓ ก็ไม่ปรากฏคำว่า "ชุมชน" เช่นกัน หากพิจารณาจากหลักฐานการจารึก ทั้งในศิลาจารึกสุโขทัย (หลักที่ ๑) และในจารึกล้านนา เราจะพบคำว่า "บ้าน" "ถิ่น" และ "ถิ่นฐาน" นอกจากนี้ในคำไทยโบราณ เรายังพบคำว่า "ก้วน" หรือ "บาง" ที่ใช้เรียกการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนตามริมคลอง และริมแม่น้ำในภาคกลาง และภาคตะวันออก

^{๑๘๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๖, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๘๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๕, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

นักมานุษยวิทยา และนักสังคมวิทยาสันนิษฐานว่า คำว่า "ชุมชน" นั้น น่าจะเริ่มนำมาใช้ในช่วง พ.ศ. ๒๔๙๓-๒๕๐๕ โดยบัญญัติมาจากคำว่า "community" ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากว่า ในระยะนั้น อิทธิพลของวิชาสังคมศาสตร์จากประเทศตะวันตก ได้แพร่ขยายมาสู่ประเทศไทย เพื่อใช้ในการศึกษาสภาพสังคมชนบท ทั้งโดยนักวิจัยชาวต่างชาติ และนักวิชาการชาวไทย ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ ด้วยทุนของรัฐบาลสหรัฐอเมริกา (ทุนยูเอสเอ - USIAD) จากนั้นรัฐบาลจึงได้ใช้คำนี้เรื่อยมา จน พ.ศ. ๒๕๐๕ รัฐบาลได้ตั้งหน่วยงานขึ้นหน่วยหนึ่ง ในสังกัดกระทรวงมหาดไทยขึ้นมีชื่อว่า "กรมการพัฒนาชุมชน" และด้วยเหตุที่หน่วยงานที่มีคำว่า "ชุมชน" มักเป็นหน่วยงานด้านการปกครอง ความหมายของคำว่า ชุมชน ในระยะแรก จึงนำไปใช้ในความหมายที่ใกล้เคียง หรือซ้อนทับกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ซึ่งมีฐานะเป็นหน่วยการปกครอง ที่มีขอบเขตพื้นที่ที่แน่นอน ภายใต้การควบคุมของรัฐ

เมื่อหน่วยงานด้านการปกครองใช้คำว่า "ชุมชน" แทนคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ความหมายของคำว่า "ชุมชน" โดยนัยนี้ จึงสื่อความหมายไปในทำนองเดียวกับคำว่า "บ้าน" หรือ "หมู่บ้าน" ที่หมายถึง หน่วยการปกครองระดับล่างสุดของพื้นที่ อีกทั้งยังมีขอบเขตทางภูมิศาสตร์ หรือทางกายภาพที่แน่นอน มีประชากรจำนวนหนึ่ง และมีระบบกลไกการปกครอง ที่เชื่อมต่อกับกลไกของรัฐอื่นๆ ตามลำดับชั้น คือ หมู่บ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-ประเทศ

ชุมชนตามความหมายดังกล่าวนี้มีข้อจำกัดในแง่มุมมองความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางด้านของ "สังคม" "วัฒนธรรม" และ "ทรัพยากรธรรมชาติ" ของชุมชน เนื่องจากเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงผู้คนไว้ด้วยกัน โดยที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับพื้นที่ และเขตการปกครอง แต่เกี่ยวข้องกับความเป็นเครือญาติ การมีวัฒนธรรมของชนเผ่าเดียวกัน การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินร่วมกัน การใช้ป่าชุมชนร่วมกัน และการใช้แหล่งน้ำร่วมกัน เป็นต้น อันเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถจำกัดได้ด้วยขอบเขตทางกายภาพใดๆ

ความหมายของคำว่า "ชุมชน" อีกความหมายหนึ่ง เกิดขึ้นท่ามกลางการต่อสู้ เพื่อต่อต้านกระแสการพัฒนาประเทศ ที่จะพยายามผลักดันประเทศให้ก้าวไปสู่ความทันสมัย โดยมุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เน้นการลงทุนอุตสาหกรรม การเปิดเสรีทางการค้า และระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งกระบวนการพัฒนาแบบนี้ มักได้รับการกำหนด และตัดสินใจ โดยคนจำนวนน้อย หากแต่ผลของการพัฒนา ได้ส่งผลกระทบต่อชีวิตของคนจำนวนมากในสังคม จึงมีกระแสการรวมกลุ่มของประชาชนจากที่ต่างๆ โดยเปิดกว้างให้ทุกคนที่มีแนวคิดคล้ายๆ กัน มาทำงานร่วมกัน เพื่อไปสู่เป้าหมายเดียวกัน เป็นการเรียกร้อง เพื่อมีส่วนร่วมไปกับกลไกของภาคราชการ และต่างชาติ ในการกำหนด และรับผิดชอบอนาคตของตนเอง และสังคมที่อาศัยอยู่ อาจ

กล่าวได้ว่า ชุมชนในความหมายนี้ เรียกได้ว่าเป็น "ชุมชนในจินตนาการ" (imagination community) อันเป็นกระบวนการของภาคประชาชน ที่เคลื่อนไหวในอุดมการณ์เชิงอำนาจ เพื่อถ่วงดุลกับอำนาจของรัฐ ธุรกิจเอกชน และต่างชาติ^{๑๙๐}

ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางวัดและภาครัฐในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมจัดงานอนุรักษ์และพัฒนาาร่วมกันกับภาคประชาสังคม ในการให้ความร่วมมือในดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เข้าไปร่วมจัดกิจกรรมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ประชาชนในชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดการบุกรุกทำลาย สร้างความร่วมมือระหว่างประชาชนเพื่อสอดส่องดูแลพื้นที่ที่ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐในการสร้างแนวร่วมกับประชาชนในการช่วยปรับสภาพแวดล้อมของเขาดมอรัตน์ให้ดีขึ้น ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐประชาสัมพันธ์เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการทำงานกันกับทางภาครัฐในการขอความร่วมมือชุมชนช่วยกันรื้อฟื้นสืบสานประเพณี วัฒนธรรมแนวคิดโดยใช้กระบวนการจิตอาสา เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และสร้างการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเป็นวิธีสู่สุขภาวะทางปัญญา ที่จะทำให้นักในสังคมเกิดการฝึกใจให้มีเมตตา กรุณา และลดลดความเห็นแก่ตัว^{๑๙๑} ภาคประชาสังคมได้ร่วมทำงานกันกับทางวัดสนับสนุนและร่วมกันพัฒนา อนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ และชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐ เป็นสื่อกลางระหว่างภาครัฐ วัด ประชาชน

ภาครัฐ วัด ประชาชนจึงได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในการความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ สถานที่ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในการให้ข้อมูลทางวิชาการด้านสาธารณสุขแก่ชุมชน เข้าร่วมการอบรมให้ความรู้ ชุมชนได้ร่วมทำงานกันกับทางภาครัฐให้ในพื้นที่เขาดมอรัตน์ และการทำงานจิตอาสาในพื้นที่เขาดมอรัตน์อย่างถูกต้องโดยนักโบราณคดีจากกรมศิลปากร และดำเนินการตามการจัดทำผังแม่บทและกำหนดแผนการพัฒนา มีเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกด้านวิชาการแก่ชุมชน

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ภาครัฐเป็นเครือข่ายนำ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เครือข่ายวัด เป็นเครือข่ายทำ เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มีอย่างจำกัด ส่วนเครือข่ายภาครัฐเป็นเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ตามบทบาทแต่ละด้าน เช่น บทบาทด้านวัฒนธรรม บทบาทด้านวิชาการ

^{๑๙๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๗, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๙๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

ในแต่ละด้านนั้นเป็นบทบาทปกติแต่มีความเกี่ยวข้องที่ต้องทำงานร่วมกันกับภาครัฐ คือ บางส่วน อาจจะต้องขออนุญาตจากทางภาครัฐในการที่จะทำหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี แม้ว่าเมื่อบทบาท เหล่านี้คือวิถีชีวิตปกติแต่เมื่อมีกฎ ข้อบังคับยอมทำให้งานและบทบาทนั้นล่าช้าลง บางส่วนก็ต้องการ กำลังเสริมจากภาคประชาสังคม

๔.๔ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์ พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๔.๑ ปัญหาในการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๔.๑.๑ นโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ที่เข้าไปสู่วัดและชุมชนยังไม่ชัดเจน

วัดและชุมชนไม่ได้รับทราบนโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ จะเห็นได้จากสภาพแวดล้อมโดยรอบใกล้แหล่งสถานพุทธศิลปกรรมของ เขามอรัตน์ มีหญ้าและต้นไม้เกิดขึ้นทำให้รก^{๑๙๒} ก่อให้เกิดทัศนอุจาดบดบังทัศนียภาพความงดงาม ของสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จะเห็นได้ว่าการขาดความรู้นโยบายจึงเป็นอุปสรรคใน การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ทั้งการสนับสนุนประชาชนให้เข้ามา มีส่วนร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ได้ ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบ ต้องเข้าไปให้ความรู้เพื่อให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่านำไปสู่การปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบาย หลักของรัฐบาลที่เน้นการกระจายอำนาจลงสู่ท้องถิ่น โดยเฉพาะทางด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและ สิทธิของประชาชนซึ่งสาระสำคัญของนโยบายและแผนส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๐ ที่ต้องการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรเอกชน และประชาชน^{๑๙๓} ส่งเสริมการสร้างจิตสำนึกและจิตวิญญาณด้านอนุรักษ์และ ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ ให้แก่ประชาชนทุกอาชีพ ทุกระดับ เพื่อเกิดการประสาน แนวคิดด้านการพัฒนาและการอนุรักษ์ให้ไปในทางเดียวกันกับแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน^{๑๙๔}

๔.๔.๑.๒ ความขัดแย้งระหว่างบุคคลในวัดและระหว่างวัดกับชุมชน

^{๑๙๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๑, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๙๓} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๒, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๙๔} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๘, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

วัดและชุมชนมีความขัดแย้งกันระหว่างบุคลากรในวัดกับคณะกรรมการวัด ในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ การจัดลำดับความสำคัญในอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ก่อนหลังและผลประโยชน์วัดและชุมชน วัดและชุมชนจึงทำให้เกิดความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ภายในวัดและชุมชน ทำให้วัดมีปัญหาเกี่ยวกับชุมชนด้วย ประกอบกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมศิลปากรไม่ได้เข้าไปดูแลบุคลากรวัดไม่มีความรู้เกี่ยวกับนโยบาย กฎหมาย ความรู้ และวิธีการแก้ปัญหา^{๑๔๕} การอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรม

ประชาชนในท้องถิ่นควรมีความสามัคคีร่วมมือกันอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ตั้งแต่ศึกษาปัญหา สาเหตุปัญหา การวางแผนตัดสินใจ ติดตามประเมินผลเพื่อร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้มีความยั่งยืน

ประชาชนควรประชาสัมพันธ์ให้สื่อมวลชน ทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น นำเสนอข่าวสารเกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ในท้องถิ่นของตนให้แพร่หลาย โดยการประสานงานกับวัดและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล

ประชาชนผู้ที่มีการศึกษาดีและมีโอกาสดีในชุมชนที่ออกจากชุมชนไปตั้งถิ่นฐานที่อื่นควรเข้ามาช่วยเหลือให้ความรู้และร่วมกิจกรรมแก่วัดและชุมชน เพื่อส่งเสริมให้วัดและชุมชนมีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ และควรเน้นบทบาทของประชาชนในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อผลักดันให้เขามอรัตน์ได้เป็นมรดกโลก

๔.๔.๓ ข้อเสนอแนะถึงหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๔.๓.๑ หน่วยงานส่วนกลาง เช่น สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม กรมศิลปากร กรมการศาสนา ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

^{๑๔๕} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๑๓, วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

กรมศิลปากร ควรถวายความรู้แก่พระสงฆ์หรือพระสังฆาธิการ และสามเณรภาคฤดูร้อนอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้งทุกรุ่น เพื่อสร้างความตระหนักและสร้างจิตสำนึกคุณค่าของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งควรมีการอบรม ประชุม สัมมนาและมีการจัดทัศนศึกษาเพื่อจะได้มีแนวความคิดใหม่ ๆ^{๑๙๖} ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตัน และมีการประสานงานกับสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตัน เพื่อให้เกิดความซาบซึ้งในคุณค่าเห็นความสำคัญช่วยกันปกป้องรักษาได้ตลอดไป

กรมศิลปากร ควรแก้ปัญหาเรื่องขาดแคลนบุคลากรในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตัน โดยการเพิ่มจำนวนอาสาสมัครท้องถิ่นดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการตื่นตัว^{๑๙๗} รวมตัวกันเป็นกลุ่มเข้ามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม/โครงการณรงค์ร่วมกับวัด

๔.๔.๓.๒ หน่วยงานส่วนภูมิภาค ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเพชรบูรณ์ สำนักงานประถมศึกษาจังหวัด สำนักงานสิ่งแวดล้อมโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ จังหวัดเพชรบูรณ์ ควรดำเนินการดังนี้

สำนักงานสิ่งแวดล้อม ควรชี้แจงนโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตัน โดยผ่านสื่อต่าง ๆ ให้วัดและชุมชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ได้รับทราบ และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ควรจัดส่งบุคลากรดูแล และให้คำแนะนำแก่วัดและชุมชนอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง

๔.๔.๓.๓ หน่วยงานส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล / เทศบาล โรงเรียน ควรดำเนินการดังนี้

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น / เทศบาล ควรรับทราบนโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตันแล้วนำไปปฏิบัติ พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมและสนับสนุนงบประมาณแก่วัดและชุมชน ในการประสานความงานระหว่างวัดกับชุมชน เพื่อส่งเสริมบทบาทของวัดและชุมชนให้มีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตัน

^{๑๙๖} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๕, วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๙๗} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๒๓, วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

โรงเรียนในท้องถิ่น ควรมีการประสานงานกับวัดและชุมชน เพื่อให้ปลูกฝังแนวความคิดการสร้างจิตสำนึก ความตระหนักในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์แก่เยาวชนในท้องถิ่นได้รับทราบและเข้ามีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดและชุมชน^{๑๙๘}

๔.๔.๔ ประสิทธิภาพและวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ที่สามารถทำได้

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ได้เกิดประสิทธิภาพและวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ดังนี้

๔.๔.๔.๑ ได้ตั้งคณะทำงานของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่ออำนวยความสะดวกประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งหน้าที่ในการรับผิดชอบแต่ละกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เช่น การอำนวยความสะดวก และการวางแผนในแต่ละกิจกรรม^{๑๙๙}

๔.๔.๔.๒ ได้จัดให้มีพระสงฆ์และบุคลากร ภายในวัดและชุมชนทำหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ บอกกล่าวเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ พระสงฆ์และบุคลากรภายในวัดและชุมชนถือเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพราะถือได้ว่าบุคลากรของวัดเป็นผู้มีจิตอาสาทำหน้าที่ในการบริการด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดี อบอุ่นจริงใจ

๔.๔.๔.๓ ได้เปิดโอกาสให้บุคลากรภายในวัดและชุมชนที่เป็นศิษย์วัดหรือบุคลากรภายนอก (เด็ก เยาวชน นักศึกษาในสถานศึกษา เจ้าหน้าที่ในหน่วยงาน/องค์กร ผู้สูงวัย) ผู้มีจิตอาสา มาช่วยดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ร่วมกันกับผู้ที่มีความรับผิดชอบ

๔.๔.๔.๔ ได้พัฒนาบุคลากรภายในวัดและชุมชน เช่น ฝึกอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ แก่พระสงฆ์และบุคลากรภายในวัดและชุมชน หรือเด็ก เยาวชนผู้ที่มีจิตอาสาพัฒนา โดยยึดหลักกัลยาณมิตร ๗ ได้แก่ (๑) ทำตนให้เป็นที่น่ารัก (๒) ทำตนให้เป็นที่เคารพ (๓) นำเจริญใจชวนให้ระลึกถึง (๔) รู้จักพูดและให้คำแนะนำที่ดี (๕) อุดหนุนต่อถ้อยคำดำหนิพร้อมที่จะรับฟังและนำไปปฏิบัติ (๖) สามารถอธิบายเรื่องราวที่อยู่ยากกลุ่ม

^{๑๙๘} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๙, วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๖๖

^{๑๙๙} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๒, วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

ลึกให้เข้าใจอย่างง่ายตายและ (๗) ไม่ชักนำหรือชักจูงไปในทางที่เสื่อม โดยเชิญหน่วยงานภาครัฐ หรือสถาบันอุดมศึกษา หรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านมาให้ความรู้ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์

๔.๔.๔.๕ ได้สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้เกิดความพร้อมและความเข้มแข็งแก่พระสงฆ์และบุคลากรภายในวัดและชุมชน เพื่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีอย่างแนบแน่น โดยให้วัดและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและการตัดสินใจ โดยรณรงค์ให้ช่วยกันคิด ทำ ปรับเปลี่ยนสิ่งที่ดี ๆ ให้เกิดขึ้น ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ชี้ให้คนในชุมชนได้รับรู้ ชิมชั๊บ พร้อมเกิดความหวงแหนสิ่งที่มีในท้องถิ่นและร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูอย่างสม่ำเสมอ^{๒๐๐}

๔.๔.๔.๖ ได้สร้างสังคมจิตอาสาในระยะยาว วัดและชุมชนได้ปลูกจิตสำนึกรักท้องถิ่นและมีความภาคภูมิใจในบรรพบุรุษ โดยมีวัดและชุมชนเป็นศูนย์กลาง สืบค้น องค์ความรู้ ประวัติความเป็นมา โดยจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ผ่านกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่ดีและรับประโยชน์ร่วมกัน^{๒๐๑} มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถ่ายทอดภูมิรู้ ภูมิธรรม^{๒๐๒} ที่หลากหลายของคนในท้องถิ่นสู่อนุชนอย่างมีจุดมุ่งเน้นสร้างคนรุ่นใหม่ให้มีสำนึกจิตอาสาในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ของชุมชนอย่างยั่งยืน

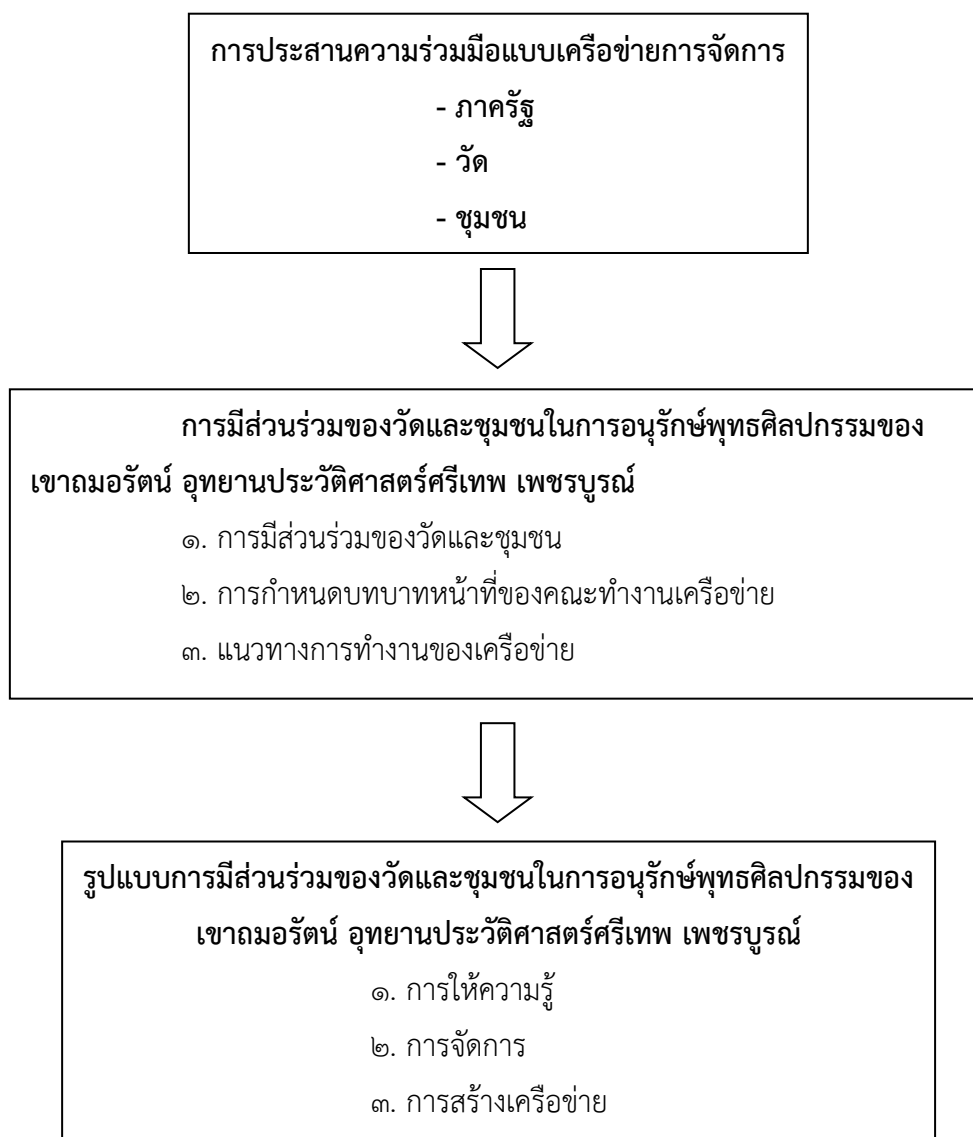
^{๒๐๐} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๗, วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

^{๒๐๑} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๓๖, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

^{๒๐๒} สัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ลำดับที่ ๔, วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

๔.๕ องค์ความรู้จากการวิจัย

งานวิจัย “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ทำให้ผู้วิจัยค้นพบองค์ความรู้จากการวิจัย

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากแผนภาพ แสดงองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย รูปแบบการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ซึ่งอธิบายใน รายละเอียด ดังนี้

ด้านการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมการพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ พบว่า

๑) ต้องมีการให้ความรู้ส่งเสริมการค้นคว้าวิจัย คว้าศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่นจังหวัด ภูมิภาค และประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน กล่าวคือการขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะเข้ามาอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ ทั้งนี้เพราะหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เช่นกรมศิลปากร เป็นต้น มีบุคลากรน้อย จึงส่งผลต่อการลงมาดูแลโบราณโดยรวม และก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่นการบุกรุกพื้นที่เขตเขาถมอรัตน์ของประชาชน เป็นต้น ปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ขาดองค์ความรู้ที่ถูกต้องในการอนุรักษ์ ปัญหาที่เกิดจากการบุกรุกพื้นที่ของประชาชนอันเป็นที่มาของปัญหาอื่น ๆ ตามมา ดังนั้นต้องมีการจัดการส่งเสริมการอนุรักษ์ โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของชุมชน อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

๒) ปัญหาด้านการจัดการงบประมาณ หรือกล่าวได้ว่า ปัญหาด้านการบริหารงบประมาณ เป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งที่จะขับเคลื่อนงานอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ในที่ต่าง ๆ ให้ดำเนินไปได้ การขาดงบประมาณ เนื่องจากว่าในประเทศไทยมีแหล่งพุทธศิลปกรรมอยู่มากมาย การที่หน่วยงานผู้ที่มีความรับผิดชอบโดยตรงจะจัดสรรงบประมาณลงมา เพื่อใช้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ได้อย่างทั่วถึง เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก ทั้งนี้ เพราะหากมีการจัดสรรงบประมาณโดยมองไปที่ความสำคัญของพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ เช่น พระพุทธรูปในเขาถมอรัตน์ที่ผู้รับผิดชอบคิดว่ามีความสำคัญในอันดับต้น ๆ ก็อาจได้รับการจัดสรรงบประมาณลงไปดูแลได้อย่างทั่วถึง แต่ในทางตรงกันข้าม หากพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์นั้น หน่วยงานของรัฐมองว่าไม่ค่อยมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์มากนัก หรืออยู่ห่างไกลออกไป ก็อาจได้รับการจัดสรรงบประมาณในจำนวนน้อย หรือ ไม่ได้ได้รับการจัดสรรเลยก็เป็นได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ ดังกล่าวนี้อาจทรุดโทรมไปก่อนเวลาอันควร หรือหากมีการจัดสรรงบประมาณลงไปเพื่อการฟื้นฟู ก็อาจสายเกินไปแล้ว เพราะพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์เหล่านั้นอาจถูกทำลายจนไม่เหลือความเป็นพุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์และยากที่จะฟื้นฟูขึ้นมาได้

๓) ต้องมีการส่งเสริมกิจกรรมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาถมอรัตน์ในชุมชนต่าง ๆ เพื่อให้หน่วยงานภาครัฐได้มีส่วนร่วมกับวัดและชุมชนในการตัดสินใจคิดวางแผน และจัดตั้งคณะ

ตัวแทนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของวัดและชุมชน เพื่อขับเคลื่อนเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาค้อมอริตน์ให้เกิดผลสำเร็จในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ สรุปผลการวิจัย ได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

สรุปได้ว่า ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ ถือเป็นหน้าที่ของวัดและชุมชนที่จะต้องทำตามหลักพระธรรมวินัย และตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยแนวทางในการอนุรักษ์นั้นสามารถทำได้ด้วยการดูแลรักษา รวมทั้งการให้ความรู้ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์แก่ประชาชน การให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์กับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์พื้นที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มีลำดับขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์นั้น หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมจะต้องแจ้งแก่ผู้ดูแลเป็นสำคัญ

ขั้นที่ ๒ ในการอนุรักษ์จะต้องดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น โดยทางอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ นั้นมีหลักการสำคัญที่เป็นนโยบายว่า ๑) การอนุรักษ์เป็นไปเพื่อการเก็บรักษาส่วนที่ดีให้มากที่สุด และมีสอดคล้องกับของเก่าที่เหลืออยู่ ๒) การอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงจะต้องร่วมอนุรักษ์ไปในแนวทางเดียวกันหรือให้คงอยู่อย่างเดิมให้มากที่สุด ๓) จะต้องแน่ใจแล้วว่าในการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญมีคุณค่าอย่างแท้จริงถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์ และร่วมรับผิดชอบตัดสินใจการดำเนินการทุกครั้งเพื่อสร้างความสำนึกรักในพุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์ของตนเองด้วยเทคนิคและวิธีการต่าง ๆ

๕.๑.๒ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ สรุปได้ว่า จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันจึงเป็นการอันสมควรที่ชาวบ้านในชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ควรตระหนักถึงความสำคัญและร่วมหาแนวทางในการแก้ไขสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ต่อไป ผู้วิจัยจึงแยกแนวอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็น ๓ แนวทาง คือ แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพในระดับนโยบาย แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน และแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๑. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ในระดับนโยบาย ได้แก่ รัฐจะต้องเป็นผู้ที่ให้ออมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ แก่พระสงฆ์และชาวบ้าน รัฐโดยกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรมีนโยบายส่งเสริมสนับสนุนให้มีจิตอาสาหรือมีัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมบังคับใช้กฎหมาย ควรนำกฎหมายที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน หรือโบราณวัตถุ มาบังคับใช้อย่างเด็ดขาด ตลอดจนตราข้อบัญญัติท้องถิ่นเพิ่มเติมในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

๒. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ระดับวัดและชุมชน ภายในชุมชนได้มีพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มีสภาพปัญหาที่ทรุดโทรม เนื่องจากขาดความรู้ ความเข้าใจ และการดูแลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพแห่งนั้น ปัญหาการขาดแคลนบุคลากร ผู้นำที่จะเข้ามาดูแลจากเหตุผลที่กล่าวมาในข้างต้นนั้นถือได้ว่าเป็นปัญหาหลักสำคัญที่ทำให้ในชุมชนควรร่วมมือและจัดหาแนวทางที่ใช้การแก้ปัญหาร่วมกัน ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์และจิตสาธารณะต่อการรักษาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ภายในชุมชนของคนที่อยู่ใกล้กับพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ส่วนใหญ่มีความคิดเห็นที่ตรงกันในเรื่องที่ควรให้เด็กหรือเยาวชนเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อที่จะปลูกฝังจิตสำนึกให้กับเด็กหรือเยาวชนเหล่านี้มาทำการพัฒนาต่อไปในอนาคต ควรจะมีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อส่งผลที่จะช่วยในการเสริมสร้างถึงจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีการอนุรักษ์ดูแลรักษาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ แห่งนี้ให้มากขึ้นและอยู่คู่ชุมชนนั้นๆ ต่อไป มีการจัดทำหนังสือหรือสื่อภาพเคลื่อนไหว โดยให้เด็กนักเรียนหรือเยาวชนที่ได้รับ

การเรียนการสอนจากโรงเรียนเข้ามาร่วมสร้าง เว็บไซต์หรือเว็บไซต์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยว สักการะบูชาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ที่อยู่ในชุมชนนั้นๆ

ภายในชุมชนควรที่จะต้องมี การตั้งผู้นำหรือการตั้งตัวแทนขึ้นมาเพื่อเป็นผู้ที่คอยบังคับ ควบคุมให้ชาวชุมชนร่วมกันสอดส่องดูแลความเรียบร้อยของพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ สิ่งทีผู้นำ พระสงฆ์และชาวบ้านต้องทำภายในชุมชน ต้องมีส่วนร่วมจัดกิจกรรม หรือเพณีในลักษณะเชิงอนุรักษ์ และพัฒนา ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้บุคคลทั้งในและนอก เข้ามา มีการให้ความรู้เกี่ยวกับเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ และคอยเป็นหูเป็นตา ให้กับรัฐ ในการสอดส่องดูแลแหล่งโบราณคดีซึ่งเป็นมรดกของชาติ ที่เสมือนแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญให้ไว้ชนรุ่น หลังได้ศึกษา วัดและชุมชนต้องร่วมมือกันทำการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพขั้นพื้นฐาน ซึ่งสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อหยุดหรือบรรเทาเหตุแห่ง การเสื่อมสภาพของพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ โดยการดำเนินการ นั้นไม่มีผลให้ลักษณะทางกายภาพของพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อรอการดำเนินการอนุรักษ์ขั้นสูงที่เหมาะสมในลำดับต่อไป

๓. แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ระดับ จังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรม จากข้อมูลซึ่งเป็นผลที่สามารถสรุปได้จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วน เกี่ยวข้องสำหรับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ ระดับจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรมอย่างที่ควรจะเป็น เพราะเขาดมอ รรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็นสถานที่ทางพระพุทธศาสนานับว่ามีความสำคัญในท้องถิ่น ดังนั้นควรที่จะเสริมสร้างภูมิทัศน์ให้แก่ชุมชน นอกจากนี้พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ ยังเป็นแหล่งรวมของศิลปทางพระพุทธศาสนา ในทางวิถีชีวิตที่ส่งสมควรสืบ ทอดต่อกันมา ซึ่งสิ่งเหล่านี้นับเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของวัดและชุมชนนั้น ๆ และมี คุณค่าอย่างยิ่ง จึงจำเป็นที่หน่วยงานราชการระดับจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรมจะต้องเข้ามา มีบทบาทและรับผิดชอบโดยตรง เช่นหน่วยงานราชการต้องมีส่วนสนับสนุนการช่วยดูแลและเป็นหู เป็นตาให้กับพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ โดยร่วมมือและ ประสานงานกับสำนักศิลปากร คอยประสานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีศักยภาพสามารถ ช่วยดูแลถากถางวัชพืชที่ปกคลุมพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ให้ สะอาด เรียบร้อยพัฒนาภูมิทัศน์ และอื่น ๆ ได้ผู้ว่าราชการจังหวัดและองค์กรทางด้านวัฒนธรรม ระดับจังหวัดควรกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยาน ประวัติศาสตร์ศรีเทพ ที่อยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบเป็นวิสัยทัศน์ในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธ

ศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพอย่างต่อเนื่อง เพื่อจะได้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบต่อไป

ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอ ควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ควรนำพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาปรับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริม และอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่ให้

๕.๑.๓ เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

สรุปได้ว่า จากการศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ผู้วิจัยนำเสนอการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ดังนี้

๑. เสริมสร้างเครือข่ายเพื่อให้ความรู้การอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

การอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ จะประสบความสำเร็จได้ดั่งนั้น ควรเริ่มต้นการให้ความรู้ที่การปลูกฝังคนรุ่นใหม่ให้มีความรักในศิลปวัฒนธรรม และประเพณีของชาติ ทั้งนี้ผู้วิจัยมองว่า การปลูกฝังให้ประชาชนมีความรักศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่นเป็นแรงจูงใจสำคัญที่สามารถนำมาใช้ในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เพราะจะทำให้ทุกภาคส่วนโดยเฉพาะประชาชนได้เข้ามามีบทบาทในการการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ มาตรการสร้างแรงจูงใจ นี้ในหลายประเทศได้นำมาใช้ สนับสนุนให้ภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถาน ผู้วิจัยมองว่า ในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ซึ่งมีพุทธศิลปกรรมอยู่มากมาย หน่วยงานของรัฐ ยังไม่เคยมีการกำหนดมาตรการสร้างจูงใจในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือ เพื่ออนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ แก้ววัดและชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงพื้นที่เขามอรัตน์

ทั้งนี้ในการเสริมสร้างเครือข่ายให้ความรู้ ต้องให้หน่วยงานของรัฐมาเป็นกำลังหลักในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อที่จะส่งเสริมให้มีคุณค่าในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม หรือมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ วัดและชุมชนที่อยู่ใกล้กับเขามอรัตน์ต้องคอยดูแล

และสอดคล้องเพื่อไม่ให้ถูกทำลาย และในหน่วยงานของรัฐต้องยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือหรือสนับสนุนงบประมาณในการดูแลและพัฒนา ดังนั้น การให้ความรู้เพื่อการสร้างแรงจูงใจให้วัดและชุมชนได้เห็นคุณค่าประวัติศาสตร์ หรือคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม มิได้จำกัดอยู่เฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่มันเป็นสมบัติของคนร่วมกันเมื่อเป็นสมบัติของส่วนรวม คนอื่นก็มีสิทธิ์ในการที่จะปกป้องดูแลรักษา หรือแม้กระทั่งสิทธิ์ในการที่จะได้รับ ผลประโยชน์นั้น ๆ ด้วย โดยเฉพาะผู้นำชุมชนนั้นมีส่วนสำคัญมากในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ควรให้ผู้นำชุมชนหรือประชาชนมีความรู้ มีความรักในแหล่งอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจเหมือนกับประเทศต่าง ๆ ทางยุโรป ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจความสำคัญของศิลปะต่าง ๆ ในปัจจุบันประเทศไทยเพียงจะมีการส่งเสริมให้ประชาชนรักศิลปะพุทธศิลปกรรมต่าง ๆ ดังนั้น บทบาทของผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์อนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ คือ การส่งเสริมองค์ความรู้ที่ถูกต้องให้กับชุมชน เช่น การอนุรักษ์ต้องไม่เปลี่ยนแปลงองค์ประกอบของอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมนั้น ควรจะเป็นการอนุรักษ์ที่แท้จริง และชาติพันธ์ของบรรพบุรุษในคนรุ่นใหม่ยุคปัจจุบัน รัฐควรส่งเสริมการศึกษาด้านการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม การอนุรักษ์ การรักษาให้แก่ประชาชน ดังนั้นการที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วมในการทะนุบำรุงรักษาอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์จึงไม่ใช่ความผิดของประชาชน

๒. การจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

พบว่าการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการดำเนินงาน และพัฒนาเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง การส่งเสริมการมีส่วนร่วมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับลำดับและขั้นตอน และความเชื่อมโยง การจัดการที่ต้องดำเนินการไปตามลำดับหรือขั้นตอนจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่งโดยต้องสร้างความพร้อมด้านต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การที่ประชาชน ชุมชน สามารถเข้าไปมีส่วนในการจัดการในการกำหนดนโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากการจัดการรวมทั้งมีส่วนในการควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่น การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในการจัดการตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุด เห็นได้ว่าแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในประเทศไทยดังกล่าวจะดูเหมือนว่าเป็นแบบแผนการจัดการที่ยังให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สงวนทรัพยากรเอาไว้มิให้เสียหายหรือสูญหายไปแต่ก็มีการประยุกต์ใช้ประโยชน์ของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการจัดการอย่างรวดเร็วแต่แท้จริงแล้วส่วนที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมาคือยังเป็นการจัดการแบบรวมศูนย์โดยหน่วยราชการ

ส่วนกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานอื่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่มากนัก

๓. การสร้างเครือข่ายจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

สรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ภาครัฐเป็นเครือข่ายนำ โดยการกำหนดแนวทางให้เครือข่ายวัด และชุมชนทำหน้าที่อย่างมีขอบเขตที่จำกัด เครือข่ายวัด เน้นกระบวนการลงมือทำงานด้วยขอบเขต และข้อบังคับที่มืออย่างจำกัด ส่วนเครือข่ายภาครัฐเป็นเครือข่ายสนับสนุนการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามบทบาทแต่ละด้าน เช่นบทบาทด้านวัฒนธรรม บทบาทด้านวิชาการ ในแต่ละด้านนั้นเป็นบทบาทปกติแต่มีความเกี่ยวข้องที่ต้องทำงานร่วมกันกับภาครัฐ คือ บางส่วนอาจจะต้องขออนุญาตจากทางภาครัฐในการที่จะทำหน้าที่ของตนให้ลุล่วงไปด้วยดี แม้ว่าเมื่อบทบาทเหล่านี้คือวิถีชีวิตปกติแต่เมื่อมีกฎข้อบังคับย่อมทำให้งานและบทบาทนั้นล่าช้าลง บางส่วนก็ต้องการกำลังเสริมจากภาคประชาสังคม

๕.๒ อภิปรายผล

๑) แนวคิดการมีส่วนร่วม และการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ องค์กรจะต้องรวบรวมข้อมูลของปัจจัยที่เกี่ยวข้องที่เหมาะสมกับโครงสร้างองค์กรในการดำเนินกิจกรรมให้มีความคล่องตัว การบริหารบุคคลพบว่า การเสาะแสวงหาเพื่อทำหน้าที่ในการดูแลปกป้องการอำนวยความสะดวกพบว่าพระสังฆาธิการจะต้องมีความรู้และข้อมูลอย่างลึกซึ้งที่สามารถนำไปกำหนดการวินิจฉัยสั่งการที่รวดเร็วแม่นยำ และการควบคุมพบว่า การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้น พระสังฆาธิการจะต้องพัฒนาระบบของจิตสำนึก มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อพระศาสนาสำหรับการบูรณาการหลักพุทธ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระครูวัชรสุวรรณาทธ ธรรมโชโต (ลูกซุบ เกตุเขียว)** ศึกษาเรื่อง “การประยุกต์ใช้อธิปไตยธรรมเพื่อส่งเสริมกลยุทธ์การอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑๕” ที่จะต้องทำให้พระสังฆาธิการมีฉันทะใส่ใจในการอนุรักษ์อยู่เสมอและมุ่งมั่น มีวิริยะความขยันหมั่นเพียรในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ความพยายามอดทน มีจิตตะความตั้งใจในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม มีความกระตือรือร้น พระสังฆาธิการจะต้องมีความรู้และข้อมูลอย่างลึกซึ้งที่สามารถนำไปกำหนดการวินิจฉัยสั่งการที่รวดเร็วแม่นยำ และการควบคุม พบว่า การใช้ระเบียบและระบบที่จัดวางขึ้น พระสังฆาธิการจะต้องพัฒนาระบบของจิตสำนึก มีความรับผิดชอบต่อพระศาสนา สำหรับการบูรณาการหลักพุทธธรรมจะต้องทำ

ให้พระสังฆาธิการมีฉันทะใส่ใจในการอนุรักษ์อยู่เสมอและมุ่งมั่น มีวิริยะความขยันหมั่นเพียรในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ความพยายามอดทน มีจิตตะความตั้งใจในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม มีความกระตือรือร้นและมีวิมังสาใช้สติปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาสาเหตุเพื่อแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น

๒) การจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็นการใช้และจัดการทรัพยากรทั้งที่เป็นธรรมชาติ และที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างฉลาดตลอดจนการวางแผนอย่างรอบคอบสำหรับทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อบรรลุความต้องการในอนาคตและหมายรวมถึงการป้องกัน การดูแล การรักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ การสงวน และการปฏิสังขรณ์และการบูรณะด้วย การสงวนรักษา การดูแลรักษาไว้ตามสภาพเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป ความมุ่งหมายในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จำเป็นต้องมีการพิจารณาเชิงแนวคิด เพราะความคิดจะเป็นแกนนำไปสู่การปฏิบัติเทคนิควิธีที่เหมาะสม การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุให้ได้นั้น จำต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินงานร่วมกัน คือ ๑) การอนุรักษ์เป็นการสงวนไว้ซึ่งงานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าอย่างมาก เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ๒) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่บางชิ้น เป็นสิ่งที่บรรพบุรุษได้ก่อสร้างไว้เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งคุณงามความดีของบรรพบุรุษ เราก็จะต้องอนุรักษ์ไว้เป็นต้น ส่วนมรดกทางวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ ๑) วัฒนธรรมทางจิตใจ ได้แก่ มรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมา ที่เป็นนามธรรมซึ่งแสดงออกให้เห็นผ่านทางด้านจริยธรรม ค่านิยม ปรัชญา ประเพณีต่าง ของสังคม ๒) มรดกทางวัตถุ ได้แก่ ผลผลิตที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นให้เห็นเป็นรูปธรรม

๓) เพื่อการสร้างเครือข่ายจัดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ตรงกับนโยบายของหน่วยงานต่าง ๆ ต้องการให้สถาบันการศึกษาองค์กรต่าง ๆ และชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟันฟู มรดกทางศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยให้จัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน ส่วนนักเรียนและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความต้องการในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง การอนุรักษ์โบราณสถานโบราณวัตถุต่าง ๆ สอดคล้องกับงานวิจัยของ มยุรี สุกัญญา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ความสำคัญของพุทธศิลปกรรมที่ทำการศึกษาอยู่ในระดับที่ค่อนข้างมากและส่วนใหญ่ได้รับการอนุรักษ์ แต่คนในวัดและชุมชนเองไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของตนเอง รวมไปถึงการที่ชุมชนส่วนใหญ่ยังไม่ตระหนักในการเป็นเจ้าของ ดังนั้น จึงเสนอแนะให้แนวทางสำหรับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมนั้น ควรให้ความสำคัญกับคนในชุมชนด้วย เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกสร้างความสามารถเบื้องต้นในการดูแลรักษา และการเปิดโอกาสให้คนในวัด

และชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดแนวทางการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมในระดับชุมชนของตนเอง และ **คิวกาภรณ์ รัตนพันธ์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร” จากการศึกษาพบว่าวัดในกรุงเทพมหานครประสบปัญหาการถูกทำลาย สภาพภูมิทัศน์ อันเนื่องมาจากกิจกรรมการใช้ที่ดินในบริเวณวัดที่มีลักษณะไม่เหมาะสม ทำให้ขาดความสงบและขัดต่อบทบาทในการเป็นศาสนสถาน การเพิ่มบทบาทของวัดในด้านการท่องเที่ยวที่ขาดการวางแผนอย่างระมัดระวังเป็นส่วยทำลายเอกลักษณ์ของวัด สภาพความเสื่อมโทรมของพุทธศิลปกรรม โบราณสถาน ซึ่งขาดการบำรุงอย่างถูกต้อง และผลกระทบจากสภาวะเป็นพิษของสิ่งแวดล้อมเมือง รวมไปถึงสภาพความแออัดทรุดโทรมของชุมชนแวดล้อมวัดมีส่วนทำให้วัดขาดความงาม บทบาทของวัดที่เคยมีต่อชุมชนในลักษณะสร้างสรรค์มีความสำคัญลดน้อยลง จึงกล่าวได้ว่าวัดและชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น การศึกษานี้จึงเป็นการศึกษาการเสริมสร้างเครือข่ายของวัดและชุมชน และได้เสนอให้ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางกายภาพ โดยเน้นการอนุรักษ์สภาพพุทธศิลปกรรมเป็นสำคัญ และเสนอให้มีกิจกรรมเพิ่มเติมทางศิลปวัฒนธรรมไปถึงการพัฒนาชุมชน เพื่ส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนะแนวทางให้ภาครัฐเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์มรดกของชาติ และเข้ามามีส่วนช่วยสนับสนุนอย่างจริงจัง เพื่อให้การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดสำหรับเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และสังคมโดยรวม สำหรับการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ คณะผู้วิจัยจึงแบ่งข้อเสนอแนะออกเป็น ๒ ส่วน คือ นำเสนอข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้อง

คณะผู้วิจัยมีความเห็นเกี่ยวกับข้อเสนอแนะในการนำผลจากการวิจัยไปปฏิบัติสำหรับผู้เกี่ยวข้องเป็น ๓ ส่วน

ส่วนแรก เป็นข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายสำหรับหน่วยงานหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งมีความจำเป็นที่หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องจะต้องสนับสนุนและเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และกฎหมายที่เกี่ยวข้องแก่ชาวบ้าน มีการประสานงานกับหน่วยงานหลายฝ่ายและทุกครั้งที่จัดอบรม เปิดโอกาสให้ชาวบ้านแสดงความคิดเห็นเพื่อให้รัฐมีส่วนร่วมเพื่อ

หาทางออกให้กับประชาชน มีการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคต่างๆ ให้ทั่วถึง เช่น ถนนหนทาง แสงสว่าง ป้ายข้อมูล ป้ายบอกทาง เป็นต้น ควรมีการจัดทุนหมุนเวียนที่เกิดจากภาครัฐ และเอกชนที่เข้ามาช่วยเหลือ ในการถวายพระสงฆ์สามเณรหรือจ้างชาวบ้านเข้ามาดูแล และสนับสนุนงบในการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์ หรือสนับสนุนเงินทุนในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชน ขอความร่วมมือกับมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อที่จะนำนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมโดยให้อธิบายความรู้และความสำคัญของพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อย่างครบถ้วนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญทางประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อท้องถิ่น และที่สำคัญคือ เพื่อให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกให้กับนักเรียน อันจะนำไปสู่การเรียนรู้ และการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ในอนาคต

ส่วนที่สอง เป็นข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน ที่ควรมีการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ให้กับประชาชน เด็กหรือเยาวชน มีส่วนร่วมในการการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา มีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรม วัฒนธรรมและสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ มีการจัดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างจริงจัง จัดสภาพภูมิทัศน์รอบ ๆ เขาดมอรัตน์ให้เหมาะสม มีการจัดทำหนังสือหรือสื่อภาพเคลื่อนไหว รวมทั้งเว็บไซต์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวในบริเวณใกล้เคียง ผู้นำชุมชนเองต้องเป็นผู้นำในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ให้ความรู้ชาวบ้านในการคอยสอดส่องดูแลช่วยเจ้าหน้าที่ และจัดกิจกรรมในลักษณะการท่องเที่ยวและพัฒนาโบราณสถานโดยชุมชนร่วมมือกัน

ส่วนที่สาม เป็นข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งควรร่วมมือและประสานงานกับกรมศิลปากร ในการเฝ้าระวังการบุกรุกและทำลายพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ ช่วยดูแลถากถางวัชพืชที่ปกคลุมพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ให้สะอาดเรียบร้อยและพัฒนาภูมิทัศน์ กำหนดวิสัยทัศน์ในเขาดมอรัตน์ ที่อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ อย่างชัดเจนเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ควรดำเนินการขยายเครือข่ายในการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์เพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายนั้นมาร่วมมือกันในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ในท้องถิ่นนำมาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อมารับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริมอาชีพ เพิ่มรายได้จากสิ่งที่มีอยู่ต่อไป

๕.๔.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในการศึกษาวิจัยตามโครงการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ได้สรุปแนวการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ทั้งจากการสัมภาษณ์และการประชุมเชิงปฏิบัติการ และการสร้างเครือข่ายวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์นั้น ชุมชนมีความต้องการที่จะให้มีปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ให้กับประชาชน พระสงฆ์สามเณร เด็กหรือเยาวชนให้มีส่วนร่วมในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยว และการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

ส่วนแนวทางการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ในเชิงนโยบายและการสนับสนุนจากภายนอก ผลการวิจัยพบว่า หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนงบประมาณในการจัดอบรมยุวมัคคุเทศก์ หรือสนับสนุนเงินทุนในการวิจัยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนแก่ชุมชน และสถาบันการศึกษาในชุมชนควรจัดทำหลักสูตรประวัติศาสตร์ท้องถิ่น หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมในท้องถิ่น เพื่อให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกให้กับนักเรียน ซึ่งสมควรที่จะได้รับการศึกษาวิจัยต่อยอดองค์ความรู้และแนวทางการอนุรักษ์พัฒนาที่ได้จากการวิจัยในโครงการที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงรูปธรรมหรือในเชิงปฏิบัติอย่างสูงสุดแก่ชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติ

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการนำองค์ความรู้และการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เชิงบูรณาการที่ได้ในเชิงปฏิบัติการมากยิ่งขึ้น โดยให้เข้าถึงชุมชนและกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกำลังสำคัญของสังคมท้องถิ่นต่อไป นั่นก็คือ เยาวชน และควรต่อยอดการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และพุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา มาเชื่อมกับการศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนรอบ ๆ ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนอยากเรียนรู้และเข้าใจความเป็นมาของท้องถิ่นตนเองได้มากยิ่งขึ้น

ด้วยเหตุนี้ หากมีการศึกษาวิจัยต่อไป ควรเป็นการศึกษาวิจัยที่เห็นความสำคัญและความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการศึกษาและปลูกฝังจิตสำนึกในการตระหนักรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนที่พุทธศิลปกรรมเหล่านี้จะถูก

ทำลายโดยการกระทำของประชาชนที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจ โดยดำเนินการศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดและชุมชน เพื่อประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในสถานศึกษา สำหรับนักเรียน นักศึกษา เยาวชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจที่ลุ่มลึกในการดูแลและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาต่าง ๆ สืบต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ราชกิจจานุเบกษา. ๙๓. (๑๐๙ ก): (ฉบับพิเศษ). หน้า ๓๑-๓๔.

กรมศิลปากร. อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ. กรุงเทพมหานคร: ศิลปากร. ๒๕๕๑.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า. “ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับถ้ำพระโพธิสัตว์อมาเภอแก่งคอย
จังหวัดสระบุรี” เมืองโบราณ. ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม ๒๕๓๗)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕.
กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ. ๒๕๔๓.

ภัทรดิศ ดิศกุล. หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: มติชน. ๒๕๕๑.

จิตรปรีดี อุณหะสุวรรณ. “เทวรูปจากเมืองศรีเทพ”. สารนิพนธ์ปริญญา สาขาวิชาโบราณคดี.
บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๒๔.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. กลวิธีแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน.
กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภาการพิมพ์. ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๙.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด. ๒๕๕๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๖.

ไพรัตน์ เตชะรินทร์. ทบทวนการพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ดีแอนด์เอส. ๒๕๒๕.

สงวน รอดบุญ. **ศิลปกรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศานนา. ๒๕๒๙.

สุภาพร มากแจ้ง. **กวีนิพนธ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์. ๒๕๓๕.

นิจ หิณูชีระนันท์. **ม.ป.ป.เอกสารการสอนชุด วิชากฎหมายสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๒๑.

สุภัทรดิศ ดิศกุล. หม่อมเจ้า. ศิลปะและโบราณสถานวัตถุในสรุปรายงานการสัมมนาเรื่อง “**การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้านศิลปกรรมและมรดกทางวัฒนธรรมกรุงเทพมหานคร**”. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ.

เสรี พงศ์พิศ. **วัฒนธรรมองค์การของโลกยุคใหม่ เครือข่าย ยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มข้น ชุมชนเข้มแข็ง**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน. ๒๕๔๔.

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร อบอุ่น. **เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข สรส. ๒๕๔๗.

นฤมล นิราทร. **การสร้างเครือข่ายการทำงาน: ข้อควรพิจารณาบางประการ**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๓.

สนธยา พลศรี. **เครือข่ายการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์. ๒๕๕๐.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทซัคเซสมีเดียจำกัด. ๒๕๔๓.

ประเวศ อินทองปาน. **พระพุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕**. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ. ๒๕๔๓.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. **แผนการจัดการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าพิมาย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท วิทยรักษ์ จำกัด. ๒๕๔๑.

อคิน ระพีพัฒน์. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การศึกษา
นโยบายสาธารณสุข. ๒๕๔๗.

อรทัย ก๊กผล. **การบริหารปกครองสาธารณะ : การบริหารรัฐกิจในศตวรรษที่ ๒๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.
ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต. ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์:

นงเยาว์ หลีพันธุ์. “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทำโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กใน
จังหวัดจันทบุรี”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๔๗.

ณวรรณ สายเชื้อ. “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่น กรณีศึกษาเมืองสงขลา”. **วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาการวางแผนภาคและเมือง**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

ดวงเด่น นุเรมรัมย์. “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม”. **วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๕).

นฤนาท พุทธิสง. พ.ต.ต.. “ความคิดเห็นของประชาชนในท้องถิ่นต่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
สภาพแวดล้อมโบราณสถาน : ศึกษาเฉพาะกรณีโบราณสถานในบริเวณเกาะเมืองจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๑.

พระทวีป กลยานธมโม (เล็กบัณฑิตย์). “การศึกษาวิเคราะห์หลักกัลยาณธรรมสำหรับการดำรงชีวิตที่
ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๒.

พระมหาเสถียร ถาวรธมโม (เกศาชาติ). “การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์โบราณสถานของพระสังฆาธิ
การจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๕.

มยุรี สุกังคณาช. “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการอนุรักษ์วัดในชุมชนริมคลองอ้อม จังหวัดนนทบุรี”.

วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๕.

ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์. “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการวางแผนเมือง.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

ศิวาภรณ์ รัตนพันธ์. “การศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาและอนุรักษ์วัดในกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาการวางแผนเมือง.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

สุเมธ ทรายแก้ว. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติศึกษาเฉพาะรายกรณีหมู่บ้านชนะเลิศการประกวดหมู่บ้านดีเด่นระดับจังหวัดนครสวรรค์”.

วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ๒๕๔๗.

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล. “การสร้างประชาสังคมโดยรัฐ : การปรับตัวของรัฐไทย”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๕.

อัจฉรี ชาญประโคน. อ้างถึงใน ผนวพรรณ สายเชื้อ. “แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาท้องถิ่นกรณีศึกษาเมืองสงขลา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาการวางแผนภาคและเมือง.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑.

อุดม แยมชื่นพงษ์. “การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลในการอนุรักษ์แหล่งน้ำทำจีนศึกษาเฉพาะกรณีแม่น้ำท่าจีน เขตอำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๗.

เอื้อมพร พูนขวัญ. “การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมองค์พระปฐมเจดีย์” **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๔๓.

พระมหาอดุลย์ คนแรง. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์มังคลัตถ์ที่ปณี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร. ๒๕๔๑.

มธุรส ปราบไพร. “ศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว : กรณีชุมชนไทยทรงดำบ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ๒๕๔๓

ปาริฉัตร อึ้งจะนิล. “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทยต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในรูปแบบตลาดเก่า กรณีศึกษาตลาดคลองสวน ๑๑๑ ปีจังหวัดสมุทรปราการ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ๒๕๔๕.

ชาญ เลี้ยวเส็ง. “ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล. ๒๕๕๔.

(๓) รายงานวิจัย:

เชษฐ ติงส์ชูลี. “การวิเคราะห์การแสดงวิตรรกะมูทราสองพระหัตถ์ของพระพุทธรูปในศิลปะทวารวดี”. ๒๕๔๔ หน้า ๕๔-๕๕. อ้างใน บัณฑิต ลีวชัยชาญ และคณะ. “การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลึงกาทวิปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”. **รายงานการวิจัย**. ๒๕๕๑.

บัณฑิต ลีวชัยชาญ และคณะ. “การประดิษฐานพระพุทธรูปจากลึงกาทวิปในดินแดนประเทศไทยสมัยวัฒนธรรมทวารวดี”. **รายงานการวิจัย**. ๒๕๕๓.

วศิน ปัญญาวุฒตระกูล. “การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในพื้นที่ระยองวัฒนธรรมกำแพงเพชร สุโขทัย พิษณุโลก เพชรบูรณ์”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนการวิจัย สกว. ๒๕๕๑.

แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม,ดร.และคณะ. “รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กระบวนการเปลี่ยนแปลง เส้นทางบุญสู่เส้นทางธรรม”. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ วช. และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. ๒๕๕๖.

(๔) สัมภาษณ์:

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). “การปลูกจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมในสังคมพุทธพระพุทธศาสนา กับสังคมไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://chaiwat211149.blogspot.com> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

พ่อครูปรีชา ชันทนันต์. “พุทธศิลป์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.gotoknow.org/posts/548679>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศมรดกศิลปวัฒนธรรม กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม “อุทยานประวัติศาสตร์” “แหล่งโบราณสถาน” “แหล่งโบราณคดี” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.qrcode.finearts.go.th/index.php/th/historicalpark/srithep/srithep-๐๒/item/๒๖๙-srithep๐๓-๐๐๘>. (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

วิกิซอร์ซ. “เอกสารราชการ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.th.wikisource.org/wiki> (สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๕)

๒. ภาษาอังกฤษ

(1) Books:

H. G. Quaritch Wales. **The Exploration of Sri Deva. An ancient Indian city in Indochina.** (London: The india society. 1937).

Piriya Krairiksh. **The scared image sculptures from Thailand.** (Koln: Museum der Stadt Koln. 1979-1981).

Delen. Corazan Alma G. **People Participation.** (Philippine Encyclopedia of Social Works. 1977).

Cohen. J.L. & Arato. A. **Civil Society and political theory.** (M.I.T. Press. U.S.A.1997).

United Nation. **Popular Participation in Decision Making for Development.** (New York: United Notwess Publication. 1998).

WHO and UNICEF. **Report of the international conference on primary health care.**
(New York: N.P.Press. 1978).

Carter. Larry W. **Environmental Impact Assessment.** (New York: McGraw-Hill Book
Company. 1972).

Middieton Michale. **“Conservation in Action”** A Progress Report on What is Being
Done in Britain’s Conservation area. Based on Civic Trust Conference Held
at the Royal Festival Hall. (London: Civic Trust. 1972).

Alvin. Bertrand. **Rural Sociology.** (New York: McGraw-Hill Book Company.
1958).

Sandys.Ducan. **Tourism and Heritage Conservation.** (PATA Conference
Bangkok: November. 1979).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์งานวิจัย

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน พระภิกษุสงฆ์
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวีชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อัจฉามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน พระครูภาวนาพัชรโสภณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน พระครูสิลพัชโรภาส
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อดำเนินการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

พระครูสิลพัชโรภาส
(พระครูสิลพัชโรภาส)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน พระครูภาสุกพัชรากร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวีชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาลมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

พระครูภาสุกพัชรากร

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย

เรียน **เจ้าอธิการรังสรรค์ โกศลวิไล**

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

มีหน้าที่เป็นผู้เก็บข้อมูลสัมภาษณ์ท่านนี้
เจ้าอธิการรังสรรค์ โกศลวิไล

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน พระมหาพงษาธร วิฑิตฺตโม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖
พระมหาพงษาธร วิฑิตฺตโม
(พระมหาพงษาธร วิฑิตฺตโม)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน พระอธิการเชษฐ ฌีวณฺโณ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวิจิราภรณ์, ดร. (ถาวร อัจจสกล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขตรมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตั้งกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ณ ๓ มีนาคม ๒๕๖๖ ผศ.ดร. สัมภาษณ์ งามสวัสดิ์

พระอธิการเชษฐ ฌีวณฺโณ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พืชมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายธีรภัทร์ ไซตงทาเกียรติคุณ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลเทพ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พืชมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พืชมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพิธีธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พืชมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

- ด้วยความยินดีเป็นอย่างยิ่ง

นายธีรภัทร์ ไซตงทาเกียรติคุณ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นางสาวกัญญ์ณัฐ การฤทธิ กำเนิดอำบลศรีเทพ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวีชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยินดีให้ข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

(น.ส. กัญญ์ณัฐ การฤทธิ อารฤทธิ)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นางนภัสร์ ศรีนพอก ผู้ใหญ่นันทวุฒิ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

๑๕/๙๙
คือเป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษา ๑๕/๙๙
๑๕/๙๙
(นางนภัสร์ ศรีนพอก)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายธนวรรธน์ ศรีโพธิ์ ผู้ใหญ่ม้านหมู่ที่ ๒
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ฉันตั้งมั่นอยู่ในหัวใจและสมาธิภาวนาวิจัย
Sommer
ธชวรสร์ ศรีโพธิ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายประเวศ ตะกรุดจันทร์ ผู้ใหญ่ม้านหมู่ที่ ๓
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะร่วมผลสัมฤทธิ์ทางงานวิจัย

น.ย. ประเวศ ตะกรุดจันทร์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายสกล มุญศรี ผู้ใหญ่น้ำหมึกที่ ๕
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๘๖-๒๘๐๖-๙๖๓๒

อ.ดร.เมธีพัชรธรรมเมธี
คุณสกล มุญศรี

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นางสิริวรรณ พันธุ์ทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอริตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อดำเนินการดังกล่าวจึงใคร่ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร
(Signature)

(พระราชพัชรธรรมเมธี)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.
เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

(Signature)
(นางสิริวรรณ พันธุ์ทอง)
ยื่นขอเก็บข้อมูลตามแบบสัมภาษณ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริณพร นางแก้ว ลุงวงศ์ ผู้ใหญ่ม้านทมุทิ ๖
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๕๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตั้งคำถามจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

มีต่างที่ในบัญชีของงานวิจัย

นางแก้ว ลุงวงศ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **นางสาวสุนิสา ชื่นแตง ผู้ที่อยู่บ้านเลขที่ ๗**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพิธีบรมราชาภิเษก)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

อินอัสน์คุณใจอังกูสมทรงภณภณน้อย

(อ. อ. คุณใจ อังกูสมทรงภณภณน้อย)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เพชรบูรณ์
๔๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุมัติให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายออต ใตมพิสัย ผู้ใหญ่ม้านทมูที่ ๘
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวีริยาภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขลมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตั้งกล่าวจึงใคร่ขออนุมัติให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์
ออต ใตมพิสัย ผู้ใหญ่ม้านทมูที่ ๘
ขอเจริญพร
ออต ใตมพิสัย
ร. 8. 4. ๑๕๓๖
(พระราชพัชรธรรมเมธี)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายประสิทธิ์ กลิ่นแกด ผู้ใหญ่ม้านหมู่ที่ ๑๐
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ฉันคือแม่ ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

นายประสิทธิ์ กลิ่นแกด

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายสุรพล ชันหล่อ ผู้ใหญ่ม้านหมู่ที่ ๑๑
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวิชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรามาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพิธีธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

สมเด็จพระญาณสังวร เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศราชวรวิหาร

น.สุรพล ชันหล่อ น. ๗

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร *นายสกลสิทธิ์ ปานสีทอง ผู้ใหญ่มานะเมย์ ที่ ๑๖*
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขตมอรัตน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นางลำริ ประวะเน ผู้ในหมู่บ้านชมพูที่ ๑๓
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อก : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยินดีเมื่อยุติข้อ มูล สัมภาษณ์
นางลำริ ๙

หงลำริ ๗:๖:14

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๘ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายไพฑูริย์ ตะกรุดโหม ผู้ใหญ่ม้านตมู่ที่ ๑๕
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ที่ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหานกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายพิทักษ์ จันทร์ดิเรฐ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๖
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาลอมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยินดีเป็น ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์งานวิจัย

๙.๑๖ นาย พิทักษ์ จันทร์ดิเรฐ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายจักรินทร์ นิลแพทย์ ปลัดเทศบาลตำบลพูนผาเมือง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

นาย จักรินทร์ นิลแพทย์
ปลัดเทศบาล ต.พูนผาเมือง

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **นายบำรุง บุญศิริ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลโคกสะอาด**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตั้งถ้อยแถลงหรือขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรามาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ติดต่อได้ที่ **ศูนย์ข้อมูลที่มีภาพงานวิจัย**
นางบำรุง บุญศิริ

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นายสมศักดิ์ นิ่มกลิ่น ผู้ใหญ่น้ำเตงที่ ๓ ตำบลโคกสูง-๓๓
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่สัญญา ว.๒๕๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น เมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๕๐๖-๙๖๓๒

ฉันทิ เหมพิทักษ์กุล สัมภาษณ์จากพี่วิจัย

 (พวสมศักดิ์ นิ่มกลิ่น)

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **สิ้นเจกเกียรติกร ทิมศิริราช จพง.ป๋องกันและบรรเทาสาธารณภัย ทต.โตนด ๙๐๑**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๕๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่ : ๐๘๖-๒๘๐๖-๙๖๓๒

อ.ดิ เสียบ นุไฟป๋องกัน สัมภาษณ์ ๑๖/๙/๖๖

ฉ.พ.ป๋องกัน บรรเทาสาธารณภัย
๓๓๕ ๓๓๕-๓๓๕

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๖ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน นายสิทธิชัย ชูชาติ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขออนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

วิษณุปัญญา ธีระคุณธรรมธรรมเมธี

 วิษณุปัญญา ธีระคุณธรรมธรรมเมธี

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร นางสาวธันชญา เกษนัส นักโบราณคดีปฏิบัติการ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหานกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยินดีเป็นผู้นำข้อมูลมาขณวิจัย

ณัฏฐา เกษนัส
31 ส.ค. ๒๕๖๖

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๐ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร *ศาสตราจารย์พรศ. ศรีภักดี ผู้ช่วยอธิการบดี อุตสาหกรรมจังหวัดสกลนคร*
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอร์ตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความ อนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ยื่นต้นฉบับให้ท่านผู้ประสานงานที่

ที่พระพรหม ๑๖/๑๖

31/08/66

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๕๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุมัติให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **นางยุวดี มีบุญ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อางสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อดำเนินการดังกล่าวจึงใคร่ขออนุมัติให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพิธีธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

- **ยิวดี มีบุญ** ผู้วิจัย
วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

(นางยุวดี มีบุญ)
วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขออนุญาตให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **ดร. วิมลย์ ใจงาม**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตั้งกล่าวถึงใคร่ขอความ อนุญาตให้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พุ่มพวงเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ที่ พิเศษ/๒๕๖๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก
อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
๖๗๑๑๐

วันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๖๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้บุคลากรในสังกัดเก็บข้อมูลการวิจัย
เจริญพร **นางสาวอัจฉรา ฝันมุข**
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ชุด

เนื่องด้วย พระสุวีริยาภรณ์, ดร. (ถาวร อาจสามล) และคณะ เป็นบุคลากรของวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ และเป็นนักวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช) ได้จัดทำโครงการวิจัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๖ ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตามเลขที่ สัญญา ว.๒๔๔/๒๕๖๖ โครงการย่อย ๒ เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

ทั้งนี้ การวิจัยข้างต้นมีความจำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการดังกล่าวจึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ได้โปรดพิจารณาอนุญาตให้บุคลากรดำเนินการสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีและอนุโมทนาขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอเจริญพร

(พระราชพัชรธรรมเมธี)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์พูนผาเมือง เพชรบูรณ์

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนกร กิตติปัญญา, ผศ.ดร.

เบอร์โทรติดต่อ : ๐๘-๒๘๐๖-๙๖๓๒

ฉันได้เป็นผู้ให้ข้อมูล
สัมภาษณ์งานวิจัยด้วยตนเอง
out

ภาคผนวก ข
แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย
เรื่อง การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

*****

คำชี้แจง แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) การวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ ๒) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ และ ๓) เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งเป็น ๕ ส่วนประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์

ตอนที่ ๓ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์

ตอนที่ ๔ เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์

ตอนที่ ๕ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ

ข้อมูลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์มุ่งนำไปใช้ประโยชน์ในการวิจัยเท่านั้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จะไม่กระทบกระเทือนต่อการปฏิบัติงานและสถานภาพของท่านแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนา จึงขอความกรุณาให้ท่านตอบแบบสอบถามทุกข้อตามสภาพจริง

ผู้วิจัยขอขอบคุณและอนุโมทนาในความร่วมมือของท่านมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระสุธีวีชิราภรณ์, ดร.

รองผู้อำนวยการฝ่ายบริหาร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์

สำนักงานวิทยาลัย

โทร. ๐-๕๖๗๐-๒๑๗๒

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ เพื่อสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในเชิงลึก โดยแบ่งเป็น ๕ ส่วน หลักดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....นามสกุล.....ฉายา.....
ตำแหน่ง.....สัมภาษณ์ที่.....
วัน..... เดือน..... ปี .....ที่ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์และการฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์

๑) ท่านมีแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

.....
.....
.....

๒) ท่านเห็นว่าพระสงฆ์และผู้นำชุมชนควรมีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรม อย่างไร

.....
.....
.....

๓) ภารกิจใดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ นอกจากวัดและชุมชนแล้วควรมี องค์กรและหน่วยงานใดบ้าง

.....
.....
.....

๔) ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ มีประโยชน์และคุณค่าในด้านใดบ้าง

.....
.....
.....

๕) ท่านมีแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไรบ้าง

.....
.....

๖. กรมศิลปากรและประชาชน ชุมชน และวัด ควรมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมเขามอ
รัตน์ช่วยเหลือด้านใดบ้าง

ส่วนที่ ๓ การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์

๑) ท่านมีแนวทางการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

๒) ท่านเห็นว่าพระสงฆ์และผู้นำชุมชนควรมีบทบาทในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์
พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

๓) ภารกิจใดในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์นอกจากวัด
และชุมชนควรมีองค์กรและหน่วยงานใดบ้าง

๔) ในการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ มีประโยชน์และ
คุณค่าในด้านใดบ้าง

๕) ท่านมีแนวทางและขั้นตอนการดำเนินการการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธ
ศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไรบ้าง

.....
๖) ท่านมีส่วนร่วมในการปรึกษาหารือของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์
อย่างไร

.....
.....
.....

๗) ท่านมีส่วนร่วมในการประสานงานในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

.....
.....
.....

ส่วนที่ ๔ เสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์

๑) ท่านมีแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

.....
.....
.....

๒) ท่านมีรูปแบบเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อย่างไร

.....
.....
.....

๓) ท่านมีประโยชน์จากการเสริมสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ ควรเป็น
อย่างไร

.....
.....
.....

ส่วนที่ ๕ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธ
ศิลปกรรมเขามอรัตน์

๑) ท่านประสบปัญหาใดในการเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม
พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์

.....
.....

.....
๒) ท่านมีข้อเสนอแนะอย่างไรในการส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการ
อนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์

.....
.....
.....
๓) ท่านมีข้อเสนอแนะถึงหน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่ในการรับผิดชอบดูแลสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรม
ของเขาดมอรัตน์ อย่างไร

.....
.....
.....
๔) ท่านคิดว่าวิธีการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมพุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ที่สามารถกระทำได้อย่างมี
ประสิทธิภาพคือวิธีการใด

.....
.....
.....

ภาคผนวก ค

ประมวลภาพการสัมภาษณ์งานวิจัย

ประมวลภาพการสัมภาษณ์งานวิจัย
เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขตรมอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

๑. ผู้นำทางศาสนา

สัมภาษณ์ : พระครูถาวรพัชรโสภณ เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ

สัมภาษณ์ : พระครูลีลพัชโรภาส เจ้าอาวาสวัดบึงศรีเทพรัตนาราม

๒. ผู้นำชุมชน

สัมภาษณ์ : นายสุภาพรณ์ จิตรแก้ว นายกองค้การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ และคณะสมาชิก
องค์การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ

๓. ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม

สัมภาษณ์ : ดร.วิศัลย์ โฆษิตานนท์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

สัมภาษณ์ : นางสาวนัชญา เทียนดี นักโบราณคดีปฏิบัติการ, นางสาวศจีพรรณ ศรีกัลยา ผู้ช่วย
นักโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

สัมภาษณ์ : นางสาวอัจฉรา ปั้นมูล สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์

ภาคผนวก ง

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลเพื่อการวิจัย

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขामอรัตน์
อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์”

๑) ตัวแทนของผู้นำทางศาสนาในชุมชน จำนวน ๗ รูป ได้แก่

๑. พระภิกษุสามเณร เจ้าอาวาสวัดบ้านท่าเสา อำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๒. พระครูถาวรพัชรโสภณ เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๓. พระครูสีลพัชรโรภาส เจ้าอาวาสวัดบึงศรีเทพรัตนาราม ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๔. พระครูมาสุกพัชรรากร วัดซับหินเพลิง ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จ.เพชรบูรณ์
๕. เจ้าอธิการรังสรรค์ โกสโล เจ้าคณะตำบลหนองย่างทอย เขต ๒ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๖. พระมหาพนาทร ฐิตธมโม วัดหนองไธ ตำบลสระกรวด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๗. พระอธิการเชษฐ ปิยวณโณ วัดหนองสะแกสี ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๒) ผู้นำชุมชน จำนวน ๒๓ คน ได้แก่

๑. นายสุภาพรณ์ จิตรแก้ว นายกองค้การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๒. นายชัยรัตน์ โชคธนาเกียรติคุณ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๓. นางสาวกัญจน์ณัฐ ภารฤทธิ์ กำนันตำบลศรีเทพ ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๔. นางนภัสสรณ์ เซ็นนอก ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๕. นายธนวรรณ ศรีไพร ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๒ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๖. นายประเวศ ตะกรุดจันทร์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๓ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ

จังหวัดเพชรบูรณ์

๗. นายสากล บุญศรี ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๔ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๘. นางสาววรรณ พันธุ์ทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๕ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๙. นางแต้ว ลุณวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๐. นางสาวสุนิสา ปั่นแดง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๗ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๑. นายอ้อต โทมินิตย์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๒. นายอำนาจ โพธิ์ทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๓. นายประสิทธิ์ กลิ่นเทศ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๐ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๔. นายสุระพล ชันหล่อ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๑ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๕. นายสถิตย์ ปานสีทอง ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๒ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๖. นางสาวารี ปะวะเน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๓ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๗. นายไพบูลย์ ตะกรุดโฉม ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๕ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๘. นายพิทักษ์ จันทร์ดิษฐ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๑๖ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์
๑๙. นายจักรินทร์ นิลแพทย์ ปลัดเทศบาลตำบลโคกสะอาด ต.โคกสะอาด
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๒๐. นายสากล ม่วงเพชร กำนันตำบลโคกสะอาด ตำบลโคกสะอาด
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
๒๑. นายบำรุง บุญศิริ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๘ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๒. นายสมศักดิ์ นิ่มกลิ่น ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๙ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ
จังหวัดเพชรบูรณ์

๒๓. ลิบเอกเกรียงไกร ทิมหิราข เจ้าพนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
เทศบาลตำบลโคกสะอาด ต.โคกสะอาด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๓) ผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน ๗ คน ได้แก่

๑. นายสิทธิชัย พุดดี หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ
อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๒. นางสาวธัญญา เทียนดี นักโบราณคดีปฏิบัติการ อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๓. นางสาวศจีพรรณ ศรีกัลยา ผู้ช่วยนักโบราณคดี อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ ตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

๔. นางยุวดี มีบุญ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

๕. ดร.วิศิษฐ์ โฆษิตานนท์ ประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเพชรบูรณ์

๖. นางสาวอัจฉรา ปันมูล สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์

๗. นายวีระ รูปทอง การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดเพชรบูรณ์

ภาคผนวก จ
ใบรับรองจริยธรรมการวิจัย

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย
เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๓๓๕/๒๕๖๖

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอรัตน์ อุทยานในประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์
(Participation of Temples and Communities in the Preservation of Khao Thamorat's Buddhist art Si Thep Historical Park, Phetchabun)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: MCU RS 800766244

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง

ผู้วิจัยหลัก: พระสุธีวีราภรณ์, ดร.

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๖
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๖
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๖
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๖๖

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๖

หมายเลขใบรับรอง: ว.๓๓๕/๒๕๖๖

วันที่ให้การรับรอง: ๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๖

วันหมดอายุใบรับรอง: ๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๓๓๕

๒๑ สิงหาคม ๒๕๖๖

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เรียน พระสุธีวชิราภรณ์, ดร. / นักวิจัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอไปรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตน์ อุทยานในประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาเครื่องมือการวิจัยของท่าน โดยให้มีการแก้ไขปรับปรุง/เพิ่มเติมเอกสาร ตามเอกสารแนบ

จึงเรียนมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ.ดร.)

ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ฉ

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์

แบบ สท.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ฟอซุนผาเมือง เพชรบูรณ์
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....วิทยาลัยสงฆ์ฟอซุนผาเมือง เพชรบูรณ์.....
ที่อยู่ ๙๑ ซอยจี้ ๑๕ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๑๑๐
โทรศัพท์.....๐-๕๖๗๐-๒๑๗๒.....โทรสาร.....๐-๕๖๗๐-๒๑๖๖.....
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขาดมอร์ตัน อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ เพชรบูรณ์

ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระสุวีรชิวาภรณ์, ดร. และ พระมหามนภมล กิตติญาโน
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่.....๒๕๖๖.....จนถึง.....๒๕๗๐..... ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

ประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชาศิลปะทางศาสนา และรายวิชาพุทธศิลป์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ
(พระราชพัชรธรรมเมธี, ดร.)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ฟอซุนผาเมือง เพชรบูรณ์

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

แบบ สท.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า พระครูถาวรพัชรโสภณ ตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....คณะสงฆ์จังหวัดเพชรบูรณ์.....
ที่อยู่ วัดศรีมงคล ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ๒๗๑๗๐
โทรศัพท์.....๐๙-๓๑๕๐-๒๖๔๘.....โทรสาร.....
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขตรมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ เพชรบูรณ์
ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระสุวิฑูริการณ, ดร. และ พระมหามนทมล กิตติญาโณ
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

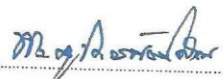
- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่.....๒๕๖๖.....จนถึง.....๒๕๗๐.....ซึ่งการนำ
ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้

- ใช้ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

.....
.....
.....

ขอรับรองว่าข้อความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ
(พระครูถาวรพัชรโสภณ)
ตำแหน่ง เจ้าคณะอำเภอศรีเทพ

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

แบบ สพ.๐๙.

หนังสือรับรองการใช้ประโยชน์จากผลงานวิจัยหรืองานสร้างสรรค์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๖๗

เรื่อง การรับรองการใช้ประโยชน์ของผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

เรียน ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

ข้าพเจ้า นางสาวอัจฉรา บันมุล ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์
ชื่อหน่วยงาน/องค์กร/ชุมชน.....สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์.....
ที่อยู่ วัดมหาธาตุ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ 67000
โทรศัพท์.....๐-๕๖๗๑-๓๑๗๔.....โทรสาร.....๐-๕๖๗๑-๑๘๒๔.....
ขอรับรองว่าได้มีการนำผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง
การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์
ซึ่งเป็นผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ของ พระสุวิจิตรภรณ์, ดร. และ พระมหาพนมกมล กิตติญาโณ
โดยนำไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

- การใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ เช่น การบรรยาย การสอน การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน
- การใช้ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา
- การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ เช่น งานวิจัยและ/หรืองานสร้างสรรค์เพื่อพัฒนาสิ่งประดิษฐ์
- การใช้ประโยชน์เชิงนโยบายหรือระดับประเทศ
- การใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์/เป้าหมายของงานวิจัย/งานสร้างสรรค์

ช่วงเวลาที่น่าไปใช้ประโยชน์ ตั้งแต่ ๒๕๖๖.....จนถึง ๒๕๗๐.....ซึ่งการนำ

ผลงานวิจัย/งานสร้างสรรค์ เรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์นั้น ก่อให้เกิดผลดี ดังนี้
- การเผยแพร่พระพุทธศาสนา และศึกษาประวัติศาสตร์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ

.....
.....
.....

ขอรับรองว่าความข้างต้นเป็นจริงทุกประการ

ลงชื่อ

(นางสาวอัจฉรา บันมุล)

ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบูรณ์

หมายเหตุ: ท่านสามารถประทับตราของหน่วยงานในเอกสารนี้ได้ (ถ้ามี)

ภาคผนวก ช
ผลผลิต ผลลัพธ์ ผลกระทบ
จากงานวิจัย

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย (Output/ Outcome/ Impact)
<p>๑. ผลผลิต (Output) ของงานวิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - ประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์เกิดการตระหนักรู้ และสนใจศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของตนผ่านการศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ - เกิดแนวทางในการสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ - สร้างแนวทางในการการพัฒนาองค์ความรู้ เพื่อการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ เพื่อให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาอย่างสร้างสรรค์และเป็นรูปธรรม
<p>๒.ผลลัพธ์ (Outcome) ของงานวิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - เกิดการรวบรวมฐานข้อมูลชุดความรู้ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขปัญหา ในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์ - เกิดความร่วมมือเชิงการรับรู้และเครือข่ายในการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานทางราชการในการส่งเสริม การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ผ่านการศึกษาการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เพชรบูรณ์
<p>๓. ผลกระทบ (Impact) ของงานวิจัย</p> <ul style="list-style-type: none"> - เกิดการปรับตัวระหว่างส่วนงานราชการและส่วนงานภาคประชาชน ในการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มากยิ่งขึ้น - หน่วยงานราชการให้ความสนใจในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ให้กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีความสัมพันธ์กับเมืองโบราณศรีเทพ และจังหวัดเพชรบูรณ์ - ภาคประชาชนเกิดความสนใจในการศึกษาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์จากการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับเมืองโบราณศรีเทพ ซึ่งถูกประกาศเป็นมรดกโลกแล้ว

ภาคผนวก ซ

บทความวิจัยตีพิมพ์ TCI ฐาน 1

บทความวิจัย (ภาษาไทย) / Research Article (Thai)

การมีส่วนร่วมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

Participation in Buddhist Art Conservation at Khao Thamorat, Si Thep Historical Park, Phetchabun Province

พระสุธีวชิราภรณ์^{1*}, พระมหามนกมล กิตติญาโณ²

Phra Sutheevachiraporn^{1*}, Phramaha Manakamon Kittiyano²

¹ อาจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย

¹Lecturer Dr., Phokhuphamueang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phetchabun Province, Thailand

² อาจารย์ ประจำคณะพุทธศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราชเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดเพชรบูรณ์ ประเทศไทย

²Lecturer, Faculty of Buddhism, Phokhuphamueang Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phetchabun Province, Thailand

E-mail address (Corresponding author): ¹mahathavaramethee9799@gmail.com; (Author): ²makamon62@gmail.com

รับบทความ: 26 มิถุนายน 2567/ ปรับแก้ไข: 13 กันยายน 2567/ ตบรับบทความ: 24 กันยายน 2567

Received: 26 June 2024/ Revised: 13 September 2024/ Accepted: 24 September 2024

Abstract

Background and Objective: The rich Buddhist heritage passed down through generations requires conservation for the future. This research focuses on the Buddhist art of Khao Thamorat, within the Si Thep Historical Park in Phetchabun Province. The study aims to: 1) explore conservation practices, 2) assess the participation of temples and communities in these efforts, and 3) strengthen conservation networks.

Methodology: This qualitative study engaged three groups of key informants through purposive sampling: 7 religious leaders, 23 community leaders, and 7 cultural and environmental leaders. Data were collected via ethically approved in-depth interviews and focus group discussions in Khok Sa-at and Si Thep Subdistricts, Phetchabun Province. The data were analyzed using interpretative content analysis to identify core concepts, main issues, and related factors simply.

Results: 1) Conservation efforts focus on preserving key elements of identity, originality, and value. 2) The participation of temples and communities is characterized by collaborative efforts to maintain significance over time, embrace diversity, support conservation, and ensure sustainability. 3) The development of networks involving temples, communities, and government agencies has led to the formation of learning, investment, and management networks aimed at long-term maintenance and care.

Discussion: Effective conservation emphasizes maintaining original features of identity and value through a participatory process that fosters collaboration between temples, communities, and government agencies. The development of learning and investment networks, along with ongoing management efforts, is essential for sustainable conservation.

Suggestion: Establishing local cultural preservation volunteer groups will allow the community to participate in cultural conservation through knowledge exchange and joint activities, fostering pride in identity and strengthening community ties.

Keywords: Participation; Temples; Communities; Buddhist art Conservation

บทคัดย่อ

ที่มาและวัตถุประสงค์การวิจัย: ร่องรอยของความรุ่งเรืองทางพระพุทธศาสนาจากอดีตถูกส่งต่อมาถึงปัจจุบันที่จำเป็นต้องได้รับการสืบสานและสืบทอดสู่อนาคตกาล โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อ 1) ศึกษาบริบทแวดล้อม 2) ศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน และ 3) เสนอแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วม ซึ่งมุ่งเน้นการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมและสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

ระเบียบวิธีวิจัย (วิธีดำเนินการวิจัย): การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยวิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง 3 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนผู้นำทางศาสนา 7 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน 23 คน และ 3) กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม 7 คน ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างซึ่งผ่านการรับรองจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์เรียบร้อยแล้ว โดยนำไปใช้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกร่วมกับการจัดสนทนากลุ่มในพื้นที่ตำบลโคกสะอาดและตำบลศรีเทพ อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลคำตอบที่ได้โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาแบบเชิงตีความแนวคิดประเด็นหลัก และปัจจัยที่สอดคล้องกันอย่างเป็นธรรมชาติ

ผลการวิจัย: 1) บริบทแวดล้อมการอนุรักษ์มีหลักการสำคัญ คือ รักษาส่วนดี รักษาความดั้งเดิม และรักษาคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ 2) การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชน ทำให้เกิดมีกระบวนการร่วมรักษาความหมายตามสมัย ร่วมรักษาความแตกต่าง ร่วมสนับสนุนอนุรักษ์ และร่วมอนุรักษ์ที่ยั่งยืน 3) การเสริมสร้างเครือข่ายที่ประกอบด้วย วัด ชุมชน และภาครัฐ นำไปสู่แนวทางการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการลงทุน และเครือข่ายการกำกับ ดูแล และบำรุงรักษา

อภิปรายผล: การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมส่วนดี มีความดั้งเดิม มีคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ โดยผ่านกระบวนการที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมของความหมายตามสมัย ความแตกต่าง ร่วมสนับสนุนและอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ด้วยแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายวัด ชุมชน และภาครัฐ เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การลงทุน การกำกับ ดูแล และบำรุงรักษาพุทธศิลปกรรมในพื้นที่ให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ: ควรสร้างกลุ่มอาสาสมัครอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรมผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้และกิจกรรมร่วมกัน สร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และเสริมสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม; วัด; ชุมชน; การอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและกำหนดตัวตนของคนเราทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความเชื่อ การแสดงออกของมนุษย์ และความสามารถในการสร้างสรรค์ สิ่งเหล่านี้ เป็นรากฐานที่สังคมและทุกสิ่งทุกอย่างสร้างขึ้น (de Vries, 2020) เฉกเช่นการสร้างสรรค์ทางความคิดผ่านสัญลักษณ์ด้วยผู้ที่ศรัทธาคำสอนของพระพุทธเจ้า เพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง ทั้งยังช่วยโน้มน้าวจิตใจพุทธศาสนิกชนให้เกิดศรัทธาและประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ตั้งมา ตามความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แห่งความเคารพที่มีต่อพระองค์ (Pinnern, 2009; Suksawat, 1994) ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นแรงผลักดันและส่งผลโดยตรงต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องระดมทรัพยากร ส่งเสริมกลไกความร่วมมือและหุ้นส่วนในทุกระดับ (SDG Compass, 2015; The Committee on Culture of UCLG, 2018) ดังนั้น การอนุรักษ์ จึงเป็นหนึ่งในประเด็นสำคัญของการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยีใหม่ของสถาปัตยกรรมในมิติทางโลกตามลำดับเวลาหรือพื้นฐานประวัติศาสตร์โดยแท้จริงแล้ว มิติทางโลกทำให้มรดกที่สร้างขึ้นไม่เพียงแต่เป็นแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นเท่านั้น แต่เหนือสิ่งอื่นใดยังเป็นแนวคิดสำคัญต่อคำจำกัดความและความอยู่รอดของอารยธรรมแห่งอดีตที่ต้องอนุรักษ์ไว้ในปัจจุบันเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความมั่นคงทางวัฒนธรรมในอนาคต ขณะเดียวกันก็ต้องร่วมกันรับผิดชอบ (El Amine, 2024)

สามารถเป็นตัวเร่งการพัฒนาในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจที่ต้องใช้แนวทางร่วมกันเพื่อขับเคลื่อน พลวัตการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน (Fouseki et al., 2020) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงมีบทบาท สำคัญมากต่อการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืนในความพยายามที่จะรักษา ชื่นชม และปกป้อง คุณค่าทางวัฒนธรรมด้วยกิจกรรมการมีส่วนร่วม เช่น บำรุงรักษา อนุรักษ์ รวบรวมและบันทึกข้อมูล ศึกษา และตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น (Khadijah et al., 2024) เพื่อให้ผู้คนรุ่นหลังได้รับทราบ มีความเข้าใจ เกิดความตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาไว้ และปรับปรุง ให้คงอยู่ได้อย่างมีคุณค่าตลอดไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทแวดล้อมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
2. เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์
3. เพื่อเสนอแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมในงานวิจัยนี้ มุ่งเน้นการศึกษาสภาพแวดล้อมและบริบททางพุทธศิลปกรรม เขามอรัตน์ จังหวัดเพชรบูรณ์ และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และแนวคิด การมีส่วนร่วม เพื่อการประยุกต์ใช้สร้างกรอบแนวคิดการวิจัยและกำหนดแนวทางประเด็นคำถามเื้อข้องมื่อ ที่ใช้ในการวิจัย ดังมีสาระสำคัญต่อไปนี้

บริบทแวดล้อมทางพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ จังหวัดเพชรบูรณ์

เขามอรัตน์เป็นภูเขานาขนาดใหญ่โดดเด่นอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองศรีเทพโดยห่างออกไปราว 21 กิโลเมตร (ห่างออกไปในแนวตรง 15 กิโลเมตร) อยู่ในพื้นที่ ตำบลโคกสะอาด อำเภอศรีเทพ บนเขาแห่งนี้ มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งถูกตัดแปลงให้เป็นศาสนสถานของพระพุทธศาสนาภายในถ้ำมีแกนหินขนาดใหญ่ สามารถเดินรอบแกนหินนี้ได้ โดยแกนหินมีภาพสลักนูนต่ำเป็นพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์เป็นสำคัญ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งดูเหมือนว่าจะเป็นประธานของศาสนสถานแห่งนี้ เป็นพระพุทธรูปประทับยืนยกพระหัตถ์ ทั้งสองข้างสูงราว 2.51 เมตร แต่พระหัตถ์และพระเศียรถูกสกัดออกไปสันนิษฐานว่าเป็นพระพุทธรูปยืน ปางปฐมเทศนาประทับยืนบนฐานกลีบบัวขนาดใหญ่กับพระพุทธรูปประทับยืนขนาดรองลงมา พระพุทธรูปนั่ง ปางสมาธิถัดลึกเข้าไปภายในถ้ำรวมทั้งหมด 11 องค์ นอกจากภาพจำหลักรูปพระโพธิสัตว์และพระพุทธรูปแล้ว ยังมีภาพจำหลักเป็นรูปสลักเจดีย์และธรรมจักรอยู่ด้วย ภาพจำหลักเหล่านี้สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 14 เศียรของประติมากรรมเหล่านี้ ถูกลักลอบตัดออกไป แต่ต่อมาได้ตามกลับมาได้และเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า

สุภัทรดิศ ดิศกุล ได้กล่าวถึงภาพสลักที่เขามองว่าตนว่าเป็นภาพสลักลงบนแกนหินที่แต่เดิมอาจมีรักหรือปูนปั้นประกอบภาพเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นคติในศาสนาพุทธแบบมหายานสรุปไว้ในเบื้องต้นว่า สำหรับพระพุทธรูปนั้นได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะทวารวดี แต่สำหรับพระโพธิสัตว์ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนคร การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้ในหลายลักษณะ หลายรูปแบบ หลายวิธีการ หลายกิจกรรมและหลายวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ขอขยายเนื้อหาสาระของการมีส่วนร่วมยังมีได้กระจำจัดอีกด้วย (Fine Arts Department, Ministry of Culture, 2007)

แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

แนวคิดการอนุรักษ์สามารถทำได้ 2 วิธี คือ 1) วิธีการผ่านประสบการณ์ทางวัฒนธรรม โดยการศึกษาวัตถุ การอ่าน ค้นคว้า และทำความเข้าใจเนื้อหาของต้นฉบับโดยตรง ขณะเดียวกันเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมรับรู้และเข้าใจเนื้อหาการอนุรักษ์ทางอ้อมด้วย และ 2) วิธีการกระทำผ่านองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม โดยการก่อตั้งสมาคมหรือศูนย์ข้อมูลเพื่อจัดเก็บข้อมูลเหล่านั้น เพื่อให้มรดกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ได้รับการเก็บรักษาไว้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นอย่างดี (Khadijah et al., 2024) ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การเริ่มต้นอนุรักษ์ความหมายสมัยใหม่ 2) การรักษาความแตกต่างโดยพิจารณาการแสดงจุดยืนระหว่างการฟื้นฟูกับการต่อต้านการฟื้นฟู และความขัดแย้งระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ 3) การสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ ซึ่งรวมถึงการอนุรักษ์จากการทำงานและการฟื้นฟู และการอนุรักษ์ในบริบทของโลกาภิวัตน์ และ 4) การอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งเน้น (1) การอนุรักษ์เพื่อสร้างบทบาททางวัฒนธรรม (2) การอนุรักษ์ในบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน (3) การอนุรักษ์โดยอาศัยความร่วมมือ (Li & Tong, 2023) ซึ่งการรับรู้ถึงมิติที่แสดงถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งจำเป็น รวมถึงคุณค่าที่เกิดจากการใช้งานและคุณค่าที่ไม่ขึ้นอยู่กับการใช้งานโดยตรง ทั้งยังต้องพิจารณาคุณค่าที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางและคุณค่าที่ไม่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง เป็นส่วนประกอบที่ช่วยเสริมและถ่วงดุลในการเลือกนำมรดกกลับมาใช้ใหม่ การปรับตัวของระบบนิเวศมรดกทางวัฒนธรรมควรได้รับการวางแผนและจัดการอย่างรอบคอบในช่วงเวลาหนึ่ง เหมือนสิ่งมีชีวิตที่มีแนวโน้มในการจัดระเบียบตัวเองใหม่ภายในเครือข่ายการพึ่งพาและการเสริมซึ่งกันและกันที่จำเป็นต่อค่านึงถึงบริบทของการเปลี่ยนแปลงเพื่ออำนวยความสะดวกในการดำเนินงานร่วมกัน (Vecco, 2018)

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

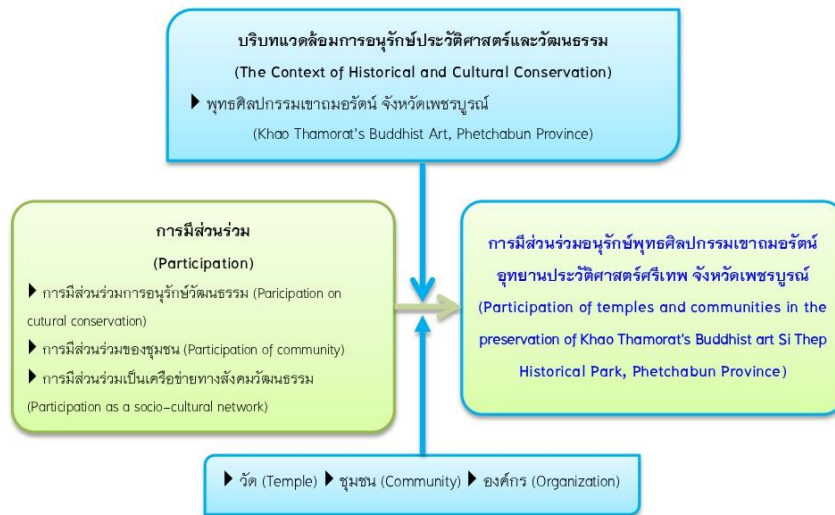
การมีส่วนร่วมของชุมชน มีบทบาทในการอนุรักษ์มรดกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญมาก ซึ่งอาจประกอบด้วย 1) การอนุรักษ์และสร้างการจัดการความรู้แบบมีส่วนร่วม 2) ความมุ่งมั่นและพยายามอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม 3) การถ่ายทอดความรู้แบบมีส่วนร่วม 4) บทบาทการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ของรัฐ (Khadijah et al., 2024) โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับ 1) การดำเนินโครงการกิจกรรมอย่างครอบคลุมและเป็นอิสระ 2) ความร่วมมือปรับปรุงสภาพแวดล้อมอย่างเสมอภาค 3) การสื่อสารอย่างเปิดเผยและโปร่งใส 4) การมีอำนาจตามสัดส่วนอย่างเท่าเทียมกัน 5) ความร่วมมือแบ่งปันจุดแข็งเพื่อลดจุดอ่อน (Pratala et al., 2024) นอกจากนี้ Hannerz (1996) เชื่อว่าการมีส่วนร่วมในการสนทนามีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม 2 ด้าน

คือ การเปิดเผยต่อสาธารณะและการแลกเปลี่ยนภายในชุมชน โดยพยายามทำความเข้าใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากการสนทนา ซึ่งช่วยให้เกิดการพัฒนาและรักษาวัฒนธรรมให้สอดคล้องกับบริบทได้อย่างแท้จริง โดยประสิทธิผลการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามกรอบการวางแผนร่วมกันนั้น มีความสัมพันธ์ในเรื่องของอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ภายในสังคม (Flyvbjerg, 1998) คือ 1) การมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมวางแผนดำเนินกิจกรรม 3) การมีส่วนร่วมลงทุนและปฏิบัติการ และ 4) การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล (Pinthong, 1994)

แนวความคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคม

โครงสร้างการดำเนินงานในลักษณะองค์กรเครือข่ายตามระดับการรวมตัวของสมาชิกแตกต่างกันไป ประกอบด้วย 1) เครือข่ายระดับบุคคล เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลต่าง ๆ มารวมกันเป็นเครือข่าย เช่น เครือญาติ เพื่อนบ้าน บุคคลที่ประกอบอาชีพเดียวกัน เป็นต้น 2) เครือข่ายระดับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกเกิดการรวมตัวกันของกลุ่มหรือองค์กรไม่ใช่บุคคล เช่น ชุมชนมุสลิมการเกษตร สหพันธ์ครู เครือข่ายกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น 3) เครือข่ายระดับบุคคลกับกลุ่มหรือองค์กร เป็นเครือข่ายที่สมาชิกประกอบด้วยบุคคลและกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นคนละระดับกัน 4) เครือข่ายระดับชุมชน เช่น ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับเมืองกับเมือง ประเทศกับประเทศ เป็นต้น 5) เครือข่ายระดับสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัวกับสถาบันครอบครัว หรือสถาบันต่างประเภทกัน เช่น ครอบครัวกับสถาบันศาสนา เป็นต้น (Phonsri, 2007) ซึ่งองค์ประกอบของเครือข่ายที่ใช้ตัวอักษรย่อภาษาอังกฤษ 4 ตัวอักษร คือ "LINK" หรือที่แปลว่าการเชื่อมต่อ เพื่ออธิบายองค์ประกอบ คือ 1) การเรียนรู้ (Learning) เกี่ยวกับความจำเป็นและความต้องการของตนเองและผู้อื่น 2) การลงทุน (Investing) เป็นการลงทุนด้านเวลา และพลังงานในการติดต่อและเชื่อมประสานกับบุคคล 3) การดูแล (Nurturing) เป็นการดูแลสัมพันธ์ภาพระหว่างสมาชิกของเครือข่ายอย่างใกล้ชิด ทั้งในเรื่องของการทำงานและสัมพันธ์ภาพส่วนตัว 4) การรักษา (Keeping) เป็นการรักษาศักยภาพการบรรลุเป้าหมาย โดยเฉพาะการตรวจสอบความต้องการของสมาชิกและการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อแสวงหาแนวทางที่ทรงพลังในการดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย (Sathapitanon & Thiraphan, 2003) สำหรับปัจจัยทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคม 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) ความร่วมมือและการตอบแทน 2) อำนาจและชื่อเสียง 3) การมีส่วนร่วมทางสังคม 4) ทรัพยากรและข้อมูล 5) ความปลอดภัยและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง และ 6) ความสามัคคี (Guo et al., 2024) โดยครอบคลุมการมีส่วนร่วมและการเข้าถึง วิธีการหรือแนวทางที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองต่อความต้องการที่ขาดแคลนและเฉพาะเจาะจง การปกป้องและฟื้นฟูการระดมความรู้และความร่วมมือที่เข้มแข็ง เป็นพื้นฐานการช่วยเสริมสร้างเสริมความร่วมมือการดำเนินงานได้ (de Vries, 2020)

ดังนั้น ข้อมูลการทบทวนวรรณกรรมจากการอ้างอิงแหล่งที่มาดังกล่าวข้างต้นนี้ มาวิเคราะห์จำแนก ปรับปรุงให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย และทำการสร้างเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

Figure 1. Research Conceptual Framework

ที่มา: วิเคราะห์โดยคณะวิจัย

Source: Analysis by the researcher

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ที่นำมาใช้ในการวิจัยนี้ เป็นการสะท้อนประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประสบการณ์ส่วนตัวของคณะวิจัย และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลเป็นตัวกำหนดแง่มุมของโครงสร้างการวิจัยเชิงคุณภาพที่เกี่ยวข้องกับวัตถุประสงค์การวิจัย โดยมีวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

ประชากรในการวิจัย

ประชากรการวิจัยในพื้นที่อำเภอศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ตามที่สำนักงานสถิติแห่งชาติได้นำข้อมูลจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มาใช้เพื่อรายงานสถิติบ้านจากการทะเบียน จำแนกตามอำเภอ พ.ศ. 2565 รวมทั้งสิ้นจำนวน 69,552 คน (Phetchabun Provincial Statistical Office, 2023) กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยเทคนิคการสุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่ความน่าจะเป็น (Non-probability Sampling) ซึ่งเป็นประโยชน์ในแง่ของความเร็วและต้นทุน (Bolarinwa, 2020; Lehtonvirta et al., 2021) ด้วยวิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจงคุณลักษณะเฉพาะบริบทตามบทบาทหน้าที่ภายในตำบลโคกสะอาด และตำบลศรีเทพ จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มตัวแทนทางศาสนา จำนวน 7 รูป กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 23 คน และภายในจังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 1 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้นำด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน 7 คน รวมทั้งสิ้น 37 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ชนิดปลายเปิด (Open-ended) โดยคณะวิจัยสร้างประเด็นคำถามเป็นแนวทางที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วม ซึ่งสามารถแทรกหรือเพิ่มเติมประเด็นเพื่อการซักถามระหว่างทำการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มได้ ทั้งนี้ คณะวิจัยได้ยื่นโครงการวิจัยพร้อมเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเข้าสู่กระบวนการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ และได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยเลขที่ ว.335/2566 จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ. 2566

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะวิจัยดำเนินการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เป็นรายบุคคลด้วยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างกับกลุ่มเป้าหมายทั้ง 3 กลุ่ม รวมระยะเวลา 4 เดือน จำนวน 8 ครั้ง และจัดการสนทนากลุ่ม (Focus Group) จำนวน 3 ครั้ง โดยใช้แนวคิดการรวมตัวกัน ที่พิจารณาถึงกระบวนการรวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า และสถานที่รวมตัวกันตามความรู้ในท้องถิ่น (Beel & Wallace, 2020) เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติ ผลประโยชน์ และการประเมินผลตามสภาพแวดล้อมอย่างเป็นธรรมชาติ (Denzin & Lincoln, 2005) และมีความเป็นอิสระในการเข้าร่วมและการให้ข้อมูลคำตอบเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วม และการเสริมสร้างเครือข่ายพุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมคำตอบจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม คณะวิจัยได้ทำการตีความเบื้องต้น จากนั้นนำมาทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้แนวทางเชิงตีความอย่างเป็นธรรมชาติ (Creswell, 2016) โดยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจตามแนวคิดและประเด็นหลัก รวมทั้งการวิเคราะห์ปัจจัยที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่สะท้อนถึงประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประสบการณ์ เพื่อเพิ่มความแม่นยำในการตีความสถานการณ์ในพื้นที่ พร้อมการสอดแทรกเนื้อหาจากคำตอบที่ได้ตามความเป็นจริง เพื่อให้ได้เรื่องราวและการค้นพบที่สอดคล้องกัน แสดงผลลัพธ์ของการวิจัยด้วยวิธีบรรยายพรรณนา

ผลการวิจัย

การศึกษาริบทแวดล้อมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่าการดำเนินการอนุรักษ์ 2 ประเด็น ดังต่อไปนี้

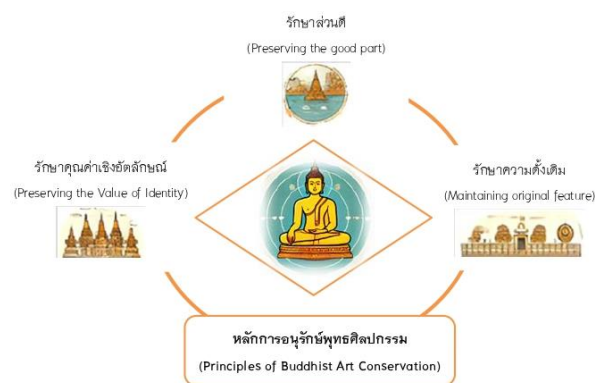
ประเด็นที่ 1 การซ่อมแซมเพื่ออนุรักษ์ โดยมุ่งเน้นการบูรณะและซ่อมแซมสิ่งทีชำรุดเสียหายที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาสภาพและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำการแจ้งให้ผู้มีหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการอย่างเหมาะสม ดังตัวอย่างการสัมภาษณ์

“...หากมีสิ่งใดชำรุดเสียหาย หรือเป็นสิ่งที่ควรซ่อมแซมได้มีการแจ้งให้ผู้ดูแล
รับทราบและดำเนินการเป็นสำคัญ...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 1, การสื่อสาร
ส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

ประเด็นที่ 2 การดำรงรักษาเพื่อการอนุรักษ์ มุ่งเน้นการคงไว้ซึ่งส่วนที่มีความโดดเด่น มีความสำคัญ
ทางประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และคุณค่าทางวัฒนธรรม กรณีที่มีการสร้างส่วนใหม่เพิ่มเติม ได้มีการ
ออกแบบและก่อสร้างให้สอดคล้องกับส่วนที่มีอยู่เดิม ทั้งในด้านรูปแบบ สถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ รวมถึงสีสันทัน
และสวดลายเพื่อให้เกิดความกลมกลืนและไม่ทำให้คุณค่าดั้งเดิมของโครงสร้างเก่าลดลงไป ซึ่งทำด้วย
ความระมัดระวังเพื่อรักษาเอกลักษณ์และความสมบูรณ์ของสิ่งปลูกสร้างเดิมอย่างเคร่งครัด ดังตัวอย่าง
การสัมภาษณ์

“...การดำรงรักษาส่วนที่ดีเด่นสำคัญ เมื่อสร้างส่วนใหม่จะต้องให้
สอดคล้องกับของเก่าให้ดีขึ้น...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 2, การสื่อสาร
ส่วนบุคคล, 2 กันยายน 2566)

โดยมีหลักการอนุรักษ์ที่สำคัญ 3 หลักการ ดังนี้

ภาพที่ 2 หลักสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์

Figure 2. Key Principles for the Conservation of Buddhist Art at Khao Thamorat, Si Thep Historical Park,

Phetchabun Province

ที่มา: วิเคราะห์โดยคณะวิจัย

Source: Analysis by the researcher

จากภาพที่ 2 แสดงหลักสำคัญในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์
ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ 3 หลักการ ประกอบด้วย

2.1 การรักษาสวนดี โดยมุ่งเน้นการรักษาสวนที่ดีและสอดคล้องกับของเดิมที่ยังคงอยู่ให้มากที่สุด
 2.2 การรักษาความดั้งเดิม โดยสิ่งก่อสร้างที่ใกล้เคียงต้องร่วมกันอนุรักษ์ให้คงสภาพเดิมให้มากที่สุด และเป็นไปตามทิศทางเดียวกัน

2.3 การรักษาคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ โดยการส่งเสริมความสำคัญและการมีใจรักพุทธศิลปกรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการกระตุ้นการอนุรักษ์และรับผิดชอบการตัดสินใจดำเนินการร่วมกัน เพื่อการพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็งในด้านศิลปวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

“...การอนุรักษ์จะต้องแน่ใจแล้วว่าการอนุรักษ์นั้นมีความสำคัญ มีคุณค่า

อย่างแท้จริง ถึงจะเริ่มลงมืออนุรักษ์ตามเทคนิคและวิธีการของตนเอง...”

(ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 1, การสื่อสารส่วนบุคคล, 3 กันยายน 2566)

การศึกษาการมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตรัม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า มีกระบวนการมีส่วนร่วมจากวัด ชุมชน และหน่วยงานด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม จำนวน 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1. การร่วมรักษาความหมายตามสมัย โดยการบังคับใช้กฎหมาย ข้อบัญญัติ และข้อบังคับเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถานหรือโบราณวัตถุต้องดำเนินการอย่างเข้มงวด โดยผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้น จำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย ข้อบัญญัติ และข้อบังคับที่เกี่ยวข้องมากขึ้น เพื่อให้สามารถร่วมมือในการอนุรักษ์และปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ระดับนโยบาย)

“...เขาดมอรัตรัม อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ เป็นสถานที่ทางพระพุทธ

ศาสนาที่นับว่ามีความสำคัญในท้องถิ่นที่จะต้องได้รับการอนุรักษ์และพัฒนา

...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 4, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 กันยายน 2566)

2. การร่วมรักษาความแตกต่าง ระหว่างการแสดงจุดยืนของการฟื้นฟูกับการต่อต้านการฟื้นฟู และความขัดแย้งระหว่างการพัฒนากับการอนุรักษ์ โดยมีการพิจารณาและหารือร่วมกันระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย เพื่อหาทางออกที่สามารถตอบสนองต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาได้อย่างสมดุล

3. การร่วมสนับสนุนอนุรักษ์ ทางด้านการทำงานและการฟื้นฟูในบริบทของโลกาภิวัตน์ โดยความร่วมมือจากทุกฝ่าย โดยการสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนความรู้และทรัพยากรในการอนุรักษ์ให้เข้มแข็ง และมีการวางแผนกลยุทธ์การฟื้นฟูที่ชัดเจน เพื่อให้สามารถดำเนินการในสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยบุคลากรผู้เชี่ยวชาญในการกำกับ ดูแล บำรุงและรักษา รวมถึงการปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่ เกิดการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม และมีกิจกรรมส่งเสริมสภาพลัทธิประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรมในพื้นที่ (ระดับวัดและชุมชน)

“...บุคลากรผู้นำที่จะเข้ามาดูแล ช่วยปลูกฝังจิตสำนึกและจิตสาธารณะ

ให้กับเยาวชนในชุมชน...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล,

4 กันยายน 2566)

4. การร่วมอนุรักษ์ที่ยั่งยืน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน และได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางด้านวัฒนธรรม เพื่อนำไปสู่บทบาททางวัฒนธรรม และบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน (ระดับจังหวัดและองค์กรด้านวัฒนธรรม)

“...ฝ่ายปกครองท้องถิ่นและฝ่ายปกครองท้องที่ควรเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็งและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล ตลอดจนสภาวัฒนธรรมตำบลและสภาวัฒนธรรมอำเภอ ควรขยายเครือข่ายในการอนุรักษ์และพัฒนาพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพเพิ่มมากขึ้น และนำเครือข่ายเหล่านั้นมาร่วมในการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรนำพุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ มาเป็นทุนทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแล้วนำมาปรับใช้ชุมชนท้องถิ่น โดยการพัฒนา ส่งเสริม และอนุรักษ์...” (ตัวแทนผู้นำทางศาสนาคนที่ 5, การสื่อสารส่วนบุคคล, 4 กันยายน 2566)

การเสนอแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แสดงผลการวิจัยดังต่อไปนี้

เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ 3 เครือข่าย ประกอบด้วย

เครือข่ายวัด ทำหน้าที่ร่วมกันอนุรักษ์ความหมายตามสมัยและอนุรักษ์ความแตกต่าง โดยใช้ข้อบังคับและระเบียบที่ต้องปฏิบัติตามกิจกรรม การใช้ทรัพยากรภายในวัดและชุมชน การปฏิบัติตามข้อบังคับขององค์กรศาสนาและหน่วยงานท้องถิ่น

“...การให้ความรู้เพื่อการสร้างแรงจูงใจให้วัดและชุมชนได้เห็นคุณค่าประวัติศาสตร์ หรือคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรม มิได้จำกัดอยู่เฉพาะของบุคคลใดบุคคลหนึ่งเท่านั้น แต่มันเป็นสมบัติของคนร่วมกันเมื่อเป็นสมบัติของส่วนรวมคนอื่นก็มีสิทธิ์ในการที่จะปกป้องดูแลรักษา หรือแม้กระทั่งสิทธิ์ในการที่จะได้รับผลประโยชน์นั้นด้วย...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 3, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

เครือข่ายชุมชน ทำหน้าที่ให้ความร่วมมือในการทำนุบำรุง ดูแลรักษาสถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

“...ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วมสำคัญมากในการส่งเสริมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ควรให้ผู้นำชุมชนหรือประชาชนมีความรู้ มีความรักในแหล่งอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจ เหมือนกับประเทศทางยุโรป ซึ่งส่งเสริมให้ประชาชนเข้าใจความสำคัญของศิลปะ ในปัจจุบันประเทศไทยเพิ่งจะมีการส่งเสริมให้ประชาชนรักศิลปะพุทธศิลปกรรม...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 5, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

เครือข่ายภาครัฐ ทำหน้าที่สนับสนุนการมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการประสานงานสร้างความสัมพันธ์ที่ดี สร้างความเชื่อมั่นระหว่างประชาชนกับรัฐบาล ผ่านความโปร่งใสและการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและแลกเปลี่ยนข้อมูล การประสานงานระหว่างหน่วยงานช่วยให้ประชาชนเข้าใจบริบทและเป้าหมายของโครงการชัดเจนยิ่งขึ้น ส่งผลให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่น โดยมีการวางแผนและจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้ทุกหน่วยงานทำงานสอดคล้องกัน

“...การเสริมสร้างเครือข่ายให้ความรู้ ต้องให้หน่วยงานของรัฐมาเป็นกำลังหลักในการให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขมมอรัธน์ เพื่อที่จะส่งเสริมให้มีคุณค่าในเชิงมรดกทางวัฒนธรรม หรือมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์ วัดและชุมชนที่อยู่ใกล้กับเขมมอรัธน์ต้องคอยดูแลและสอดส่องเพื่อไม่ให้ถูกทำลาย...” (ตัวแทนผู้นำชุมชนคนที่ 1, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กันยายน 2566)

ดังนั้น แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์เขมมอรัธน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ดังนี้

1. การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ โดยพัฒนามัคคุเทศก์ชุมชนรุ่นใหม่ เพื่อการสื่อสารและนำเสนอข้อมูลทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมท้องถิ่น พร้อมทั้งการสร้างเชื่อมโยงและความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความเชี่ยวชาญในกลุ่มเครือข่ายมัคคุเทศก์ทางวัฒนธรรม
2. การสร้างเครือข่ายการลงทุน โดยการพัฒนาเครือข่ายฐานข้อมูลและทรัพยากรพุทธศิลปกรรมเพื่อการเชื่อมโยงกลุ่มเครือข่ายวัฒนธรรมในพื้นที่ และใช้เทคโนโลยีใหม่สร้างระบบฐานข้อมูลการสำรวจ การรวบรวม การจัดเก็บ และการจัดการข้อมูลทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม
3. การสร้างเครือข่ายการกำกับ ดูแล และบำรุงรักษา โดยการจัดตั้งเครือข่ายผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศิลปกรรม เช่น ผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธรูปศาสนา ช่างฝีมือท้องถิ่น นักอนุรักษ์ท้องถิ่น นักวิจัย นักวิชาการ ศิลปิน องค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร เป็นต้น เพื่อส่งเสริมการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ กิจกรรมเผยแพร่ (หนังสือ สื่อ ภาพเคลื่อนไหว เว็บไซต์ แนะนำสถานพุทธศิลปกรรมในชุมชน) การจัดหาทุนและทรัพยากรสนับสนุน เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูพุทธศิลปกรรมได้อย่างครอบคลุมทุกพื้นที่

อภิปรายผล

บริบทแวดล้อมการอนุรักษ์เขมมอรัธน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีหลักการอนุรักษ์ที่สำคัญ คือ การรักษาส่วนดี ความดั้งเดิม และคุณค่าเชิงอัตลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูวัชรสุวรรณนารถ ฐมฺโชโต (ลูกชูป เกตุเขียว) (Pharkuwatchasuwannathon (Lokchub Ketkhieo) et al., 2020) ที่ได้แสดงผลลัพธ์เกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการเสริมสร้างศักยภาพการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ทางพระพุทธศาสนา สามารถนำวิทยาการความรู้ที่เป็นประโยชน์มาถ่ายทอด

อบรมสั่งสอนให้กับชุมชน และเน้นการปลูกฝังจิตสำนึกของชุมชนในการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม และสอดคล้องกับแนวคิดการอนุรักษ์ของ Khadijah et al. (2024) ซึ่งกำหนดวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ทางวัฒนธรรม โดยศึกษาและสำรวจวัตถุ อ่านและค้นคว้าข้อมูลจากต้นฉบับ และกิจกรรมการมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดความเข้าใจการอนุรักษ์และบริบทของชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง

การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนในการอนุรักษ์เขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ มีกระบวนการรักษาความหมายตามสมัย รักษาความแตกต่าง ร่วมสนับสนุน และร่วมอนุรักษ์ ซึ่งเป็นการตีความ การปรับปรุงการอนุรักษ์ การผสมผสานความรู้และประสบการณ์ในอดีตให้เข้ากับการอนุรักษ์ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังถือเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความยั่งยืนให้กับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่สืบต่อไป ดังที่ Habermas (1984) ระบุว่าพื้นฐานของการวางแผนร่วมกันถือเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมแบบสาธารณะที่มีประสิทธิภาพ มีประสิทธิภาพ ยุติธรรม และถูกต้องตามกฎหมาย และประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตามกรอบการวางแผนร่วมกันนั้น มีความสัมพันธ์กับอำนาจที่ฝังรากลึกอยู่ภายในสังคม (Flyvbjerg, 1998)

การนำแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายวัด ชุมชน และภาครัฐ เพื่อทำหน้าที่ในการมีส่วนร่วม ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การลงทุน การกำกับดูแล และบำรุงรักษาพุทธศิลปกรรม ของเขาดมอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์ศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลกระทบสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มการเรียนรู้ การเปิดโอกาสในการระดมทุนสนับสนุนทรัพยากรและกิจกรรมการอนุรักษ์ การกำกับดูแลที่สามารถตรวจสอบคุณภาพได้ รวมทั้งเกิดการสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของและชุมชนมีความตั้งใจในการอนุรักษ์มากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับปัจจัยทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อรูปแบบการเสริมสร้างเครือข่ายทางสังคมด้านความร่วมมือและการตอบแทน อำนาจและชื่อเสียง การมีส่วนร่วมทางสังคม ทรัพยากรและข้อมูล ความปลอดภัยและความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง และความสามัคคี (Guo et al., 2024) โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักอาจต้องร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผ่านเครือข่ายทุนทางสังคม และมีส่วนร่วมกับหน่วยงานกำกับดูแลผ่านความสัมพันธ์ทุนทางสถาบัน เพื่อให้แน่ใจว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวนมากมีส่วนร่วมภายใต้การจัดระเบียบความร่วมมือตามโครงสร้างเครือข่ายอย่างมีประสิทธิภาพ (Lin, 2002)

การนำไปใช้ประโยชน์

ผลการวิจัยนี้ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ 3 ระดับ ดังต่อไปนี้

1. ระดับนโยบาย สามารถนำไปใช้ประกอบการจัดทำแนวทางการสร้างกรอบการทำงาน การออกกฎหมายและระเบียบ การจัดทำแผนงาน และการจัดสรรงบประมาณ สำหรับการสนับสนุนความรับผิดชอบในการดูแลและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน
2. ระดับวัดและชุมชน สามารถนำไปใช้วางแผนและดำเนินการจัดกิจกรรมเพื่อสร้างช่องทางการสื่อสารชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม การจัดกิจกรรมเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เทศกาลงานบุญของชุมชน เป็นต้น

3. ระดับจังหวัดและองค์กร สามารถนำไปใช้ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างองค์กร เช่น การร่วมกันจัดทำโครงการพัฒนาและอนุรักษ์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพุทธศิลปกรรม การร่วมกันจัดหาทุนสนับสนุนทางการเงินเพื่อการทำนุบำรุงรักษาโบราณสถานและโบราณวัตถุทางพุทธศิลปกรรมของชุมชน และพัฒนาแพลตฟอร์มช่องทางทางการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ข้อมูลการอนุรักษ์และกิจกรรมทางพุทธศิลปกรรมชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การปรับปรุงกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม โดยการสร้างกฎหมายเฉพาะและกำหนดบทลงโทษผู้ที่ทำลายหรือละเมิด การให้สิทธิแสดงความคิดเห็นและมีบทบาทตัดสินใจ การจัดทำแนวทางการบริหารจัดการพุทธศิลปกรรม การสร้างมาตรฐานการอนุรักษ์ที่สามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง เพื่อประกันคุณภาพการอนุรักษ์ และการจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะด้านที่มีหน้าที่รับผิดชอบกำกับ ดูแล และประเมินผลการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรม ร่วมกับชุมชนและองค์กรภาคประชาสังคม

ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

ชุมชนควรปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมของเขามอรัตน์ อุทยานประวัติศาสตร์เทเวศร์ให้กับประชาชน เด็กและเยาวชน เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา มีการจัดอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางด้านประวัติศาสตร์พุทธศิลปกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งการปรับภูมิทัศน์โดยรอบเขามอรัตน์ให้เหมาะสม และจัดประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างจริงจัง

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนากลยุทธ์การเสริมสร้างจิตสำนึกและการมีส่วนร่วมอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมที่เสี่ยงต่อการทำลายและสูญหาย” โดยให้ความสำคัญและความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการศึกษาปลูกฝังจิตสำนึก และการตระหนักรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมทางพระพุทธศาสนา ก่อนที่พุทธศิลปกรรมเหล่านี้จะถูกทำลายโดยการกระทำของประชาชนที่ปราศจากความรู้ความเข้าใจ ซึ่งมุ่งเน้นการดำเนินการศึกษารวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับวัดและชุมชน เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนสำหรับนักเรียน นักศึกษา ในสถานศึกษา และเยาวชนในชุมชน ตลอดจนประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยว ได้เกิดความรู้ความเข้าใจและความภาคภูมิใจ นำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจที่ลุ่มลึกในการดูแลและอนุรักษ์พุทธศิลปกรรมเขามอรัตน์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของท้องถิ่นสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

Barthel-Bouchier, D. (2016). *Cultural heritage and the challenge of sustainability*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315431055>

- Beel, D., & Wallace, C. (2020). Gathering together: social capital, cultural capital and the value of cultural heritage in a digital age. *Social & Cultural Geography*, 21(5), 697–717. <https://doi.org/10.1080/14649365.2018.1500632>
- Bolarinwa, O. A. (2020). Sample size estimation for health and social science researchers: The principles and considerations for different study designs. *Nigerian Postgraduate Medical Journal*, 27(2), 67–75. DOI: 10.4103/npmj.npmj_19_20
- Campelo, A., Reynolds, L., Lindgreen, A., & Beverland, M. (Eds.). (2018). *Cultural heritage*. Routledge.
- Creswell, J. W. (2016). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (2nd ed.). Sage.
- de Vries, G. (2020). *Culture in the Sustainable Development Goals: The Role of the European Union* (2nd revised ed.). ifa (Institut für Auslandsbeziehungen e. V.). DOI: <https://doi.org/10.17901/AKBP1.06.2020>
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed.). Sage.
- El Amine, K. M. (2024). *Conservation and Valorisation of Architectural and Urban Heritage*. University of Abou bekr Belkaid Tlemcen. https://elearn.univ-tlemcen.dz/pluginfile.php/252767/mod_resource/content/1/MIMEOGRAPHED.%20Conservation%20and%20Valorisation%20of%20Architectural%20and%20Urban%20Heritage.pdf
- Fine Arts Department, Ministry of Culture. (2007). *Si Thep Historical Park*. Rungsilp Printing (1977).
- Flyvbjerg, B. (1998). *Rationality and power: Democracy in practice*. University of Chicago press.
- Fouseki, K., Swensen, G., & Guttormsen, T. S. (2020). Heritage and sustainable urban transformations—A ‘deep cities’ approach. In Fouseki, K., Guttormsen, G., and Swensen, G. (Eds.), *Heritage and sustainable urban transformations deep cities* (pp. 1–15). Routledge.
- Guo, J., Bian, Y., Li, M., & Du, J. (2024). Assessing resilience through social networks: A case study of flood disaster management in China. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 104583. <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.104583>
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action* (Vol. I). Beacon.
- Hannerz, U. (1996). *Transnational connections: Culture, people, places* (Vol. 290). Routledge.
- Khadijah, U. L. S., Winoto, Y., Shuhidan, S. M., Anwar, R. K., & Lusiana, E. (2024). Community Participation in Preserving the History of Heritage Tourism Sites. *Journal of Law and Sustainable Development*, 12(1), e2504–e2504. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v12i1.2504>
- Lehdonvirta, V., Oksanen, A., Räsänen, P., & Blank, G. (2021). Social media, web, and panel surveys: using non-probability samples in social and policy research. *Policy & internet*, 13(1), 134–155. <https://doi.org/10.1002/poi3.238>

- Li, L., & Tang, Y. (2023). Towards the contemporary conservation of cultural heritages: An overview of their conservation history. *Heritage*, 7(1), 175–192. <https://doi.org/10.3390/heritage7010009>
- Lin, N. (2002). *Social capital: A theory of social structure and action* (Vol. 19). Cambridge University Press.
- Pharkuwachasuwanthon (Lokchub Kethkheo), Phraworaphong Dhammavamso (Seechawong), & Balakula, A. (2020). *The Comparative Study Between Lakhon Chatri in Petchaburi and Lakhon Chatri The Fine Arts Department* [Research Report]. Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phetchabun Provincial Statistical Office. (2023). *Phetchabun Provincial Statistical Report: 2023*. https://phchabun.nso.go.th/images/report/statistical_report/CoverReportPRO2023-01%20Final.pdf
- Phonsri, S. (2007). *Learning Network in Community Development* (2nd ed.). Odeon Store.
- Pinngern, C. (2009). *Chakkawan Tipani : A prototype of Buddhist thought, symbols of Lanna*. Social Research Institute, Chiang Mai University.
- Pinthong, J. (1994). *Rural development administration*. Odeon Store.
- Pratala, E., Sugara, A., & Supriadi, Y. N. (2024). Community Participation in Cultural Preservation in Gerendeng Pulo Village, Karawaci District, Tangerang City. *International Journal of Business, Technology and Organizational Behavior (IJBTOB)*, 4(1), 12–19. <https://doi.org/10.52218/ijbtob.v4i1.303>
- Sathapitanon, P., & Thiraphan, C. (2003). Communication with network society. In *the training documents for Course 3 “Creating a Powerful Network”*. Local Community Institute develops learning institutions and develops civil society.
- SDG Compass. (2015). *A guide for business action on the SDGs*. <https://ocm.iccrom.org/documents/sdg-compass-guide-business-action-sdgs>
- Suksawat, S. (1994). *Sri Dvaravati to Sri Rattanakosin*. Dan Suthakanphim.
- The Committee on Culture of UCLG. (2018). *Culture in the Sustainable Development Goals: A Guide for Local Action*. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/culture_and_sdgs.pdf
- Vecco, M. (2018). Value and values of cultural heritage. In *Cultural heritage* (pp. 23–38). Routledge.

ประวัติผู้วิจัย

- ตำแหน่ง : หัวหน้าโครงการวิจัย/นักวิจัย
- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระสุธีวชิราภรณ์ (ถาวร อาจสามล)
Phrasutheevachiraporn Thavaramethee (Arjsamol)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๑ พฤษภาคม ๒๕๑๙
- ภูมิลำเนาที่เกิด : จังหวัดขอนแก่น
- การศึกษา : นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ (๒๕๓๓)
เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ (๒๕๔๗)
พธ.บ. (เศรษฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (๒๕๔๒)
กศ.ม. (บริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร (๒๕๔๙)
ปร.ด. (การศึกษา) มหาวิทยาลัยนเรศวร (๒๕๕๖)
- ตำแหน่งปัจจุบัน : รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
อาจารย์ประจำวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
- สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พ้อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ วัดไพรสณฑ์ศักดิ์คาราม
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๑๑๐
โทร. ๐๘ ๒๙๕๒ ๙๗๙๙
- สำนักงาน : ๐ ๕๖๗๐ ๒๑๗๒

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

- ตำแหน่ง : ผู้ร่วมโครงการวิจัย/นักวิจัย
- ชื่อ ฉายา/นามสกุล : พระมหามนกมล กิตติธาดา (ดีมีหาญ)
Phramaha Manakamon Kittiyano (Deemeehan)
- วัน เดือน ปีเกิด : ๒๒ กันยายน ๒๕๒๙
- ภูมิลำเนาที่เกิด : จังหวัดเพชรบูรณ์
- การศึกษา : นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ (๒๕๕๘)
เปรียญธรรม ๓ ประโยค สำนักเรียนคณะจังหวัดเพชรบูรณ์ (๒๕๖๒)
พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์
พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ (๒๕๖๓)
พธ.ม.(ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
(ส่วนกลาง) (๒๕๖๔)
- ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์
- สถานที่ทำงาน : วิทยาลัยสงฆ์พ่อขุนผาเมือง เพชรบูรณ์ วัดไพรสนต์คีตคาราม
๙๑ ถนนพิทักษ์ ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๑๑๐
โทร. ๐๙ ๙๗๔๕ ๕๙๕๕
- สำนักงาน : ๐ ๕๖๗๐ ๒๑๗๒